

విషయ సూచిక .

1. స్వవిషయము	...	...	౧-3
2. కళాప్రపూర్ణుల సన్తానము	...	...	౪-౫
3. కళాప్రపూర్ణ శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారి యభివందనము			౬-౭
విద్వాన్ వెంపరాల మూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు			
4. కీ. శే. కోకా వేంకటసుబ్బారావునాయుడుగారు			౮
5. అమాత్యస్మృతి	...	...	
విద్వాన్-పిశుపాటి విశ్వేశ్వరశాస్త్రి గారు			
6. పోతనభాగవతము	...	...	
నిడుదవోలు వెంకట్రావు, బి. ఏ. గారు			
7. బొంకేది	...	...	
ఉభయభాషాప్రేమ మల్లాది శత్యనారాయణశాస్త్రి గారు			
8. గ్రంథసీక్వకారము	...	...	
9. కావ్యాలంకారచూడామణి-కొన్ని పాఠ భేదములు			
వ్యాకరణవిద్యాప్రేమ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి గారు			

శ్రీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కా కి నా డ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

సంపుటము ౨౯. {

విక్రమ
చైత్రవైశాఖములు.

సంచిక ౧.

స్వవిషయము.

ఈసంచికతోఁ బరిషత్పత్రిక క్షిరువదితొమ్మిదవ సంపుటము ప్రారంభమగుచున్నది. క్రిందటి సంపుటమున- చిత్రకవి పెద్దనార్యుని లక్షణసారసంగ్రహము ముగింపఁబడినది. సీతారామచరిత్రమునఁ గొంతభాగము మాత్రమే ముద్రింపఁగలిగితిమి. మిగిలిన ప్రబంధములవలెగాక నిది మిక్కిలి పెద్దది యగుటచే నంతకుమించి ప్రకటింప వీలుకలుగలేదు. పరివత్తుస్తకభాండాగారమరువేరఁ బ్రకటింపఁబడుచున్న Descriptive Catalogue లో మూడవభాగమును మొదలుపెట్టియుంటిమి. పూర్వపుభాగములవలెగాక నీభాగమునుండియు గ్రంథములను వేటువేటు శీర్షికలను విభజించి విపులముగ నందలి విషయములఁ బాఠకులకుఁ దెలుపఁదలఁచియున్నారము. లక్షణగ్రంథములలోఁ గొన్ని యీర్షితి నిరువదియెనిమిదవసంపుటమున విమర్శింపఁబడినవి. ఈసంపుటము రెండవసంచికనుండియుఁ బ్రాచీనప్రబంధముగు ఉదయనోదయము ప్రారంభింపఁబడును. దానిప్రాతప్రతి యొకటియే మాకు శ్రీ మానవిల్లి రామకృష్ణకవి ఎం. ఏ. గారివలన లభించినది. వేటొకప్రతి లభించియుండలేదు. ఎచటనైన మఱియొక ప్రతియున్నచోఁ బాఠకులను దెలుపఁ గోరుచున్నాము.

ప్రథమమునుండియుఁ బరిషత్తు తనశక్తికొలది భాషాభిమానముతో గ్రంథప్రకటనాదికార్యముల నడపుచున్నది. పరిషదుద్దేశములకును, ఆంధ్ర భాషోద్ధరణమునకును బ్రతికూలముగనుండు వ్యవహారిక భాషను, అందు రచింపఁబడు గ్రంథములను నిరసించుచునే యున్నది. ప్రాచీనాంధ్ర భాషయు, నందు రచింపఁబడిన ప్రబంధాదులును దమకు రుచింపవని ఘోషించువారితోఁ బరిషత్తున కెట్టిసంబంధమును లేదు. ఉత్తమ ప్రాచీనప్రబంధములుగూడ నిట్టివారి యాగ్రహమునకు గుఱియగుచున్నవి. ప్రాచీనమనిన వీరికి గిట్టుటలేదు. అట్టివారి నటుండనిండు భాషాభిమానులు చేయవలసినపనులు చాలఁ గలవు. ధనాభావముచేతను, విద్యాధికులకుఁ దమభాషయందుఁ దగినయభిమానము లేకపోవుటచేత నట్టి కార్యముల నన్నిటిని నిర్వహించుటకుఁ బరిషత్తునకు వీలు కలుగుటలేదు.

పరిషత్తార్యాలయమున నముద్రితగ్రంథములయు ముద్రితగ్రంథములయుఁబ్రతులు పెక్కులు గలవు. అముద్రితగ్రంథముల ప్రతులను వ్రాయించి ప్రకటించుట భాషాభిమానులకు ముఖ్యకర్తవ్యమై యున్నది. అదిగాక ముద్రితప్రబంధములు, మహాభారతాదులకుఁగల ప్రతులఁ బరిశోధించి, పాఠభేదములను బరిశోధించి యాగ్రంథములను దిరిగి ప్రకటింపవలసియున్నది. ఇట్టివి చేయుట కుదారులగు భాషాభిమానులు పూనుకొనవలసినదిగాని పరిషత్తువంటి సంస్థ యొక్కటియే ప్రత్యేకముగ నెఱవేర్చుట దుష్కరము. ప్రతిగ్రంథమును దిరిగిముద్రించుట కగువ్యయము విశేషముగ నుండును. తగిన ధనసహాయములేక యట్టిది నెఱవేర్చుట కష్టసాధ్యము. అయినను పరిషత్తార్యాలయమున వీలగునంతవఱకు వేర్వేలు ప్రతులను బరిశోధించి యందుఁగల పాఠములను వ్రాయించుచున్నారము. కావ్యాలంకార చూడామణిలోని పాఠములను సేకరించి పత్రికయందే ప్రకటించుచున్నాము. కాశీఖండము, పారిజాతాపహరణము మొదలగు ముఖ్యప్రబంధముల వ్రాతప్రతులఁ బరిశోధించి పాఠభేద వ్రాయించుటకుఁ బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవి. ప్రతిభాషాభిమానియుఁ దనకభిమానముగలగ్రంథము నొకదానినిదీసికొని వ్రాతప్రతులతోసంప్రదించి తనవిమర్శన ఫలితములను వ్యాసపూర్వకముగఁగాని, గ్రంథపూర్వ

కముగఁగాని వెలువటచుట ముఖ్యకర్తవ్యమని యెంచవలసియున్నది. దోషారోకణముతోడనే తాము కృతకృత్యులమైతిమని నేటివిమర్శకుల లోఁ గొందఱు తలంచుచున్నారు. అట్లుగాక ప్రతివిమర్శకుఁడను భాషాభిమానియుఁ దాను జేయవలసిన భాషాసేవయందు సహస్రాంశ మైనను జేయఁగలిగినచో మనభాష కిట్టి పరిస్థితు లుండవనియే మానమ్మ కము. నేటిగ్రంథముల నుపయుక్తమగు భాషనుగూర్చిగాని యందలి భావములనుగూర్చిగాని విశేషముగఁ దెలుపవలసినదిలేదు. కాలమే యందలి మంచిచెడ్డలను నిర్ణయింపఁగలదు. నేటికవులు, నాటకనవలారచయితలు నన్యభాషావ్యామోహమును వదలలేక తమగ్రంథములను గేవల మనుకర్ణములుగ రచించుచున్నారు. అట్టి యనుకర్ణములు భాషాభ్యుదయమున కుపకరింపకపోవుటయేగాక కవులు తమంత్రతను, ప్రతిభాశక్తిని గోల్పోవుటకుఁ గారణములగుచున్నవి. అన్యభాషలఁ గల యుత్తమరచనముల నాంధ్రీకరించుటయుఁ గొన్నియెడల ననుకరించుటయు యుక్తమే; కాని దేశకాలపరిస్థితులను, సాంఘికాదివిషయములను గమనించి తగినరీతిని వలయుమార్పులను గావింపవలసియుండును.

మఱియొకవిషయము. శ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరులసహాయముచే వెలువడుచున్న శ్రీ సూర్యారాయాంధ్రనిఘంటువు రెండవభాగము ప్రచురింపఁబడినది. మూడవభాగము ముద్రింపఁబడుచున్నది. ప్రథమమున నజాది పదములును, ద్వితీయమున 'కవర్గ' పదములును గలవు. నిఘంటువునుగూర్చి సహృదయు లెన్నివిధముల విమర్శించినను, వారి విమర్శనములకుఁ దగిన సమాధానముల నొసఁగుచు నందలి మంచిచెడ్డలను వదన శతంబులతోస్వీకరింతుము. నిఘంటుప్రకటనము కడుంగడు కష్టసాధ్యమని యందఁ తెలింగినవిషయమే. మిగిలినదేశ భాషలందును, సాశ్చాత్యభాషల యందును నట్టిరచన మెంతకాలముపట్టుచున్నదో మనకు విదితమే. ఈ నిఘంటువునఁ బ్రమాదవశమున నేమైన పదములు వదలఁబడినచో నవి యనుబంధమునఁ బ్రకటింపఁబడును. నిఘంటుప్రకాశకులకును, రచనావర్గమునకును భాషాభిమానమే ప్రధానమనియుఁ, దమదోషముల సవరించుటకెట్టియభ్యంతరము నుండదనియు విమర్శకులు గ్రహింతురుగాత.

కళాప్రపూర్ణుల సన్మానము.

బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు బి. ఏ. బి. ఎల్. గారిని-
ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు “కళాప్రపూర్ణ” బిరుదమొనగి గౌరవించినందు
లకు నమలాపురవాసులెల్లరు తమయానందమును వెల్లడించుచు, శ్రీపంతు
లుగారు దేశమునకును, ఆంధ్రభాషామతల్లికిని జేసిన సేవను గొనియా
డుచు, ఈనెల 18-4-1910 వ తేది గురువారమునాడు కవిశేఖరులగు
బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహకవివర్యుల యాధిపత్యమున స్థానికో
న్నతపాఠశాలాభివనమున సభఁగావించిరి. కోనసీమవాసులగు విద్యావృ
ద్ధులు పెక్కుండు సభనలంకరించిరి. పురమందలి న్యాయపాదిప్రముఖు
లును, వర్తకశిరోమణులును, అధికారవరులును, అధ్యాపకబృందమును,
విద్యార్థులును సమావేశమున కరుదెంచిరి.

తొలుత మహారాజశ్రీ కూచిమంచి గోపాలకృష్ణమ్మ ఎమ్. ఏ.
ఎల్. టి. గారు కవిశేఖరుల సభ కధ్యక్షులుగ నుపపాదించుచు, నధ్యక్షు
లయు, కళాప్రపూర్ణులయు సుగుణసంపత్తిని, భాషాసేవను విశదీకరించిరి.

తరువాత నధ్యక్షపదవి నలంకరించి శ్రీనృసింహకవిగారు శ్రీపం
తులుగారిబాల్యము, విద్యాభ్యాసము, అధికారగౌరవము, భాషాసేవ,
కార్యదీక్ష మున్నగు సుగుణముల నుద్దేశించి విపులముగ నుపన్యసించిరి.
మఱియు శ్రీపంతులుగారు కలెక్టరు పదవియందుండియు తామ్రశిలాశా
సనపరిశోధన మొనరించి దేశచరిత్రకు భాషాచరిత్రకు జేసిన సేవ యచా
రమని నుడిపిరి.

పిమ్మట, అమలాపురవాసుల పక్షమున నొడూరి అచ్యుతరామ
చంద్రమూర్తి బి. ఏ. బి. ఎల్. గారు అభినందనపత్రికఁ జదివి శ్రీకళా
ప్రపూర్ణులకు సమర్పించిరి.

బ్రహ్మశ్రీ కవితాభూషణ, విద్వాన్, మెంపరాల సూర్యనారా
యణశాస్త్రిలుగారు శ్రీసూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు కార్యస్థానమునఁ
జాలకాలము పండితులుగా నుండుటఁజేసి, శ్రీపంతులుగారు నిఘంటు

నిర్మాణమందుఁజూపిన ప్రతిభావిశేషమును, సకలభాషలయందుఁ గల సర్వతోముఖపాండిత్యమును, కార్యదీక్షయు, గ్రామ్యభాషానిరసవదక్ష త్వమును, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్సంస్థాపనమును వివరించుచు నేడాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము వారొసంగిన “కళాప్రపూర్ణ” బిరుదము నభినందించుచుఁ బద్యములఁ జదివిరి.

బ్రహ్మశ్రీ ఉభయభాషాప్రవీణ గరిమెళ్ల వేంకటలక్ష్మీనరసింహ శాస్త్రిలుగారు, శ్రీపంతులుగారి సాహాయ్యముఁ బడసిన గ్రాంధికాంధ్రము, నిరాలంకముగ వర్ణిల్లుచుఁ దొంటికంటె రాజమర్యాదలఁ బడయుచుఁ దెలుఁగుదేశమున వన్నె కెక్కుఁగలదనియు, శ్రీపంతులుగారు స్థాపించిన సాహిత్యపరిషత్పత్రిక యితోభివృద్ధిఁ బడసి వర్ణిల్లుఁగలదనియు నుడివిరి.

మహారాజశ్రీ గార్లంక వీరవేంకటసత్యనారాయణ బి. ఏ. ఎల్. టి. గారు మాటాడుచు విద్యార్థులను సంబోధించి కళాప్రపూర్ణులను, కవిశేఖరులను నాదర్శముగఁ గయికొని వారివలె భాషాసేవయు, దేశాభిమానమును, త్యాగాస్త్రీయు, కార్యదీక్షయుఁ బూని యభివృద్ధిఁ బొందుడని యుత్తేజకముగ నుపన్యసించిరి.

శ్రీరామయ్యపంతులుగారు, అమలాపురపౌరులు తమకుఁజేసిన సన్తానమునకుఁ దమమానసమునఁ గలయానందమును వెల్లడించుచుఁ దమభాషాసేవ కంతకు శ్రీ శ్రీ శ్రీ పీఠికాపురాధీశ్వరుల నిరంతరభాషాభిమానము తోడి యపారమగు త్యాగమే కారణముగాని యన్యమేదియుఁ గాదని నొక్కివక్లాణించిరి మఱియు యథాశక్తిగ నితదనుక ఆంధ్రసాహితీకి సేవయొనర్చితినియు, నికదానిపురోభివృద్ధి దేశాభిమానులు, భాషాభిమానులు నగు ప్రజలపయి నాధారపడియున్నదనియు నుడివిరి.

ఆవలఁ జారుల యభిమతము నెఱవేర్చుచు కవిశేఖరులు తెలుఁగునఁగల “శ్లేష, హాస్యము,” అనువిషయముఁగూర్చి కొంతవఱకు ముచ్చటించినపిదప మహారాజశ్రీ డాక్టరు జొన్నలగడ్డ మల్లపరాజుగారి యభివందనములలో సభ ముగింపఁబడెను.

‘కళాప్రపూర్ణ’

(శ్రీ) జయంతి రామయ్యపంతులుగారి యభివందనము.

విద్వాన్ - వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

శా. శ్రీమంతంబయి యాంధ్రభారతి విరాజిల్లంగ యావత్తళా
శ్రీమంతంబు జయంతివంశ మనిపించె గాదె ను శ్లోకుడొ
రామయ్యార్యుని విశ్వతోముఖకళాప్రాగ్భర రంగద్యశ
స్తోమోద్భూత ‘కళాప్రపూర్ణ’ బిరుదస్తుత్యార్థవద్యర్ణముల్.

సీ. పలుకుల రసము చిప్పిలగఁ బూర్వోత్తర
రామచరిత్రముల్ రచనసేసి

పుట్టువు సార్థకంబుగ సూర్యరాయని
ఘంటునిర్మాణభాగ్యంబు నెనసి
సరహస్యముగను భాషలు సర్వమును నేర్చి
సర్వజ్ఞుడను ప్రశంసను గడించి
గ్రామ్యవాదము తూల్చి గ్రాంథికాంధ్రసరస్వ
తికి నూత్న తేజ మత్తించి మించి,

గీ. జీవితం బాంధ్రసాహితీదేవిసేవ
కెనుబడేండ్ల వయస్సుననేని వెనుక
యంజవేయక యొసఁగు జయంతిరామ
యార్యుడు “కళాప్రపూర్ణుడ” చనుట బ్రాతె ?.

సీ. పగువంపు వయసునఁ బడసె బియ్యే బియ్యెల్
బిరుద మాంగలకలాపరిచయమున
నటువైని మాండలికాధికారమునఁ బ్రా
పించె గలెక్టర నిర్బుదరాజ
మటు లక్ష్మీ నేలుచు నిటు లాంధ్రసాహిత్య
పరిషత్తునకుఁడను బిరుద మొందె
సంస్కృతాంధ్రములకు సరి కన్నడం బఱ
వము నేచ్చి పొందె సర్వజ్ఞ బిరుద

మిన్ని బిరుదులుదాల్చిన మిన్న రామ
యార్యునకు నాంధ్రవిశ్వ విద్యాలయము “క
ళాప్రపూర్ణ” మహాబిరుదప్రదాన
మాచరించుట దాఁ గీర్తి నందఁ గాదె.

చ. పుడమిపయిన్ నరాకృతిని బుట్టినాటికె తాఁ గళాప్రపూ,
ర్ణుడగు జయంతిరామసుమనోవరు విశ్వకళాసదంబు నేఁ
డడరి ‘కళాప్రపూర్ణ’ బిరుదాంచితుఁ జేయుట యేమి గొప్పగా
నడువుదు ? నేటి కేనియుఁ గనుంగొనినందులకే నుతించెదన్.

చ. దొరతనమున్ వహించె నృపతుల్ ప్రణతింపఁగ నీతిచేధురం
ధరుడయి, తద్విధంబగు నుదారు లనేకులు. లేకపోరు గా
కరయ సమస్తభావల రహస్యములన్ గ్రహించునట్టి నే
ర్పరి మఱి యన్యుఁ గాంచెదమె రామయపండితుఁ దక్కు నెక్కడన్.

ఉ. ఈగతి వచ్చు నీబిరుదు లెల్ల నటుండఁగ సూర్యచంద్ర తా
రాగణముండు దాఁకను ధర్మ స్థిరమై విలసిల్లు “గ్రామ్యభా
షాగళపాశ”మన్నిరుదు సార్వజనీన మొకండు మున్నె లే
దా ! గణుతింప రామయబుధాగ్రణి విక్రమ మెల్లఁ జాటుచున్.

ఉ. ఆంధ్రసరస్వతీహృదయమందలి సార మెఱింగి సూర్యరా
యాంధ్రనిఘంటుకర్తయయి యాంధ్రకృతుల్ రచించి నిత్యనీ
రంద్రయశంబు గాంచు మన రామయపంతుల కీయ నర్హమా
నాంధ్రసరస్వతీకవచ మన్నిరుదం బాకఁడే యెఱుఁచినన్.

శా. మమ్ము దీవనసేయఁగాఁ దగు కళామాన్యున్ వయోవృద్ధు, స
త్యవ్రతా సూక్తిగలాని, రామయబుధోత్తంసంబు సన్తాదృశుం
డెన్నె దీవన సేయఁగాఁదగును గా నీ వచ్చిరాయుష్యభా
గ్యమ్ము మాత్రమ కోరుకొందును దదీయాశీస్సులన్ గాంచఁగ

కీ॥ శే॥ కోకా వేంకటసుబ్బారావునాయుడుగారు.

శ్రీపీఠికాపుర సంస్థానమునఁ బెన్తు సంవత్సరములనుండియు దివాన్ పదవిని వహించిన శ్రీ కోకా వేంకటసుబ్బారావునాయుడు గారాకస్మికముగ 31-3-40 తేదీని దివంగతులై రని న్రాముట కెంతయుఁ జింతించుచున్నాము. వీరు పరిషత్తార్థాలయము చెన్నపురినుండి కాకి నాడ మార్చినది మొదలు మాకార్యనిర్వాహకవర్గమున సభ్యులుగానుండి పరిషత్తార్థనిర్వహణమున సహాయులై యుండిరి. వీరిభాషాభిమానమును గార్యదీక్షయు నందఱకుఁ చెలిసికవియే. భగవంతుడు వీరియా తకు శాంతినొసఁగుగాత

అమాత్యస్తోత్ర

విద్వాన్, పిశుపాటి విశ్వేశ్వరశాస్త్రి.

మ. పరమబ్రహ్మకృపావిశేషమునకుఁ బాత్రుండు; ఛాత్తుండు బ్రహ్మబుష్టిశ్రేష్ఠునకుఁ సమాశ్రితసమూహాభ్యున్నతిప్రాపణాదరయుక్తుండు దయాద్వైచిత్తుండు మహాధన్యుం డమాత్యుండు భూవరువిశ్వాసము చూఱగొన్నతఁడు సుబ్బారావు చేరే దివి.

సీ. బ్రహ్మర్షి వర్యుడ౯ ప్రథితి నార్జించిన
రఘుపతి పేకటరత్నసుజను
పీఠికాపురమహీభృద్వర్య నాస్థాన
కవిరత్న మగురామకవివతంసు
ఎల్లదిక్కులఁ గీర్తివల్ల నల్లుకొనంగఁ
జేసిన లక్ష్మీనృసింహకవిని
సీతియుగంధరఖ్యాతి గాంచిన సుబ్బ
రావునాయుడు మంత్రరత్నభూష

గీ. మ్రొంగినాడను నాయంత మేటి గలఁడె ?
యచుచుఁ బొంగుచు నున్నాడ వరరె నాల్గు
దినము లుండుము నిను మ్రొంగుదిట్ట విక్ర
ముండు రాగలఁ డిది స్థరింపుము ప్రమాధి

పోతనభాగవతము.

నిడుదవోలు వేంకటరావు, బి. ఏ.

సహజపాండిత్యకవితావిశారదుడై యాంధ్రదేశమునంతను భక్తిరస పారావారమున నోలలాడించిన పోతనమహాకవి తలఁపునకుఁ దగులఁగనే భాగవతమును మనస్ఫూర్తికి వచ్చుచున్నది. నేడు మనకు లభ్యమగుచున్న భాగవతమంతయుఁ బోతనకృతము కాకున్నను, గ్రంథమున విశేషభాగము రచియించినకవి పోతనయేమగుటచే నది పోతనభాగవత మని చెప్పటఁగో నాశ్చర్యము లేదు. భాస్కరరామాయణమును, భాస్కరుఁడుకాక వేటొక కొందఱుకవు లాగ్రంథమునందలి భాగములు రచియించినను, సంఘఁ బ్రధానుఁడు భాస్కరుఁడే యగుటచే భాస్కరరామాయణమని లోకమున వాడుకఁకెక్కినట్లు సింగన, గంగన, నారయ మున్నగుకవులు భాగవతములోని కొన్ని స్తంధములు రచియించియున్నను, పోతనరచించిన భాగవతభాగము వానియన్నింటికన్న నన్నివిధముల మిన్నయగుటచే దానిని పోతనభాగవతమని మనవారు వాడుట సమంజసముకాకపోలేదు. ప్రస్తుతము ముద్రితమైన భాగవతమున నేయేభాగము తెవరెవఁచే రచియి పఱచినవో, చదువరులకు సుగమమగునట్లీక్రింద వివరించుచున్నాఁడను.

స్తంధముపేరు. ఆశ్వాససంఖ్య. గద్యపద్యసంఖ్య. కవిపేరు.

1. ప్రథమ స్తంధము.	529	పోతన.
2. ద్వితీయ "	289	"
3. తృతీయ "	1055	"
4. చతుర్థ "	977	"
5. పంచమ "	1 ప్రథమాశ్వాసము 183	గంగన
	2 ద్వితీయ "	168
6. షష్ఠ "	530	సింగన

7. సప్తమ	„	482	పోతన
8. అష్టమ	„	744	„
9. నవమ	„	733	„
10. దశమ	„	పూర్వభాగము 1790	„
		ఉత్తర „ 1342	„
11 ఏకాదశ	„	127	వెలిగండల నారాయ
12. „		83	„
		<hr/>	
		౧౧౧౧	

పై పట్టికఁ జూచిన తొమ్మిదివేల గద్యపద్యములుగల మహాభాగ వతమున * వేయియఱవదియొక్క గద్యపద్యములుమాత్రమే యితరులు రచియించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది పైని గద్యపద్యములు ముద్రితమైనవా నిలో నాశ్వాసాద్యంతముల ననుసరించియే కవిజేరుకు సంఖ్యయును వ్రాయబడినవి. కాని యందుఁ గొన్నివిశేషములుగలవు.

1. ద్వితీయ స్తంభమున నారమఁడు బ్రహ్మతత్వోపదేశము చేయు సందర్భమున—

ఉ. అట్టి యనంతశక్తి జగదాత్మునినాభిసరోజమందు నేఁ

బుట్టి.....

నామరంజనన్.

స్తంభము 2. పద్యము 93.

అనుపద్యము మొదలుకొని వెలిగండల నారయ చెప్పినకవిత్వముని ముద్రితమైనది. స్తంభాంతగద్య పోతనపేరనే కలదు.

* గంగన 851 గద్యపద్యములు

సింగన 580 „

నారయ 180 „

2. దశమ స్తంభోత్తరభాగమున శ్రీకృష్ణుడు కేళీగృహమునందు సరసోక్తులాడుట యనుఘట్టమున—

సీ. కాటుక నెఱయంగఁ గన్నీరు వఱదలై

కుచకుంభయుగళ కుంకుమముదడియ

.... పువ్వజోలె- 237

అను సీసపద్యము మొదలు స్తంభాంతమువఱకు వెలిగందల నారయకవి విరచితమని, ప్రాచీనపండిత లిఖితపు స్తకములయందుఁ జెప్పబడియున్నదని గ్రంథపీఠికలయందుఁ దెలుపఁబడియున్నది.

క్రీ. శ. 1905 లో, ఆనందముద్రణాలయమువారి ముద్రణమున నా సందర్భమునఁ బుటయడుగున నీవిషయము తెలుపఁబడియున్నది. కాని క్రీ. శ. 1915 లో వావిళ్ల వారు ప్రకటించిన భాగవతమునం దీవిషయ మాసందర్భమునఁ దెలుపఁబడియుండలేదు.

3. భాగవతమున నవతారికయందలి తొలిపద్యమును షష్ఠ్యంతములును శ్రీకృష్ణపరములుగానున్నను, స్తంభాద్యంతపద్యములు శ్రీరామాంకితములుగా నున్నవి. పంచమ స్తంభమున గంగనయ, సింగనయ నాద్యంతములు కృష్ణపరముగానే చెప్పియున్నారు. వెలిగందల నారయ పోతనశిష్యుఁ డగుటచే నాద్యంతముల శ్రీరామపరముగాఁ జెప్పియున్నాడు—

4. భాగవతకవుల గద్యములు—

పోతన :—

ఇది శ్రీపరమేశ్వర కరుణాకలిత కవితావిచిత్ర కేసనమంత్రిపుత్ర, సహజపాండిత్య పోతనామాత్యప్రణీతంబైన శ్రీమహాభాగవతమను మహాపురాణమునందు ... కథలుగల ... స్తంభము.

గంగన :—

ఇది శ్రీసకలసుకవిజనానందకర బొప్పయామాత్యపుత్ర గంగనార్యప్రణీతంబైన శ్రీమద్భాగవతమహాపురాణంబునందు ... కథలుగల పంచమ స్తంభమున ... నాశ్వాసము.

సింగన :-

ఇది శ్రీసకలసుకవిజనమిత్ర శ్రీవత్సగోత్రపవిత్ర కసువయామాత్య పుత్ర బుధజనప్రసంగానుషంగ సింగయనామధేయప్రణీతంబైన శ్రీమహాభాగవతపురాణంబునందు .... కథలుగల షష్ఠస్తంధము.

నారయ :-

ఇది శ్రీపరమేశ్వరకరుణాకలితకవితావిచిత్రకేసన మంత్రపుత్ర సహజపాండిత్య పోతనామాత్యప్రియశిష్య వెలిగండల నారయనామధేయప్రణీతంబైన శ్రీమహాభాగవతంబను మహాపురాణంబునందు .... షాడశస్తంధము.

ఇది మహాభాగవతప్రకృతముదితగ్రంథవివరణము.

పైని నేవివరించినరీతిని స్తంధాంతగద్యలయందు బయ్యెర పోతనామాత్యునిపేరు స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నను, గ్రంథపాతములుగలుగుటకు, నాభాగములను వెలిగండల నారయాదులు పూరించుటకు నొకకథ యాంధ్రదేశమున మిక్కిలి వ్యాప్తిలోనున్నది. అది యిది :-

“ప్రస్తుతము వేంకటగిరి సంస్థానాధీశ్వరుల మూలపురుషుడైన భేతాళరెడ్డికి నేడవతరమువాడగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు పోతరాజుగారి కాలమున రాచకొండ సంస్థానమును బరిపాలించుచుండెను. ఆతఁడు స్వయముగఁ గవియు మహావిద్వాంసుఁడు నై శ్రీనాథాది మహాకవుల సన్తానించినాఁడు. ఆతఁడు పోతరాజు భాగవతము నాంధ్రీకరించుచున్నట్లు తెలిసికొని యాగ్రంథము తనకుఁ గృతినొప్పుని కోరెను. కాని యైహికే చ్ఛావిముఖుడగు పోతన నరులకుఁ గృతినీయ నొల్లనివాడగుటచే నాతని కోర్కె నిరాకరించెను. సింగభూపాలుఁ డందులకుఁ గుపితుడై యాగ్రంథము పూర్తియైనవెనుక దానిని బలాత్కారముగఁ బోతనయొద్ద నుండి గ్రహించి, భూమిలోఁ బాతిపెట్టించెను. అంతఁ గొంతకాలమునకుఁ బోతరాజు చనిపోయినవెనుక శ్రీరామచంద్రమూర్తి సింగమనాయనివారి భార్యకుఁ గలలోఁ గానిపించి, పాతిపెట్టియున్న భాగవతమును బైకి

దీయవలయునని చెప్పి యంతర్హిత్యం డయ్యెను. ఆమెయు భర్తను బ్రార్థించి వెలికిఁ దీయఁగ నందుఁ జాలభాగము శిథిలమయ్యెను. ఆశిథిలభాగమును వెలిగందల నారయాదులు పూఁచించిరి.”

విద్యద్రసికుఁడును, విద్వాంసుఁడు నగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలచంద్రునికిఁ గళంకముఁగూర్చు నీయపప్రథను దొలుత గ్రంథస్థముఁ గావించినవాఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవి. ఈతఁడు పై లోకప్రవాదము నాధారము చేసికొని తన సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున, తృతీయాశ్వాసమున రేఫ నిర్ణయప్రకరణమునఁ గడపటిభాగమునందు-

సీ. ఘనుఁడు పోతనమంత్రి మును భాగవతము ర

చించి చక్రికి సమర్పించునెశల

సర్వజ్ఞసింగమత్మావరుం డది తన

కిమ్మనివేడిన నిడకయున్న

నలిగి యాపు స్తకం బవనిఁబాఁతించినఁ

జివికి యందొక కొంత శిథిలమయ్యెఁ

గ్రమ్మట నది వెలిగందల నారవ

రాజును మఱి బొప్పురాజు గంగ

గీ. రాజు మొదలగు కవివరు లేజమెసఁగఁ

జెప్పి రాగ్రంథములయందె తప్పలొదవెఁ

గాని పోతకపీండ్రునికవిత్తయందు

లక్షణం బెందుఁ దప్పదు దక్షహరణ !

3. ఆ. 266 ప.

తిమ్మకవి యీతని వ్రాయుటకుఁగల కారణ మీకథ యతని యభిప్రాయములకుఁ దోడుపడుటయే యని తోచుచున్నది. పోతనభాగవతమున రేఫకారములకు మైత్రికూర్చెనని తిమ్మకవికి ముందు మద్దరాజు

రామన యప్పుకవి మున్నగులాక్షణికులు తమగ్రంథములందుఁ జెప్పిరి.* తిమ్మకవి యట్టిపూర్వలాక్షణికాభిప్రాయముల ఖండింపఁదలఁచినవాఁడగుటచేఁ రేఫఱకారముల మైత్రిలేని పద్యములుమాత్రమే యుదాహరించి, యవి పోతనరచితభాగవతభాగములోనివే యనియు, రేఫఱకారమైత్రిగల స్థలములు శిథిలపూరణభాగములోనివనియుఁ జూపుటకు నీకథను గ్రంథస్థముగావించి యున్నాఁడని విజ్ఞులకుఁదోషకమానదు. ఏలయనఁగా

1. రేఫఱకార నిర్ణయము పదనొకొండవశతాబ్దినుండియే యనఁగా, నన్నయనాటినండి సడలనారంభించినది. తిక్కనాది మహాకవులీ ప్రాససాంకర్యముఁ గావించియుండుటచేఁ బోతనాదిమహాకవులు దీనిఁ బాటించలేదు. వఱియుఁ దిమ్మకవిఁజెప్పిన పోతనభాగవతభాగమునందే యిట్టిరేఫఱకారసాంకర్య మగపడుచున్నది. కావునఁదిమ్మకవి పట్టదలతో

*ఉ. బమ్మెరపోతరాజకృత భాగవతంబు సలక్షణంబుగా

కిమ్మహిశమిటంగొడువ యెంతయు నారసిమాడఁగానురే

ఫమ్ములుతాలునుం గలిసి ప్రాసములై తనరారినంగదా

యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లరు మాని రుదాహరింపఁగన్.

(అశ్వకీయము ౨-284)

† చ. ఎఱుగఁడ జీవనావధము

దరలఁడు

మెఱయుచు

లెఱఁగున.....

స్కంధము 7. పద్యము 202.

చ. పాఱఁడు లేచిదిక్కులకు

దూఱఁడు.....

జీరఁడు

దాఱఁడు...

స్కంధము 7 పద్యము 194.

వై యుదాహరణములు రెండను పోతనామాత్య రచితమని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁదగిన సప్తపస్కంధమునఁది యుద్ధరింపఁబడినది.

లేవని నిరూపించుటకుఁ బ్రయత్నముచేసియున్న ట్లే క్రిందివిషయమువలన మనకు స్పష్టమగుచున్నది †

2 పోతనామాత్యుఁడు క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతమువాఁడు. తిమ్మకవి క్రీ. శ. 1750 ప్రాంతమువాఁడు. ఇరువురకును నడుమ మూడువందల యేబది యేండ్ల కాలము వ్యవధియున్నది తిమ్మకవికి ముందెవ్వరును నీకథను గ్రంథస్థము గావించియుండలేదు. కవులెవ్వరును నందు ముఖ్యముగ శిథిలభాగములఁ బూరించిన కవియు, పోతనప్రియశిష్యుఁడునగు వెలిగిందల నారయ దీనిఁగూర్చి యేమియుఁ దెలిపియుండలేదు. పోతన మునిమనుమలు కేసన మల్లనకవులు తమ దాక్షిణ్యముచేపరిణయమునఁ గాని, విష్ణుభజనానందమునఁ గాని, వారికిఁ బావముఁజదియగు నజ్జరపు పేరయలింగకవి తన యొడయనంబిలీసమునఁగాని యీ విషయముఁదలఁపలేదు. మఱియుఁ దమపూర్వులలో మహాప్రసిద్ధుఁడగు పోతననఁగూర్చియు నాతని గ్రంథమును గూర్చియు నిట్టిప్రవాదములున్నచోఁగవులగు తద్వంశీయు లెఱుఁగకుందురా? మఱియు భాగవతమువంటి మహాగ్రంథమున నిట్టిగ్రంథపాతములు శిథిలభాగపూరణములు గలిగినచో నవి లాక్షణికుల దృష్టిని నాకర్షించును. క్రీ. శ. 1490 ప్రాంతమువాఁడగు తాతంభట్టు తనకవించింతామణియందు పోతనవీరచితభోగిసిందంశకము నుదాహరించియున్నాఁడు. అందీభాగవతవిషయము లేకుండుటచే నప్పటి కీకథ

† రేఫణికారములఁగూర్చి తిమ్మకవి భాగవతము వాధారముగాఁజేసికొని వ్రాసిన విమర్శనము విమర్శనీయమై యున్నది. పోతన యనుప్రాసప్రియుఁడు. కావున ప్రాసమునందట్టి యనకాశము గల్గివుండనుప్రాసము వేయుట యాతనికి మక్కువ. ప్రాసయందుఁ దొలుత సాధురేఫము పయోగించిన సాధురేఫమును, శకటరేఫముపయోగించినశకటరేఫమునుననుప్రాసముకొఱకు వ్రాసినవేగాని, పోతన రేఫశకటరేఫసాంకర్యము చేయని పట్టదలతోఁగాదు. ఈ క్రింది తిమ్మకవి మఱియొక యుదాహరణమే వై నావాదమును సమర్థింపఁజాలియున్నది.

మఱచినవారి దైవమున వేరునొందినవారి నిద్ర మై

మఱచినవారి సౌఖ్యమున మద్యము ద్రావినవారి భగ్నులై

మఱచినవారి సాధుజనభావమువారిని గావుచందు వా

మఱచినవారిఁ గామినులఁజంపుటధర్మముగాదుఫల్లునా. (సర్వల. 3 ఆ. పద్యము268).

లేదనియే తలఁపఁదగియున్నది. ఆవెచుక నేటిదనుక మహాప్రహమాణి కుండని యెల్లరచే నేకగ్రీవముగ నంగీకరింపబడుచున్నవాఁడును, క్రీ. శ. 1650 ప్రాంతమువాఁడునునగు నప్పకవి యీసంగతి నెత్తుకొననేలేదు. అప్పకవి కాలమునాటి కీకథ కెంతమాత్రము ప్రచారములేదని యీ తనిగ్రంథముఁబట్టి స్పష్టముగా నిరూపింపవచ్చును.

నన్నయభట్ట సత్తవి జనంబుల కావ్యములు లేఖకపాఠములచేఁ బాడఁజెప్పిననియు, వికటకవులు కొన్నివితలు గల్పించి కవిజనాశ్రయ మునఁ గలిపినారనియు వ్రాసిన యప్పకవి, ఆంధ్రశబ్దచింతామణికోటకు సారంగధరకథను గల్పించిన యప్పకవి కవిస్తుతి మండు సహజపాండిత్యుని గాఁ బోతన సంస్మరించిన యప్పకవి, పోతనగ్రంథముఁ గూర్చిన యప వాదమున్నచో దానిని దనగ్రంథమున సూచింపకుండ నుండునా ?

మఱియు “బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతము సలక్షణముగా కిమ్మ హినేమిటంగొమవ” యని చెప్పినపుడు పోతనకృతభాగవతభాగవంత యు సమగ్రముగనున్నట్లే తెలియుచున్నదిగదా ! ఇంకొక ముఖ్యవిష యము:—

అప్పకవికాలమునాటికి నాతనికి లభ్యమైన తాళపత్రగ్రంథము లలో నిట్టిశిథిలభాగపూరణమే గలిగినచో, నప్పటికి ‘ఇచటినుండి వెలి గందల నారయకవిత్వ’ మని వ్రాయఁబడియున్నచో దాని సతఁడారీతిగనే యుదాహరించును.

అప్పకవీయము చతుర్థాశ్వాసమున ఆకాశము నిత్యమైనందు లకు ద్వితీయ స్తంభమునందు,

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును, సర్వశరణ్యుఁడు, సర్వశక్తియున్

సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును, సర్వగుణుండునునైన చక్రి యా

సర్వశరీరులున్ విగతసంగతిఁజెంది విశీర్యమాణులై

పర్వినచో నభంబుగతి బ్రహ్మముదాఁ జెడకుండు నెప్పుడున్.

అని యుదాహరించుచున్నాఁడు.

ఈపద్యము నేటిముద్రితభాగవతమున ద్వితీయస్తంభము 210 పద్యముగానున్నది. ఇది వెలిగిందల నారయకవికృతమని యప్పకవినాటి తాళపత్రములలో నున్నచో నదియాతఁడు వ్రాసియేయుండును. అట్లు వ్రాయకపోవుటచే నాకాలమున నీప్రవాదమే లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున నీకథను సృష్టించినవాఁడు తిమ్మకవియేయని నాకుఁ బాడ కట్టుచున్నది.

ఇకఁ గథలోని ముఖ్యపురుషుండగు సింగమనాయనిఁ గూర్చి మనము తెలిసికొనిన నీగాథ కేవలకల్పితమనియే నిశ్చయమగుచున్నది.

పోతనామాత్యునిగ్రంథమును బలాత్తారముగఁ బాఠిపెట్టించిన రాజెవ్వరు? సంస్తృతభాషామహావిద్వాంసుడై, మహిపాలుడై, రసార్ణవసుధాకర, సంగీతసుధాకరాదిశాస్త్రగ్రంథములు రచించి, మల్లినాథునివంటి వ్యాఖ్యాతృచక్రవర్తికిఁ బ్రామాణికుడై, శ్రీనాథాది మహాకవులకుఁగూడఁ దన దర్శనముచేయునపుడు శారదాస్తవముఁజేయించిన మహాప్రతిభాశాలి సర్వజ్ఞబిరుదాంకుఁడు- అట్టి మహాప్రభు విట్టి పనిచేయుననుట నమ్మఁదగినదిగా నుండలేదు. రాజులెవ్వరైన కృతులను ఖలముగాకుండ నాకవిచేఁ గాకున్న మఱియేరిచేసిన కృత్యాదులైన వ్రాయించి, తమ పేరు గ్రంథములలో శాశ్వతముగ నుండునట్లు చేసికొందురే కాని యీవిధముగ గ్రంథమును ఖలముగావింపఁజూతురా? మఱియు సింగమనాయనివారు కవులను సంతానించెడువారేకాని వేఱుకాదు. మల్లినాథసూరికి గనకాభిషేకసత్తారముఁ గావించిన దీప్రభువే! శ్రీనాథుని యాంధ్రకవితకు నలరి యాతని సమ్మానించిన దీమహారాజే! ఆంధ్రకవిత యం దత్యంతాభిమానముగలిగి దైవభక్తిపరాయణుడై సర్వజ్ఞుడగు నిట్టి రాజకవిపండితగ్రామణి యిట్టి యకార్యముచేసెననుటయే దురూహ్యముగ నున్నది.

ఈవఱకు భాగవతపీఠికాకర్త లెవ్వరును నీకథను నమ్మఁదగినదిగా నుండలేదనియే వ్రాసిరి. దీనికిఁదోడు గ్రంథములోని కవితారీతిని నాథా

రముగఁ జేసికొని యీకాథను నిలువఁబెట్టుటకుఁ బ్రయత్నములు జరిగియున్న కావచ్చుచున్నది. ఆవిధమును గొంచెము విమర్శించిన నిజము తేలును. ప్రస్తుతము మనకు ముద్రితభాగవతములలో దశమస్తంధము పూర్వభాగమునఁ గుచేలోపాఖ్యానమున్నది ఇది పూర్వోక్తప్రకారము దశమస్తంధోత్తరభాగమున 237 వ పద్యమునుండి వెలిగిందల నారయ కవిత్యమని యనుకొన్నచోఁ గుచేలోపాఖ్యానము నారయకవిత్యముగా నేర్పడుచున్నది. కుచేలోపాఖ్యానము, చిరకాలమునుండి గజేంద్ర మోక్షము, రుక్మిణీకల్యాణము మొదలగువానివలె నిత్యపఠనపాఠనవ్యవహారములలోనున్నది. కవితావిషయమున నిది పోతనకృతముకాదని యంగీకరించినచోఁ బైవ్రాత సత్యమగునేమో? పోతనకృతముకాదని యాంధ్రదేశమున నెవ్వరు ననఁజాలరు. పోతనకవిత గావుననే నేటికి బాల బాలికల నాలుకలయందుఁ దాండవమాడుచున్నది.

పోతనకవరీతి ప్రథమాదిచతుష్టమునం దొకరీతిగను, యాక్షానొకరీతిగను నుండుటకుఁ గారణము ద్వితీయస్తంధమునుండి చతుర్థస్తంధమువఱకును వెలిగిందల నారయ పూరణమనియు, దశమస్తంధోత్తరభాగము నల్లయనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. భాగవతములోని తొలినాలుగైదుస్తంధములు భగవత్తత్వప్రతిపాదకములు. సప్తమస్తంధమునుండి దశమస్తంధాంతము, కడమభాగము భగవద్భక్తిప్రతిపాదకములు. భక్తిరసావేశమున గ్రంథము రచించిన పోతరాజు భగవద్భక్తిప్రతిపాదకములగు ఘట్టములలోఁ దన్మయుడై కవితారచననుఁ గావించినాడు. ౬౦ వ గవిత శృంగారభక్తిరససన్నిభితమై పొంగిపొరలుచున్నది. తాత్త్వికవిషయవివేచనముఁ గావించునపుడు సమతలమునఁ బారు జీవనదివలె శాంతమై యొప్పుచున్నది. కావునఁ గవితారీతిని నీకథ సమర్థించుటయుఁ బొసఁగకున్నది.

మన యాంధ్రభాషయందుఁగల మహోద్ధృంధములలో భారత భాగవతరామాయణములు ముఖ్యములు. ఈమహాగ్రంథముల నొక్కరు

రచియించుట సాధారణముగాఁ గష్టమగుటచే నాంధ్రమున నీగ్రంథము
 లనేకకవులచే రచితములై యున్నవి. భారతము మువ్వరు కవులచేతను,
 భాగవతము నలువురుకవులచేతను, రామాయణ మైదుగురుకవులచేతను
 రచియింపఁబడుట మన మెఱింగినదియే. పోతన భాగవతమును రచియిం
 పఁదలఁపుఁగొని తాను గ్రంథరచనకుఁ బ్రారంభించి, తొలి నాలుగుస్తం
 థములు రచించి, యావెనుక భక్తిరసప్రధానములగు సప్తమాష్టమనవమ
 దశమస్తంధములఁ దానే రచియింపఁదలఁచి, మధ్యస్తంధములలోఁ బం
 చమము గంగనకు, షష్ఠము సింగనకు నిచ్చి రచియింపుఁడనిచెప్పి యుండ
 వలెను. లేనియెడల సింగన కృత్యాదితోఁ బ్రారంభించుట పొసఁగదు.
 గంగన కృత్యాది వ్రాసికొనకపోయినను గద్యయం దాతనిపేరుండుటయుఁ
 గవితారీతి భాగవతకవులందఱకంటె న్యూనముగనుండుటయుఁ దొలి
 నుండి వేఱుపడుచుండుటచే నదియు సింగనరీతిని స్తంధము తొలినుండి
 ప్రారంభించినాడని తెలియఁదగియున్నది. సింగనగ్రంథమున 'భాగవత
 నైష్ఠికుడైనవాని' యని పోతరాజుఁగూర్చి వ్రాసినవాక్య మాతఁ డప్పటికి
 (పోతరాజు) భాగవతరచనానైష్ఠికుడై యున్నాడని మనకుఁ దెలియు
 చున్నది. దశమస్తంధాంతమునకు వచ్చుసరికిఁ బోతనకుఁ జాలకాలము
 పట్టుటచే నేకాదశద్వాదశస్తంధములఁ దనశిష్యుడగు వెలిగందల నార
 యకు నొసఁగియుండును. నారయ, పోతరాజు మరణించినవెనుకనైన
 నీరెండుస్తంధములు రచియించియుండవచ్చును. గ్రంథరచనాక్రమము
 ననుసరించి చూడఁగా నీరెండవపక్ష మే సమంజసముగ నున్నట్లు తోచు
 చున్నది. ఏలయనఁగా- పోతనరచితభాగవతము శ్రీధరవ్యాఖ్య ననుసరించి
 యద్వైతపరముగ రచియింపఁబడినది. వెలిగందల నారయరచనము విశి
 ష్టాద్వైతపరముగ రచియింపఁబడినది. పోతనకాలముననే రచియింపఁబడిన
 నాతఁ డట్లువ్రాసియుండఁడుగదా ! ఆతఁ డిట్లు భాగవతముఁ బూర్తి గా
 వింది, శిష్యుడగునార నాగ్రంథమును వ్యాప్తిలోనికిఁ దెచ్చియుండవ
 లెను. చారిత్రకముగాఁ బైవిషయముఁ బరిశీలించ నిది భాగవతరచనాక్రమ
 ముగాఁ గన్పట్టుచున్నది.

గ్రంథరచనాక్రమము ననుసరించినను బైకథ యాధారరహితమని యసందర్భమనియుఁ దేలుచున్నది. గ్రంథమంతయుఁ బాఠిపెట్టఁబడినచో పంచమ పక్షములు నేకాదశద్వాదశములు తొలినుండి చివర వఱకునుఁజూయినవా? ద్వితీయ స్తంధమునుండి చతుర్థ స్తంధము చివర వఱకును నావెనుక దశమ స్తంధోత్తరభాగమునుండి తుదివఱకు శిథిలమై యాముండటిభాగములుమాత్రమే బాగుగనున్నవా? స్తంధములు విడదీయించి యే స్తంధమున కా స్తంధము పాఠిపెట్టించినారా? పట్టుపట్టినట్టు లీయాభాగములనుమాత్రమే ఖలముగావించి, తక్కినవి నిలుపుదమని యాక్రిము లేమైనఁగూడఁబలుకుకొనినవా? అపై నీ భాగవతము ప్రస్తుతము మనకుఁ గప్పట్టురూపమునఁగూర్చినవా రెవ్వరు? ఈవిధముగ నూహనంజనితములగు చిత్రాతిచిత్రములగు ప్రశ్నలెన్నియేని యాసందర్భమున బయలుపెడలును. ఇవి జవాబులేని ప్రశ్నలు. గ్రంథరచనాక్రమము ననుసరించినాడఁ బోతనకాలమున వేర్వేరుకవులచే నాయాభాగములు రచియించుటకుఁ బ్రారంభింపఁబడెననియు నిర్ణయించుట సమంజసము. కవిజీవితకారుని యభిప్రాయము నిదియే.

ప్రథమాది స్తంధములయందుఁ బోతనకవితారీతిని నిరూపించుటకు మనకు సుపరిష్కృతమైనభాగవతము కావలసియున్నది. ప్రస్తుతము ముద్రితమగు భాగవతము పెక్కుప్రశ్నిప్తములతోనిండి ప్రమాణము గాకయున్నది. గ్రంథావతారికనుండి మచ్చునకుఁ గొన్నియుదాహరణముల నిచ్చెదను.

(1) అవతారికయందు భారతీస్తుతిరూపములగు మూఁడుపద్యములలో రెండు ప్రశ్నిప్తములు. అందలి 'అంబ నవాంబుజోజ్జ్వల' అను పద్య మారణ్యపర్వమునఁ గలను.

(2) ఇప్పుడు జేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్, సొమ్ములుకొన్నిపుచ్చుకొని, చొక్కి శరీరమువాసి, కాలుచే సన్నెటవేటులంబడక సమ్మతి శ్రీహరి కిచ్చిచెప్పె నీబమ్మెర పోతరా జొకఁడు భాగవతంబు జగద్గితంబుగన్,

ఇదియును బ్రక్షిప్తమే. ఇది భాగవతమున 13 వ పద్యము. ఆపట్టన (12) వచనము, (13) ఇమ్మనుజేశ్వరాధము లనుపద్యము, అవె నుక 14, 15 పద్యవచనములు. (12) వచనమునఁ దుది “దక్షుండనై” అను నుత్తమపురుషాసమాపకక్రియతో “(13) చెప్పె నీబమ్మైరపోతరా జొకఁడు భాగవతము జగద్ధితంబుగన్” అను ప్రథమపురుషక్రియగలవాక్య మన్వ యించుటలేదు. ఆపై యన్వయము సఁపెట్టుటకైన, నింకను శ్రీరామ చంద్రమూర్తి దర్శనము నొసంగుట భాగవతము రచియింపుమని యాజ్ఞ నొసంగుట మున్నగు నవతారికాభాగము ముందుండఁగనే ‘భాగవతముఁ జెప్పె’నని వ్రాసినపద్య మన్వయింపకుండనున్నది. కావున దీనిని దరువా తివా రెవ్వరో చేర్చియుండుదు. ఇప్పు డున్నచోట నస్థానపతితమై యున్నది.

3. పుట్టంబుట్ట శరంబునన్ మొలవ సంభోయాన పాత్రంబులన్ మెట్టన్.

పైపద్యమున, ‘పుట్టంబుట్ట’ అనఁగా వాల్మీకినిగాననియు ‘శర మ్మొనన్ మొలవ’ అనఁగా స్తంధుఁడను, కుమారస్వామిని గాననియు, అంభోయానపాత్రంబులన్ మెట్టన్ అనఁగా వ్యాసుఁడనుగాననియుఁబోతన చెప్పకొనినాఁడని, యర్థమని చెప్పుచున్నారు. కొందఱీయర్థము సమంజ సముగ లేదనినారు. దీనికి వేఱుపాఠమైన గ్రంథమం దుదాహరింపఁబడ లేదు. కొన్ని తాళపత్ర ప్రతులయందు, పుట్టన్, పుట్టశిరంబునన్ మొ లవ, సంభోయాన పాత్రంబులన్ మెట్టన్.

పుట్ట, శిరంబున మొలచునట్లు పుట్టలేదు. అనఁగా వాల్మీకినిగాను, వ్యాసుఁడనుగాను, మానుషాతీత కవితాశక్తి సమన్వితులును, భగవదంశ సంభూతులును నగు వాల్మీకి వ్యాసాదులవంటివాఁడను గానని భావము. పోతన కుమారస్వామి ప్రశంసచేసినట్లు కానవచ్చుచున్నను నాతఁడు పట్టాస్రములకు మాత్రమే యధిష్ఠానదేవత యగుటచేతను ప్రస్తుత

ము కవితావిషయమే యగుటచేతను నాపైవచనము * నందు వాల్మీకి వ్యాసులను మాత్రమే స్తుతించినాడని స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్టిపట్టులు భాగవతమునందుఁ జాలఁగలవు. ఇవి గ్రంథపరిష్కరణావశ్యకతను వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

భాగవతము తొలుత శ్రీ. శ. 1818 సంవత్సరమున ముద్రింపబడినది. తరువాత గ్రంథముల కన్నిటికి నిదియే యాధారమైనది. బమ్మెర పోతన జన్మస్థలవివాదమునకేమి, కాలనిర్ణయమునకేమి గ్రంథపాత వివేచనమునకు నిదియే మూలము. ముద్రణకర్తలగు శ్రీ పురాణము హయగ్రీవ శాస్త్రులవారప్పటికిఁ దమకుఁగల సాధనసంపత్తితో నొక పీఠికను వ్రాసియున్నారు. వాఁపీఠికయందు గ్రంథపాతాది వివేచనమునందీ సింగభూపాలుని కథలేదు. పోతనయే యంతటి మహోత్తమభగవత్తత్వభక్తిభావ సంపూర్ణుడును మహాగ్రంథము జానపదులకుఁ జిక్కిన నది పాడగునని దానిని దేవతార్చనపుఁ బీఠమునందిడి పూజించుచుఁ దన యవసానకాలమున నది తనకుమారుడగు మల్లనకుఁదన భాగవతము సంగతిఁ జెప్పెననియు సంత మల్లన యాగ్రంథముఁదీసి చూడఁగా నందు కొంతభిలమైయుండుటకుఁ జింతించుచుండఁగాఁ బోతన మల్లనకు స్వప్నమునందగపడి శిష్యుడగునారయను శిథిలభాగములు పూర్తిచేసి వ్యాప్తముచేయుమని యాతిచ్చెననియు సంప్రవాచింపబడియున్నది.

తిమ్మకవికాలమున కీకథ పైరీతిగ వాడుకలోనుండిన సతఁడు సింగభూపాలప్రస్తావము తెచ్చియుండఁడని నానుభిప్రాయము. తిమ్మకవి కాలమునకుఁ దర్వాతి తాళపత్ర గ్రంథములలో రెండుచోట్లు నిచ్చట నుండి వెలిగందల నారయ కవిత్యమని వ్రాచింపబడియున్నది. దీనిఁ గారణము తిమ్మకవి తనగ్రంథమున నావిషయము చెప్పియుండుటచే

* వచనమున వాల్మీకి, వ్యాసుని, బాణమయూరులను, కాలిదాసును, భారవిమఘులను, నన్నయ తిక్కనలను గ్రమముగాఁ జేర్చుకొనినాడ. వైకృత్యమున కవితావిషయ ప్రసక్తమైనదని మనకుఁ దెలియజున్నదిగా!

నని స్పష్టమగుచున్నది. తిమ్మకవికి ముందున్న తాళపత్ర ప్రతులలో నీవిషయము లేనట్లు అప్పకవి యుదాహరించిన పద్యమునుబట్టి తేలుచున్నది. మఱియు హనుగ్రీవశాస్త్రులవారు తామిరువది ప్రతులు భాగవతము ద్రణ సమయమున సేకరించితిమనియు, నందీవిషయము కానరాలేదనియు నీకథ తెలిసినవెనుక మఱికొన్ని ప్రతులనుజూచిదీనిని గ్రంథమునందు నెలకొల్పితిమనియుఁ బీఠికయందు వ్రాసియున్నారు. చూ. పు. ౩-4

ఇంతియేకాదు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషద్బాండ్లగారమునఁగలఁ ప్రాచీనతాళీదళసంపుటములలో నిచ్చటనుండి వెలిగందల నారయకవిత్వమును మాటలులేవు* కావునఁ దాళపత్రగ్రంథముల ననుసరించినను బైకథకల్పితమనియే నిర్ణయింపవగును.

షష్ఠస్తంధము నేకాదశ ద్వాదశస్తంధములును దొలుతనుండి రచనాక్రమమున భాగవతమునుండి వేఱుపడుటచే దానితరువాతివారు తిరిగి వానిని రచించిరి. షష్ఠస్తంధము సింగనయేగాక కవులవృత్తము శృంగారవృత్తము అనుపేర నంది మల్లయ ఘంట సింగయకవులు తెలిఁగించిరి. అది యిప్పుడుకానరాదు. అప్పకవీయమునను సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునకు దీనియందుండి లక్ష్యము లుదాహరింపఁబడినవి. హరిభట్టారకుఁడు షష్ఠస్కంధమేగాక ఏకాదశ ద్వాదశస్తంధములనుగూడ రచించియున్నాఁడు. ఇవి యముద్రితములై నను మనకు లభ్యములగుచున్నవి.

పైకథలను గల్పించుట కేదేని యాధారమున్నయెడల నది వెలిగందల నారయ యేకాదశ ద్వాదశస్కంధముల వలననేయని సందేహించుచున్నాఁడును. తక్కిన స్కంధములన్నింటికన్నను నీస్కంధముల వ్యాతపాతములు మిక్కిలి తాఱుమాఱైనవి. ఆనంద ముద్రణాలయమున క్రీ. శ. 1905 లో ముద్రింపఁబడిన భాగవతమునకుఁ గీర్తికేషులు తేవప్పైరుమాళ్ళయ్యగారు వ్రాసిన విషయములజూచిన నిదిస్పష్టమగును.

*చూడుండి ఈక్రిందిసంఖ్యల తాళపత్రపత్రములు. 646, 728, 1191, 1201

అన్ని స్కంధములకుఁ గలవుగాని, ఈ స్కంధములకు సరియగు మాతృకలు వారికి దొరకలేదనియు, దొరకినవన్నియు నొకదానితోనొకటి సరిపోవక దోషభూయిష్టమై యున్నవనియుఁగొన్ని పాఠములుపండితులు మూలానుసారముగ లేమిని మార్చి వ్రాసియుండురనియు నవి శోధనమున కభేద్య పూహమును దాల్చియున్నవనియు వ్రాసినారు. చూ. కి-4 పుటలు. వారియూహకును నాధారములేకపోలేదు. హరిభట్టారకుఁడు రచించిన యేకాదశ ద్వాదశ స్కంధములను వెలిగిందల నారయ రచించిన యాభాగమును బరీక్షించినచో మనకీవిషయము స్పష్టమగును. వెలిగిందల నారయ పోతరాజు శిష్యుఁడగుటచే క్రీ. శ. 1460 సంవత్సరప్రాంతము వాఁడు. హరిభట్టారకుఁడు క్రీ. శ. 1530 సంవత్సర ప్రాంతమువాఁడు. నారయగ్రంథ మేకారణముచేతనొ క్రిమిదష్టమైపోగా హరిభట్టారకుఁడాయీభాగములను తనవిగాఁ బూరించినట్లున్నది.

మచ్చునకు వెలిగిందల నారయకవి.

మ. విదితుండై సకలామరుల్లోలువ నుర్వీభారమున్మాన్ని దు
ర్మద సంయుక్త వసుంధరాధి పతులన్మర్దించి కంసాదులన్
తుదిముట్ట న్వధియించి కృష్ణుఁడతిసంతుష్టాత్ముఁడై యున్న చో
యదునై న్యంబులు భూమిమోవఁగ నసహ్యంబయ్యె నత్యుగ్రతమై.

మ. విదితుండై సకలామరుల్ పొగడ నుర్వీభారమున్మాన్ని దు
ర్మదసంయుక్త వసుంధరాధి పతులన్మర్దించి కంసాదులన్
దుదిముట్ట న్వధియించి కృష్ణుఁడతి సంతుష్టాత్ముఁడై యున్నచో
యదునై న్యంబులు భూమిలోన నవిషహ్యంబయ్యె నత్యుగ్రతన్.

గద్యములకు

పైవిషయమేదేని భాగవత శిథిలపూరణ కథకుఁ బీజమై యుండునేమో ? ఇవియన్నియుఁ దరువాతివారు పోతన కంటఁగట్టియుండురు. వేయేల ! స్పష్టముగా మనకు నగపడుచున్న సింగనాదుల గద్యములు కూడ పోతనయందలి భక్తిచేఁ దరువాతివారు పోతన గద్యములను స్కం

ధాంతమునఁ జేర్చివ్రాసినారు. ఇట్టిపట్టులెన్నియేని తాళపత్రగ్రంథములఁ గలవు. అవి సుపరిశీలితములై పోతన భాగవతభాగము ప్రకటితమైన విజ్ఞులు వానినిజమెఱుంగఁ గలుగుదురు పైవిషయములఁగూర్చి కొన్ని ముఖ్యాంశముల నిటఁ జూపుచున్నాను

1. భాగవతమును సర్వజ్ఞసింగమ భూపాలుఁడు పాఠిపెట్టించెనను కథ కేవలముకల్పితమైయున్నది. తాతంభట్టు, ముద్దరాజు రామన, అప్పు కవియుఁ బోతనవంశస్థులగు కవులును దీనిని దమగ్రంథములతోఁ జెప్ప లేదు. కూచిమంచి తిమ్మకవి కాలమువఱకు నట్టిప్రవాదమేలేదు. తిమ్మకవి పోతనయందలి భక్తిచే నాతనిగ్రంథము సలక్షణమని నిర్ధారణ చేయుటకుఁ గల్పించినదేకాని వేఱుకాదు. ఈపట్టునఁ దిమ్మకవి యభిప్రాయములును విమర్శించుములు.

2. భాగవత గ్రంథరచనాక్రమమును గవితారీతిని బరిశీలించినను, పాచీన తాళపత్రగ్రంథములు పరిశోధించినను నీవిషయము నిశ్చితమగు చున్నది.

3. భాగవత రచనయందుఁ బాల్గొన్నకవులు గంగన, సింగన, నారయ లును బమ్మెరపోతనయు సమకాలికులు. కడపటి రెండుస్కంధములు రచియించిన నారయ భాగవతము ప్రస్తుతము మనకు నగపడురీతినిఁ గూర్చెనని యూహింపఁ దగియున్నది.

4. ప్రథమ ముద్రణ భాగవతము తరువాతికిఁ గొంతయాధారమైనది. గ్రంథపరిష్కరణము క్రమముగ లేకపోవుటచే లోకప్రవాదముల నాధారముచేసికొని పండితులు గ్రంథపరిష్కరణమునకు నారంభించి గ్రంథముద్రణము సాగించిరి. దీనివలన పోతనభాగవత స్వరూపము కొంతమఱుఁగు పడినది.

5. పోతన విరచితమగు భాగవతభాగము-రిస్తంధములు, ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థ, సప్తమ, అష్టమ, నవమ, దశమములు, గంగన

విరచితము పంచమము, సింగన విరచితము వత్సస్తంభము, ఏకాదశద్వాదశములు వెలిగందల నారయకవి విరచితములు. పోతనభాగవతభాగము సంశోధితమై, సంగ్రహితమై, సప్రమాణమగు పాఠములతోఁ బరిష్కరింపఁబడి ప్రకటింపఁబడినచోఁ బోతనదివ్యమూర్తి మనకుఁ బ్రత్యక్షము కాఁగలదని విన్నపము.

బొంకేది?

ఉభయభాషాప్రవీణ-మల్లాది సత్యనారాయణశాస్త్రి.

సాహిత్యవిశారద బ్రహ్మశ్రీ కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు శ్రీయాన్ధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికయందు “అభిజ్ఞానశాకుంతలము ప్రథమాంశమున నాకుఁగలిగిన సంశయములని” కొన్ని విషయములను వెల్లడించుచు వీనికి సమాధానము విన నభిలషించుచున్నాఁడనని తమయుద్దేశ్యమును వెలిపుచ్చిరి. కవిసార్వభౌముఁడు తననాటకనాయకుఁడగు నుష్యంతునిచే రాజభావము మఱుఁగుపఱుప యత్నించెను. కాని మఱుఁగుపఱుపలేదు. ఆపనియేల చేసెనో యని శాస్త్రిగారి సంశయము.

శాస్త్రిగారి యుపన్యాసములను జూడ నా కీమభిప్రాయము పొడకట్టుచున్నది. నిజముగ వారి కిందు సంశయము పుట్టి నివర్తింపకల్యముకానంతటిదై యుండునా యనియు, నట్టిది యొక సంశయమును ప్రశ్నకల్పించి మాభోటి విద్యార్థులవాఙ్ముఖమున కొకయవకాశము చూపి, మావలన సాసమాధానమును రాఁబట్టుకొని మాకొక గొప్ప స్థానమిప్పింపఁదలఁచుటయే కాని వేఱుకాదనియును; ఏలయునిన శాస్త్రిగారు చిరకాలము సాహిత్యసంస్థయందుండి, యనేకమహావిద్వాంసులతో సహవాసమునలిపి, ప్రస్తుతము విశ్రాంతిఁదీసికొనుచు మనదేశముననేగాక పాశ్చాత్యదేశములందును నాటకరాజమని యెఱుఁబడు నభిజ్ఞానశాకుంతల

మను గుఱించి చిన్నదిగాని, పెద్దదిగాని సంశయము కలిగియుండుట
యసంభవమని కాని, వాయుద్దేశ్యముమాత్ర ముదారము నభిరామ
మునై యున్నదనుటలో సందేహములేదు. లోకములోఁ దలిదండ్రులు
గాని యపాధ్యాయుఁడుగాని పిల్లవాని కేదోయొక మాట ప్రస్తావము
మీఁద సమాధానముచెప్పటయం దభిలాషఁ గల్పించువిధము నాకీప
ట్టన గోచరించుచున్నది. ఇట్టివానికి సమాధానము వ్రాయఁ బూనుటవ
లనఁ గాళిదాసుగారి “మందః కవియశః ప్రార్థీ గమిష్యా మ్యవహాస్య
తామ్” అనుశ్లోకతాత్పర్యమ నకు గుఱియగుదునేమోయని సందేహిం
చుచు నదియుఁ గొంత మేలే యను సాహసముతో నీపనికిఁ బూనుకొను
చుంటిని.

పైప్రశ్నమువిషయమై కాళిదాసుగారి కుమారసంభవము పంచ
మసర్గములోని “అథాజినాపాథధరః ప్రగల్భవా గ్జ్వలన్నివ బ్రహ్మమ
యేన తేజసా వివేక కల్పి జ్జటిల స్తపోవనం శరీరబద్ధః ప్రథమాశ్రమో
యథా”యనునదిమొదలు చివరవఱకు నుండు శ్లోకములును జ్ఞప్తియం
దుంచుకొనఁదగినవి. అవియు హైమవతి చేయు కఠోరతపములకు సంత
సించి యడిగిన వరమీయఁ బ్రసన్నుఁడు గాఁ దలంచిన పరమశివుఁడు
కైతవముతో బ్రహ్మచారియై వచ్చి యాడిన మాటలుగఁ గవిశిఖామణి
సంఘటించెనుగాన శాస్త్రీగాఁకీ బ్రశ్నింపఁదగినవియై యుండును -
వానికి సమాధానముగ “అసోఢా తత్తాలోల్లసదసహభావస్య తపసః
కథానాం విస్రంభే వ్యథ చ రసిక శ్చైలదుహితః. ప్రమోదం వో
దిశ్యా త్తపటవటువేషాపనయనే త్వరాశైథిల్యాభ్యాం యుగప దభి
యుక్త స్సరహః”అను శ్లోకతాత్పర్యము స్మరింపవచ్చును. కానఁ బర
మేశ్వరుఁడు పార్వతినివలె దవ్యంతుఁడు శకుంతలను గొంచెము చలిం
చె ననిన దోషమేమి ? అట్టి పరమశివుఁడు ప్రకృతనాటకకథానాయకు
నితో నుపమింపఁదగును.

అయినను “కన్యా వరయతే రూపం, మాతా విత్తం, పితా శ్రుతమ్, బాంధవాః కుల మిచ్ఛంతి, మృష్టాన్న మితరే జనాః” అను నట్లు సాధారణముగఁ గన్యలకు నితరైశ్వర్యములకంటె వరునిసాందర్య మే హృదయాకర్షక మని తెలియుచున్నది. ఈమహాకవి తనకుమారసంభవము పంచమస్కంధములోఁ బార్వతితో మాయావటు వన్నట్లు “వపుర్వి రూపాక్ష మలక్ష్మ్యజన్మతా దిగంబరత్వేన నివేదితం వసు— వరేషు య ద్బాలమృగాక్షీ మృగ్యతే తదస్తి కిం వ్యస్త మపి త్రిలోచనే”యని పరమేశ్వరుని వరణీయతానర్హునిగఁ జేయ నీయభిప్రాయమునుగూడ వివరించి యున్నాఁడు. కనుకఁ గన్యామానసాకర్షణమునకు మిగిలిన యైశ్వర్యాదులకంటె వరునిరూపమే యెక్కుడని తెలియుచున్నది. మాతాపితృబాంధవాదులు కోరు వరునియైశ్వర్యాదులకంటె ఫలభోక్త్రీయగు కన్యక గోరు వరునిరూపవయస్సౌశీల్యాదులు ప్రధానములు—కనుకనే ద్రక్షకృత నాటకములో దువ్యంతుని కణ్వాశ్రమద్వారప్రవేశమునకంటె ముందు గనే మహాకవి “రాజా—(స్తోక మంత్రం గత్వా)తపోవనవాసినా ముప రోధో మాఘాత్-ఏతావత్యేవ రథం స్థాపయ. యావ దవతరామి॥ సూతః | ధృతాః ప్రగ్రహః. అవతర త్వాయుష్మాన్. | రాజా, (అవ తీర్య) సూత ! విసీతవేషేణ ప్రవేష్టవాని తపోవనాని నామ. ఇదం తావ ద్దృహ్యతామ్. (సూతస్య ఆభరణాని ధను శ్చోపనీయ.) సూత యావ దాశ్రమవాసినః ప్రత్యవేక్ష్య ఆహముపావరే తావ దార్ద్రాపుష్టాః క్రియంతాం వాజిః”అను నీవాక్యములచేత రాజును విసీతవేషస్వీకారమిషచేత జ్వలభ్యసాందర్యాదులను గనఁబఱచి శకుంతలచే వలపింప నెంచినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. మఱియుఁ బాత్రోచితికి నచటి యెఱిగినవారి యెదలోఁ దనవినయసంకదను నెఱుఁగనివారి యెదలోఁ దన స్వభావ మధురాకృతి దర్శనము వలననే యెవరాయితఁడను నాశ్చర్యచకితభావమును నెఱుకపఱుపను, బాదుకొలు ఘను, దువ్యంతునిచే నాడంబరరహితవేషస్వీకారము కవిమహాశయనిచేఁ

జేయింపబడెనని యెన్నఁదగును. కనుకనే “ప్రియంవదా (జనాంతికమ్) అనసూయే కోను ఖలు ఏష మధురగంభీరాకృతిః చతురం ప్రియ మా లపన్ ప్రభావవానివ లక్ష్మతే.” యని మహాకవి స్వభావముగ్ధులగు తాప సకన్యలచే భూవిలాసానభిజ్ఞప్రీతిస్నిగ్ధనయనములచే దువ్యంతరూపము త్రొగఁబడినదని చెప్పియున్నాఁడు. ప్రథమముననే తాపసకన్యలకు నితఁ ఁడు దువ్యంతుఁడని స్ఫురింపలేదు. అట్లేకానిచో “కోను ఖలేష్వష”యను ప్రశ్నమే యసంగత మగునుగదా. ఇఁక నుత్తరమునందలి ప్రకాశము లోని “ఆర్యస్య మధురాలాపజనితో విస్రంభో మాం మస్త్రయతే-కత మః ఆర్యేణ రాజ్ఞి వంశః అలంక్రియతే. కతమో వా విరహపద్యత్సు కజనః కృతో దేశః-కిం నిమిత్తం వా సుకుమారతరోఽపి తపోవనపరి శ్రమస్య ఆత్మా పద ముపసీతః” అను ప్రశ్నవాక్యములవలన దువ్యంతు నిరాజభావము గుర్తింపబడలేదా యను శాస్త్రీగారి పునఃప్రశ్నము నకు సంతవతికు విశిష్టజ్ఞానము కలుగలేదుగాన జిజ్ఞాసార్థముగా నన్న వాక్యములోని ‘కతమ’శబ్దముయొక్క యర్థవిశేషమువలన నిది జిజ్ఞాసా పూర్వకప్రశ్నముగాని నిర్ణయపూర్వకప్రశ్నముగాదని సమాధానము చెప్పనగును.

మఱియు నాకారసంపన్నఁడు చతురప్రియాలాపియగు నతిథి, గృహమేధికడ కేతేర నాతిథేయుఁడగు నెవఁడుగాని స్వాగతాదిపూజా సంతరము చేయుప్రశ్నమున నెట్టిప్రతిపత్తి చూప నర్హము ? సామాన్య పరిప్రశ్నము సమంజసమా ? కనుక వారు తమప్రశ్నముచేసిరనియు నా కాలములో రాజభావము గుర్తించి యట్లడుగ లేదనియు నూహించిన బాగుగ నుండును. మఱియు “సన్యస్తచిహ్న మపి రాజ్యలక్ష్మీం తేజో విశేషానుమితాం దధానః” యను రఘువంశశ్లోకములోని గోపరిపాలనా సక్తదిలీపమహారాజవర్ణనమునుబట్టి దువ్యస్తమహారాజునుగూడ నన్నిర్థా రణగా నొకపుణ్యలక్షణలక్షితుఁడని యాముగుద లూహించిరని మన ఘూహింపవచ్చును. కాని యంతమాత్రమున “ఉభే-సస్థితమ్. కా వయం

పరిత్రాతుమ్. దుష్కృత మాక్రంద. రాజరక్షితాని తపోవనాని నామ।
 రాజా (అవసరో ౭ య మాత్మానం ప్రకాశయితుమ్) స భేతవ్యమ్.
 (అర్థోక్తే స్వగతమ్.) రాజభావ స్వభిజ్ఞాతో భవేత్. భవతు. ఏవం తావ
 దభిధాస్యే.” అను సీగ్రంథమునకును, “రాజా (ఆత్మగతమ్) కథ మిదానీ
 మాత్మానం నివేదయామి. కథం వా ఆత్మాపహారం కరోమి. భవతు. ఏవం
 తావ దేనాం వక్ష్యే. (ప్రకాశమ్) భవతి యః పారవేణ రాజ్ఞా ధర్మాధి
 కాశే నియుక్త స్సోఽహ మవిఘ్నక్రియోపలంభాయ ధర్మారణ్య మిద
 మాయాతః” అను సీగ్రంథమునకును, సిద్ధారణగా దుష్కృతపరత్వము
 చెప్పు శక్యముగాదుకదా. పైగా “దుష్కృత మాక్రంద” యను వాక్య
 మునుబట్టికూడఁ బిదపవచ్చిన యతఁడు దుష్కృతుఁడని నిర్ధరింప నైతి
 గాదు. అట్లేయైనచో మూఁడవయంకములో “సఖ్యా, విలోక్య ఉత్థాయ,
 స్వాగత మవిలంబినో మనోరథస్య” యని పరిచితునన్నట్లు ప్రథమదర్శన
 మందును బలుకకపోవుటకుఁ గారణ మేమి? కనుకఁ బై వాక్యములకు
 దుష్కృతరూపార్థము వారు నిర్ణయించుకొనలేదనియే మన మూహింప
 వలెను. ప్రథమదర్శనమం దెట్లని రసంగా (“సర్వా రాజానం దృష్ట్వా
 కించిదివ సంభ్రాంతాః) అనసూయా ఆర్య! నఖిలుకిమపిత్యాహితమ్
 ఇయ మావయోః ప్రియసఖి మధుకరేణాభిభూయమానా కాతరీ
 భూతా (శకుంతలాం దర్శయతి) అని. ఇందు నపరిచితునితో
 నన్నట్లును మునికన్యలు స్వభావోత్తానాశయ లన్నట్లును విశద
 మగుచున్నది గదా! కనుక నిట్లు నిర్ధారణతోను, అనిర్ధారణతోను బలి
 కిన వాక్యములకుఁ దాత్పర్యభేదమూహింపనగును. మఱియు దుష్కృ
 తుఁడు వైఖానసులవలనఁ గణ్యమహర్షి యాశ్రమమున లేఁడని వినియు
 న్నవాఁడు గాన నాశ్రమములలోఁ జేయఁదగిన పని యేమియు లేకపోయ్చు
 నను రాజధర్మమును సార్థకపఱుపఁగోరి యందుఁ బ్రవేశించెను, గాన
 నందలి యెవరితోడనో యొకరితో మాటలాడి పోఁదలంపుచేఁ బ్రవేశిం
 చుచునే “అయే దక్షిణేన వృక్షవాటికా ఖాలాప శ్రూయతే” యని

మాటబాసువారు వచ్చువఱకు నెదురుచూచేనేకాని యందగతైలగు మునికన్యలను బొంచి చూడఁదలంపుచే నట దాఁగియుండలేదు. “భవతు” పాదపాంతర్హితపవ ఏనాం విస్రబ్ధం పశ్యామి.” అను ముందు వాక్యము పొంచిచూడ నుద్దేశింపఁబడినదిగాదు. పొంచిచూచుట యనునది చతుర్థాంకములోఁ జెప్పఁబడినట్లున్నయెడల నగును గాని యిది యట్టిది గాదు. చతుర్థాంకములో నట్టిపని యనేకములగు భావములు పరస్పరాయత్తములై నట్లు స్పష్టపడినదిగాన నందుఁ గాముకలక్షణము సరియగు త్రోవను బోయినది. కనుక నచటఁ బొంచిచూచె ననినను దోషములేదు. కార్యనిమగ్నులగుటచే వారును రాజును జూడలేదు. రాజు పొంచి చూడఁదలఁచినట్లు చెప్పఁబడినయెడల లాలసత్వరూపదోషము ధీరోదాత్తనాయకునియందుఁ గట్టఁబెట్టినట్లగును. అది పంచమాశ్కములోని పరవనితయనుకొని శకుంతలను జూడని రాజగు దుష్యంతునియందు మిగుల సీంద్యమగు నావోపణము అట్లయినచో దుష్యంతుఁడు తనరాజభావము తెలిసిపోవునని సంశయించుటయుఁ దా నెవరైనది చెప్పటలో సంకోచము పొందుటయు నెందులకనఁగా రాజభావ, వంశోన్నతి, వాస్తవ్యదేశాదులు, సాధారణముగ స్త్రీమానసాకర్షణమునకు నుపకరించునవిగాన వాని మూలమున సీశకుంతలయు దుష్యంతునియందు మనసు నుంచిన దనుటలో నైన యతిశయము కావ్యమందు లేదని యాతనిశరీరస్థావృత్తి, కాంతివిశేష, సౌశీల్యాది కన్యావరణీయాంశములవలననే యామెచిత్తమున్నాదింపఁ జేయవలెనను భావము మనసునం దుంచుకొని మహాకవి రాజుచే రెండుస్థలములయందు నుభయార్థవాచకములుగల వాక్యములను బదులుగాఁ జెప్పించినాఁడు. ఆయర్థములలో దుష్యంతురూపార్థము కొంచెము గూఢముగ వ్యక్తమగుచున్నది గాన నందుబొంకేమియు లేదు పాత్రోచిత్యమునందును ధీరోదాత్తనాయకావికత్తనత్వలక్షణము సరిపడినదని యందు బొంకు శంక లేమియు లేవు.

మఱియు నరుచుగ నై శ్వర్యామలను దృణీకరించు యాపై కపట పాతిను లుందురను భావముతో మహాకవి “రాజభావ స్వభిక్షాతో భవేత్” అనుచోట “రాజభావ స్తు” అని తు శబ్దమును బ్రయోగించి రాజత్వము కన్యామానసాకర్షణమున నకించిత్తరమని సూచనచేయుచు న్నాడని యెన్నడగును. ఈసందర్భమున గాదంబరిలో మహాశ్వేత పుండరీకుని, మృచ్ఛకటికములో వసంతసేన చారుదత్తుని, గోరుట యుదాహరణములు.

మఱియు మహారాజులు తమచరిత్రము నెంతతక్కువగ వదించి నను నది యాత్మశ్లాఘగాఁ బరిణమింపకపోదని మహాకవి దుష్యంతునిచే దననెట్లు తెలుపుకొందుననియు నడిగినప్పుడు చెప్పకపోయినయెడల నా త్కావ్యపరకత్వదోషము సంభవించుచున్నదనియు ననిపించి యాతనిధర్మజ్ఞ తను బాత్రోచితిని వెలిపుచ్చినాడు. ఇత సఖులు శకుంతలతో దుష్యంతునినే యేల పిలువు మని చెప్పిరనిన “కాశ్యపః । శ్రూయతామ్. శ్లో॥ భూత్వా చిరాయ చతురంతమహీసపత్నీ దామ్యంతి మప్రతిరథం తనయం నివేశ్య-భర్తా తదర్పితకుటుంబభరణ సార్థం శాంతే కరిష్యసి పదం పున రాశ్రమేఽస్తిక్” అనుదాని తాత్పర్యమును బట్టి యాకాలమున సుకు సత్తామండలమునకు దుష్యంతుడే రాజుకాన నారడే తపో వసరక్షితము నగునని యాతనినే పిలువుమని చెప్పి రసవచ్చును గాని యారడే వచ్చెననిమాత్రము వారికి నిర్ణయములేదని యనుకొనవలెను.

మఱియు నీశ్లోకతాత్పర్యమువలన నుత్తమపుష్పీవతులు ముదిమిని పుత్రసంక్రాంతరాజ్యలక్ష్మీకులై శాంతారణ్యభూముల నడుగిడుదురను సామాన్యభావము తోచుచున్నది. గాన “కించిమిత్తం వా సుకుమారతరోఽపి తపోవనపరిశ్రమస్య ఆత్మా పద ముపసీతః” అను ననసూయా ప్రశ్నవాక్యము సార్థకమగుచున్నది. కనుక దుష్యంతాగమనము తాపన కన్యలచే నిర్ధరింపబడలేదని మనము నిశ్చయింపవగును.

మఱియు దువ్యంతుఁడు కణ్వాశ్రమద్వారమును బ్రవేశించిన తోడనే దక్షిణబాహు వదరుటయు, దాని కీ శాంతతపోవనభూముల నేమి తగినఫలము లభించునని యాతఁడనుకొనినట్లును, జెప్పఁబడినది గాన నా కాలములో నాతనికి ముందు జరుగనున్న లోకోత్తరసౌందర్యరాశి కాంతారత్నలాభముసంగతి లేశమును దెలియదు గదా. ముందుగనే వైఖానసులు రాజునకుఁ గానుపించి యాశ్రమములోఁ గణ్వామహర్షి లేఁ, డయిన నతిథిసత్తారమునకుఁగాను గూఁతు శకుంతలను నియోగించెఁ గాన నాశ్రమముఁ జొచ్చి సత్తారములనంది నీప్రతాపమువలనఁ గలిగిన నిష్పిన్నమగు తపఃక్రియాసిద్ధులను గనలారఁ గాంచి యానందించి వెళ్లుమని చెప్పియుండిరిగాన ఋషియెడఁ దననభక్తిసంపన్నునిగఁ దెలుప నామె నే చూచి వత్తునని రాజు వైఖానసులను వీడ్చినియెనని చెప్పఁబడి నది గాన నాతఁడాశ్రమమునందుఁ గొన్ని నిమేషములు మాత్ర ముందు నని యనుకొనెనుగాని జరుగనున్న విషయము నేమియు నెఱుంగఁడని నిర్ణయింపవలయునుగదా. కనుకనే యాయన కొఱవడిన సంపత్తికిఁ గారణమువిషయమై “శాంత మిద మాశ్రమపదం స్ఫురతి చ బాహుః కుతః ఫల మిహ స్వాత్” అని ప్రశ్నించుకొని యైన నేమోయని యుత్తరార్థమును సమాధానముగ సరిపెట్టుకొనినాఁడు. ఇట్లుండుటచేత, నదివఱకే తెలిసి ప్రయత్నవంతుఁడై పొందియుండు నీచనాయకునికై వడి దువ్యంతుఁడు డచుకొనలేదుగదా. అట్లయినచో నేల దువ్యంతుఁడు తనయునికి హరికిఁ దెలియనట్లు నటించెనని, యనఁగా నాటకీయవస్తువు నొకక్రమము లో నడువవలెనుగాన రంగమంచమునందు మొదటనే రాజును బ్రవేశపఱచి పిదప నాయకను సఖులను బ్రవేశపఱచుచు వారిసమావేశము క్రమవ్రాతమగునట్లుకవి, రాజుచే నాయకాగమనము ప్రతీక్షింపఁబడెనని స్వభావసిద్ధసమావేశముగ జతపఱచినాఁడు. కనుక దువ్యంతుఁడు తన రాజభావము వెల్లడికావచ్చునని కాని కాఁగూడదని కాని యభిప్రాయము పొందియుండలేదు. వైఖానసాదిఋషులు తమంతఁ దాము దువ్యం

తుండీతండని గుర్తుపట్టి యందులకుఁ గావలసిన ప్రశ్నము లడిగినప్పుడు సరియగు బదులు చెప్పనేకాని యననూయ యడిగిన ట్లడిగియున్నచో ధీరోదా తలక్షణావికత్థతత్వములకు భంగకరముగ నే నీభూమండలాధిపతి యగు దువ్యంతుండనని సత్యమైనను, అతనివృత్తాంత మతనినోటనే యెట్లు వెల్లడియొనరించును మహాకవి ?

ఈవిషయమున “యజ్ఞోఽన్యతేన క్షరతి తపః క్షరతి విస్తయాత్ - ఆయుర్విప్రపాపవాదేన దానం చ పరికీర్తనాత్.” అనియు, “యోఽన్యథా సంత మాత్మాన మన్యథా సత్సు భావతే. స పాపకృత్తమో లోకే తేన హ్యత్పాపహరకః” అనియు మను స్మృతి యసత్యమాడుటను, మఱియొక తీరునఁ జెప్పటను, నిషేధించుచున్నది. కనుకనే యభయార్థముల నిచ్చు కొన్ని కదములు గల “రాజా । (సత్వర ముపస్మత్య) శ్లో॥ కః పారవే వసుమతీం శాసతి శాసితరి దుర్వినీతానామ్. ఆయ మాచర త్యవినయం ముద్ధాసు తపస్వికన్యాసు” అనియు “భవతి యః పారవేణ రాజ్ఞా ధర్మాధికారే నియుక్త స్సోహ మఃకుక్రియోపలంభాయ ధర్మారణ్య విద మాయాతః” అనియు వాక్యములను మహాకవి రాజుచే ననిపించి నాడు. మఱియు “శ్లో॥ ఆత్మనామ గురో ర్నామ నామాతికృపణస్య చ-శ్రేయస్తామో న గృహ్ణీయా జ్యేష్ఠాపత్యకశత్రయోః” అని మను స్మృతి యాత్మనామానువాచనమును నిషేధించుచున్నది, గాన దువ్యంతునిచే దువ్యంతత్వము మహాకవి వెల్లడిచేయింపలేదు. (ఇప్పటికి నీయాచారము మనదేశమున నాచరింపఁబడుచున్నది. రామయ్య యందురని, కృష్ణయ్య యందురని పండితులు గూడఁ బ్రజల వాడుకను బిరుదాక్షర శూన్యముగవచింతురు) అట్లుండఁగా దువ్యంతుండ పండితుండగాను సంప్రదాయము నెఱిగినవాడుగాను జిత్రింపఁదగినవాడుగాన నెట్లుగా నాత్మ నివేదనముచేసికొనినట్లు కవి యాతని నిర్మించును ? మఱియు నిందు నిజముగ నామప్రశ్నము వారుచేసియుండలేదు. వంశ, దేశ, సమాగమన కారణములుమాత్రము ప్రశ్నింపఁబడినవి. అయినను వానియుల్లేఖనము

వలన నామోల్లేఖనమును జరిపినట్లే యగునని చెప్పటయుఁ జెప్పకుండుటయుఁ గానట్లు పై రెండువాక్యములను దుష్కర్తృత్వనిచ్చే గవి పలికించి నాఁడు. ఇందు బాంకేడి ?

మఱియు నీకవి యాతాపసకన్యలలో నొకయొమెను దుష్కర్తృత్వనిచ్చే వలపింపఁదలఁచెనుగాన నాకన్యలు దుష్కర్తృత్వనియైశ్వర్యాదులనువిని ప్రియమంద రాదనియు నాతనిరూపవయస్సశీల్యాదులను గని ప్రియంపడవలెననియుఁ దలఁచి యట్లాతనిని శుద్ధవేషునిగఁ జేసి వలిపంపు తెరమాటున నుండు నర్తకు నట్లుగ నుభయార్థకపదములమాటున నమఱించినాఁడు. శకుంతల రూపమోహితకావలెను గాని యైశ్వర్యమోహితకాఁగూడదని కవి మూలాతిశాయవస్తువును బాండుపఱచినాఁడు. రాజస్త్రియగు శకుంతల కణ్వాశ్రమస్థితీకారణమున రాజార్హవివాహములలో గాంధర్వమునకుఁగాక విగిలినవానికినర్హురాలు కాదని రూపమాత్రమోహితగఁ గవిచే సంగీకరింపఁబడినది. కనుకనే మహాకవి “ప్రియంవదా తావ దేనాం లజ్జావనతముఖిం పరివృజ్య స్వయం తాతకాశ్యపేన ఏవ మభినందితమ్. దిప్త్యా భూమాకులదృష్టే రపి యజమానస్య పావకేషవ ఆహుతిః పతితా. వత్సే సుశిష్యపరిదత్తేవ విద్యా ఆశోచసీయాసి సంవృత్తా. అద్యైవ ఋషిప్రతిరక్షితాం త్వం భర్తు సృకాశం విసర్జయామి ఇతి” యని చతుర్థాంకములో ధ్వనిమర్యాదతో రూపమోహితయైనను శకుంతల యదృష్టమ నఁజేసి యాభిజాత్యాదిసర్వలక్షణలక్షితఁడగుదుష్కర్తృత్వనిచ్చేవఁంచెననివివరించియున్నాఁడు

మఱియుఁ దృతీయాంకమున “ప్రియంవదా । (ప్రకాశమ్) సఖి దిప్త్యా అనురూప స్తే అభినివేశః । సాగరం వర్షయిత్వా కుత్ర వా మహా నదీ అవతరతి. క ఇదానీం సహకార మన్తరేణ అతిముక్తలతాం పల్లవి తాం సహతే.” అని . శఖ్యునసరణము శకుంతలను రూపమోహితగనిర్ణయించుచున్నది. మఱియు “శకుంతలా । (ఆత్మగతమ్) కిం ను ఖలు ఇమం ప్రేక్ష్య తపోవనఁ రోధినో వికారస్య గమనీయా స్తీసంవృత్తా”

యని ప్రథమదర్శన ద్వితీయక్షణముననే శకుంతలను గేవలరూపదర్శన మోహితగ నిర్మించుటవలనఁ బృథివీపతిత్వాదిధర్మములు పరణీయతయందు వ్యభిచరితకారణములు గావని స్పష్టపడుచున్నదిగదా. కనుకనే “త్వయ్యస్యాః కథ మప్యబాంధవకృతాం స్నేహప్రవృత్తిం చ తా” మ్మని సౌందర్యరాశి శకుంతల తనంతః దావలచుటయే రసికుడవగు నీయ్యైక జన్మసాఫల్యమునకు హేతువని, వెంటనే యాదరింపఁదగినది శకుంతల యను భావము కవి వ్యక్తపఱచి యున్నాఁడు. మఱియు నైదవయంకములో “శార్దూరహః | ఇత్థ మాత్మకృత మప్రతిహతం చాపలం దహతి. శ్లో॥ అతః పరీక్ష్య కర్తవ్యం విశేషా త్సంగతం రహః అజ్ఞాతహృదయే స్వేపం వైరీభవతి సాహృదమ్ |” అని ప్రకృతశకుంతలావిషయముననే కాక రూపమోహితలైన స్త్రీలు గాంధర్వవిధిచేఁ బరిణీతలై సాధారణముగ నిట్లే వంచించబడుదురని యట్లా యకార్యము చేయఁజనదని కవి తనకాలములో నందండు విరళముగాఁ బ్రచారమందున్న గాంధర్వనివాహము నిజముగ క్షత్రియకన్యలకు నుత్తమవివాహమని శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినను బ్రకృతమున దృష్టదోషముగానఁ గూడనికార్యమును నిషేధించు నీతి నుపదేశించుచున్నాఁడని నాభావము. అట్లుండఁగా నాతాప సకన్యలచే నాతని రాజభావము మొదటనే గుర్తింపఁబడినదను విషయము నెట్లును నిర్ధరింపశక్యముగాదు గాన, నిందెందును బొంకవలసిన పని లేదు.

శ్లో. యది సంతి గుణాః పుంసాం వికసంత్యేవ తే స్వయమ్. అనున ట్లుల్బుణవేషకారణభరణబాహుళ్యము లేకున్నను స్వభావమధురమగు నాతనిరూపమే యతఁడు రాజపరిగృహీతుండని యనుమానింపఁ జేయుట, యందఱ కంగీకారవిషయముగానఁ గ్రమముగ వారు రాజభావము గుర్తించి రనుటలోఁ బ్రత్యవాయ మేమియు రానేరదు. ఇత శకుంతలను ఋణవిముక్తును జేయుసందర్భమున సంగుళీయకమువీఁచి దుష్ట్యంతఃపరాజ్ఞా యనునామాత్మరములను జూచిన సఖులు పరస్పరముఖ

ములఁ జూచుకొనుటను గని, దుష్కర్మములు వేఱుగఁదలఁపవలదు “అయిం
రాజపరిగ్రహ” యని యావాక్యార్థమును తనపరముగ సంగుళీయకపర
ముగ నుపయోగించుటలోఁ గొంచెము ఛలము గనఁబడచెననిన ననవ
చ్చును. అయిన నప్పటికిఁ జాలసేపటినుండి నాయికానాయకులభావము
లను బరస్పరాయత్తములుగఁ జేసి యొక్కొక్కరియందు సాత్వికభావములు
తలలెత్తఁగా సఖులచేఁగూడ లక్షింపఁబడినట్లు కవి యుపపాదించియున్న
కారణమున దుష్కర్మములు తనరాజభావమును నుభయార్థపదప్రయోగ
ములచేత ఛలింప యత్నించెననినను, సఖులచే నాభావము గుర్తింపఁబడి
నదనినను, అందు దోషములేదు. మహాకవి దుష్కర్మముని శకుంతలచే
గేవలరూపము నాశ్రయించియే వలపించి పిదప నతని యైశ్వర్యసామ
ర్థ్యాదిబాహ్యసంపత్తులు సహకారములుగ నాశ్రయించినఁ బ్రాధాన్యము
వానికి రాదని నిశ్చయించుకొనినట్లు మొదటఁ గొంచెము గూఢముగను
చిదపఁ గొంచెము వ్యక్తముగను రాజభావము నమర్చుటలో స్పష్టమగు
చున్నది. కనుక నా ఛలము నొకపాటిగఁ జేయఁదగదు. ఆశ్రమవాసు
లందఱచే దుష్కర్మమునిరాక యెఱుఁగఁబడిన దనువిషయము ప్రస్తుతకా
ర్యమునం దకించిత్రముగాన వానివిమర్శనము వదలి వేయఁబడినది.

మఱియు శకుంతలనుగూడఁ గేవలరూపలావణ్యసౌష్ఠ్యవదర్శనము
ననే దుష్కర్మమునిచే వలపింపఁదలఁచి మహాకవి దేవలోకమునఁగూడ దుర్ల
భములగు నాభరణాంబరాదులను దలఁచినంతనే సన్నిధికిఁ గొనితే
గల తపఃప్రభావసంపన్నుడగు కణ్వమహర్షి, తనయనుఁగునందనకు వార్ధ
కశోభివల్లలపరిధానమునే కట్టనిచ్చినాడని చెప్పియున్నందున నాయికా
నాయకుల స్వతస్సిద్ధవయోరూపసౌశీల్యాదులే యనురాగహేతువులని
యు, గనుకనే శీఘ్రసంగమహేతుగాంధర్వనివాహవిధి యావధూవరు
లచే నామోదింపఁబడినదనియు, దెలియుచున్నది. మఱియు నావివాహ
విధిని బెండ్లి యాడఁబడిన శకుంతల యంతటియుత్తమాంగనను బెండ్లి
యాడిన దుష్కర్మమునంతటి పరమధార్మికుడు తిప్పలుపెట్టెనను విషయము

స్పష్టముగాఁ గలదుగానఁ గవి తనకాలములోఁ బ్రచారమందున్న రహస్యవివాహములు తమ శ్రేయస్సును గోరు నుత్తమజాతికన్యలచే సర్వధా నిరాకరింపఁబడవలెనను నీతి యుపదేశింప నెంచినట్లు . గోచరించుచున్నది. కనుకనే. “శకుంతలా । (అపవార్య) ఇద మవస్థాంతరం గ శే తాదృశే ఓచురాగే కిం నా స్తూరితేన. ఆత్మాభిదాసీం మే శోచనీయ ఇతి వ్యవసిత మేతత్.” అని తనచేత రాగాంధదృష్టిచే రూపైకపక్షపాతిత్వ మవలంబించి మోసమందఁబడినదని యామెచేతనే చెప్పఁబడుచున్నది. ఇట్టి నీతి నుపదేశింప నెంచిన మహాకవి మాత్రాదిగురుజనాంగీకృతికిఁ గారణమైన యైశ్వర్యము మున్నగునవి తనకుఁ గలవని దుష్కృతునిచేఁ జెప్పించి మఱి యొక వివాహవిధి ననుసరించి శకుంతలాపాణిగ్రహణము చేయఁబడినట్లు చెప్పియున్న యెడల నాశకుంఠలకు నిట్టి యాపదలే లేకపోయెడివని నాటక నిర్మాణప్రధానప్రయోజనములలోనొకటియగుపై నీత్యుపదేశమును జేయ లేకయేపోవును. గాంధర్వవివాహవిధిచొప్పున శకుంతలావివాహము చేయఁబడినదని కవిసార్వభౌముఁడు చెప్పఁదలంచిననే దుష్కృతరూపాదులు శకుంతలానురాగప్రవర్తకములని నిర్బంధముగఁ జెప్పశక్యములు. కనుకఁ బరస్పరరూపసౌష్ఠవాదులును రాగకారణములై నప్పుడు మిగిలిన యైశ్వర్యాదులు పిదపఁ జెప్పఁదగినవి గాన వానితో మొదటఁ బనిలేదు. అట్లయినప్పుడు దుష్కృతునిచే బొంకించుటలో వచ్చిన నాటకప్రయోజన మేమియు లేదు. నాటకనాయకునియం దసత్యవాదిత్వము నెఱపినచో ధీరోదాత్తలక్షణము భంగించినట్లు గాఁగలదుగాన “కాళిదాసాదీనామివ యశః” అను వృద్ధవిమర్శకసమాజమధ్యమందలి కాళిదాసునికీర్తికిఁ గళంక మాపాదించి నట్లగును.

గ్రంథస్వీకారము.

1. కల్పవల్లికా-శ్రీమద్రామాయణవ్యాఖ్యాన-బ్రహ్మశ్రీ బొమ్మకంటి నృసింహశాస్త్రిగారిచే రచింపబడినది ప్రథమసంపుటము బాలకాండము. వెల 1—4—0.

ఆసేతు హిమాలయము భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బఠింపఁబడు శ్రీమద్రామాయణమున కిది యొకనూతనవ్యాఖ్యానము, ఈమహాగ్రంథమున కిది వఱలో ద్వైతవిశిష్టాద్వైతపరముగ నెన్నియో వ్యాఖ్యానములు గలవు. వ్యాఖ్యానచతుష్టయముతో సీగ్రంథమును వావిళ్ల వారు ప్రకటించియున్నారు గ్రంథకర్తలాంధ్రదేశమున సుప్రసిద్ధపండితబృందమని ప్రశస్తిగాంచిన 'బొమ్మకంటిపట్టమున' తురీయులు, వ్యాకరణ, న్యాయ, వేదాంత మీమాంసాదిశాస్త్రములయందుఁ బండిత్యము కలవారు. సంస్కృత స్పృహయం దీ నూతనవ్యాఖ్యానమును రచించి శ్రీరాముని శక్తిస్వరూపునిగ వీరిందుఁ బ్రతిపాదించియున్నారు. వ్యాఖ్యానవిషయములఁ బామరులకుఁ దెలుపుటకై వీరిపుత్రులు దీని నాంధ్రీకరించి మూలముతోఁ బ్రకటించిరి. చతుర్వింశత్యక్షరాత్మకమగు గాయత్రీమంత్రము రాయాయణమున ననుసంధింపఁ బడుటచే దేవీపరముగ రచించుటయే వాల్మీకి యభిప్రాయమై యుండునని నిశ్చయించి గ్రంథకర్త లీవ్యాఖ్యానమును రచించిరి. శ్రీమద్రామాయణమున కెందరెన్నివిధముల వ్యాఖ్యానముల రచించినను నది గ్రంథోత్పరహేతువే యగును, కేవలము శక్తిపరముగ రాయాయణము నన్వయించుటయేగాక వీరుప్రాచీనవ్యాఖ్యానములఁగూడ విమర్శించి కొన్నితావుల నూతనవిషయములఁ దెలిపియున్నారు, ఈకల్పవల్లికా వ్యాఖ్యానమును జదివి విజ్ఞులనందింతురుగాక.

2. మాలానా ఆహద్-రామఘర్ కాంగ్రెసు-శ్రీమాన్ కొమాండూరి శతకోపాచార్యులుగారిచే రచింపఁబడినది. వెల 0-6-0 మాత్రమే.

గ్రంథకర్త లిడివెల్స్ వెల్సు (H. G. Wells) గారి ప్రపంచ చరిత్రమును జగత్త్రయముపేర ననువదించుటయేగాక నెహ్రూ, గాంధీ సుభాష్ చంద్రబోసు చరిత్రములను వ్రాసియున్నారు. వీరు రాజకీయవిషయములు, ముఖ్యముగ కాంగ్రెసు సిద్ధాంతములును సుబోధముగఁ బ్రజాసామాన్యముగ కందఁజేయు తలంపుతో నిట్టిగ్రంథములఁ బ్రకటించుచున్నారు. వీరికిఁగల దేశభక్తియే యిందులకుఁ దగినప్రోత్సాహము నిచ్చుచున్నది. డిల్లీ, రామఘర్ కాంగ్రెసుల కధ్యక్షులైన మాలానా ఆజాద్ గారి జీవితచరిత్రము చాలమందికిఁ దెలియదని చెప్పవలసియున్నది. వారు జాతీయభావమునకు, హిందూముస్లిము సఖ్యతకు నెట్లు నిరంతరము పాటుపడుచున్నారో యావిషయము సులభమగు రీతి నీగ్రంథమున వ్రాయఁబడియున్నది. వీరు రామఘర్ కాంగ్రెసులో నిచ్చిన యధ్యక్షోపన్యాసము గ్రంథాంతమునఁగలను. ఆంగ్లభాషాజ్ఞానములేని సామాన్యప్రజలకు కాంగ్రెసు ఆశయములఁ దెలియపఱచి, వారియందు జాతీయతను, దేశభక్తిని వృద్ధిపొందించుట కిట్టిగ్రంథములు మిక్కిలి యుపయోగకరముగ నుండును.

కి: శబ్దమణిదర్పణము-మదరాసువిశ్వవిద్యాలయమునందలి కన్నడ శాఖవారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన యైదవగ్రంథము వెల రు 2-8-0.

ఇది కేశరాజకృతముగు ప్రాచీనకన్నడ వ్యాకరణము. దీనికి కేశరాజురచించిన వృత్తితోడను, సంజయ్యరచించిన టీకతోడను బూర్వము ద్రణములు గలవు, ఈగ్రంథమున లింగనారాధ్యునిచే రచింపఁబడిన వృత్తి మూలముతోఁ బ్రకటింపఁబడినది. లింగనారాధ్యుఁడు వీరశైవుఁడు. పదునాఱవశతాబ్దమువాఁడు. ఈతనివ్యాఖ్యానమునకు సూత్రాన్వయరత్నమాలె యనిపేరు కొన్నితావుల మూలసూత్రముల సక్రమపాఠములు, కన్నడగ్రంథములనుండి యుదాహరణములు దీనియందుఁ గన్పడుచున్నవి. లింగనారాధ్యునికిఁ బూర్వమున వేతొకవ్యాఖ్యానముండెడిదని యతనివృత్తియందుఁ దెలుపఁబడినది గ్రంథాంతమున పద్యముల యకా

రాద్యనుక్రమణికయ, శాస్త్రీయశబ్దములు, ఉదాహృతములగు పద్య భాగములు వీనియనుక్రమణికలును గలవు. మఱియు శబ్దస్మృతి, భాషా భూషణములనుండి కేశరాజసూత్రములకు సంబంధించిన సూత్రభాగములుదాహరింపఁబడినవి. ఉదాహృతములగు పదముల విపులమగుపట్టి కయుఁ గలదు.

కేశిరాజ తనగ్రంథమును బూర్వలాక్షణిక గ్రంథములగు కవి రాజమార్గము, శబ్దస్మృతి, భాషాభూషణముల ననుసరించియే రచించెను. కాని డాక్టరు బర్నెలుదొరగారు వ్రాసిన రీతిని స్వతంత్రమగు పోకడలకు గనఁబఱచియున్నాఁడు. అంతియేగాక కన్నడభాషయందుఁబ్రచారమునఁ గలవేయి ధాతువులను, 'అ' కారయతములగు 180 పదముల పట్టికయుఁ బ్రాచీనగ్రంథములఁగల కఠినపదములను, వానియర్థములనిచ్చు పట్టి కయుఁ జేర్చియున్నాఁడు, కేవలము పాణినియమునే గాక వైంఠ్రవ్యాకరణమునుగూడ నుపయోగించి, తనభాష కీర్వాకరణము నతఁడు రచించెను. ప్రాకృతవ్యాకరణ సూత్రములననుసరించి తద్భవములకు సూత్రములు రచించెను. ఈగ్రంథమునఁ బ్రకటనకర్తలచే నూఱుపుటలకు మించిన విపులమగు పీఠికగలదు. ఇందుఁ గన్నడవ్యాకరణములను గూర్చియు, గ్రంథమును గూర్చియుఁ బెక్కు విషయములు జర్పింపఁబడినవి. ఈగ్రంథము ప్రాచీనాంధ్ర తమిళభాషాస్వరూప నిర్ణయమున మిక్కిలియుపకరించుననుటకు సందియములేదు. మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము వారి గ్రంథమును బ్రకటింపఁబడెనగాక స్వల్పమూల్యము నేర్పఱచినందులకు వారికి మనకృతజ్ఞతను దెలుపవలసియున్నది.

4. రాధామాధవ సంవాదము:—వెలిదిండ్ల వేంకటపతివిరచితము. విజయనగరమున నాంధ్రవిజ్ఞాన సమితివారిచేఁ బ్రకటింపఁ బడినది. వైల రు 1—0—0.

ప్రాచీనాంధ్రప్రబంధములఁ బ్రకటించి యాంధ్రకవుల ప్రతిభను లోకమున వెల్లడింపఁ జేయుటయే యాంధ్రవిజ్ఞానసమితి ముఖ్యో

ద్వేషమని విజ్ఞప్తియందు నుడువఁబడినది. ఈసమితికిఁ గార్యదర్శులు శ్రీ గంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి దివఱలో శృంగార గ్రంథమాల నేర్పఱచి యందుఁగొన్ని గ్రంథములఁ బ్రకటించియున్నారు. వీరు మరల నాంధ్రభాషాభిమానముతో సీ గ్రంథమాలను మొదలిడుట మిక్కిలి ప్రశంసనీయము. పీఠికయందు శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు కవిని గూర్చియు, కృతిపతియగు మగదల రామదాసామాత్యునిఁ గూర్చియుఁ బెక్కు విషయములఁ జూపించి, కాలనిర్ణయ మొనర్చియున్నారు ఈప్రబంధము శృంగారరసప్రధానము. మృదుమధురమగు శైలిని రచింపఁబడి ద్రాక్షాపాకమున నలరారుచున్నది. పెక్కు వ్రాతప్రతులతో సప్రతినించి మరలఁబ్రకటింపఁ బడినది. భాషాభిమాను లీయాంధ్రవిజ్ఞాన సమితినిఁ బ్రోత్సహింతురుగాక. పాఠకలోకమున కందు బాటుగానుండునటుల వెలతక్కువగ నేర్పఱుపవలయుననియు, గేవలము శృంగారైక ప్రధానము లగు ప్రబంధములకే గాక పునర్ముద్రణమునందని ప్రాచీన ప్రబంధములను గూడఁ బ్రకటింపయత్నింపవలయుననియు సీ గ్రంథమాలాసంపాదకులను గోరుచున్నాము.

౪. శ్రీగీతాసూత్రనవతి:— తెనాలి సంస్కృత కళాశాలో పాఠ్యము లగు జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారిచే రచింపఁబడినది. వెలనాలుగు అణాలు.

గీతావ్యాఖ్యానములు పెక్కులుగలవు. గీతలయందలి ముఖ్యవిషయముల సుబోధకముగ జిజ్ఞాసువులకుఁ దెల్పుటకై గ్రంథకర్తలు సులభ వ్యాఖ్యానముతోఁ దొంబది సూత్రములఁ బ్రకటించియున్నారు. ఇందలి సూత్రములు భగవద్గీతలోని శ్లోకభాగములై యున్నవి. వివరణము సులభముగనున్నది. ధర్మాభిలాషయే గ్రంథరచనకుఁ గారణమని గ్రంథకర్తలు వ్రాసియున్నారు. వారివిద్యార్థులకొకటి గ్రంథముద్దేశింపఁ బడియున్నను గీతార్థమెఱుంగఁగోరువారికి సహాయకారిగానుండునట్లులో సందియము లేదు. గీతాపఠనమునకిట్టి గ్రంథములు ప్రథమసోపానములవంటివి. గ్రంథకర్తల యాశయము సుశ్లాఘ్యము.

6. జీమూతవాహనుడు:— ఉభయభాషాప్రవీణ దువ్వూరి పూర్వనారాయణశాస్త్రిగారిచే రచింపబడినది. వెల 0—5—0.

అహింసావ్రతము మొదలగు సత్కృత్యమువిషయముల బోధించు సీచరిత్రము కథాసరిత్సాగరము నాటినుండియుఁ బ్రఖ్యాతమైయుండి యున్నది. దీనినే హర్ష వర్ధనుడు నాగానందమచు చక్రని నాటకముగ రచించియున్నాడు. ఆ సుప్రసిద్ధేతిహాసమునే గైకొని గ్రంథకర్తలు పితృ భక్తి, పెండిలి, ఆత్మసమర్పణ మను మూడుభాగములుగల గీతపద్య ప్రబంధము సులభమగుచే లిని రచించియున్నారు. ఇయ్యది విద్యార్థు లకు మిక్కిలి యుపయోగకరముగనుండునని యందలి పండితాభిప్రాయ ములు చాటుచున్నవి. మచ్చునకొకటి రెండుపద్యములు—

భవ్యభవదీయ పాదసంవాహనంబు

సలుపునప్పుడు నేనొందుసంతసమ్ము

సర్వసర్వంసహా రాజ్యసౌఖ్యములను

ననుభవించుటలోఁ గాననేతిఁ దండ్రి.

ఆమెకనులు వర్షాభిష్టులగుచు నశ్రు

వృష్టి కురియఁగ వాహనుహృదయసీమ

విమలకరుణారసార్ద్రమై వెల్లివిరిసె

సరసులమనంబు రసవినివ్వంది కాదె.

7. హరణలాసము:—శ్రీనాథమహాకవిరచితము. ఆర్. వేంకటేశ్వర్ అండుకో మదరాసువారిచే ముద్రింపఁ బడినది. వెల రు 1—4—0.

ఈగ్రంథము మొదట కాకినాడ సరస్వతీపత్రికాధిపులచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. తంజావూరు, మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారమునఁ గల ప్రతులసహాయమున బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిగ్రంథమునఁగల ముద్రణాది స్థాలిత్యములఁ దొలగించి తిరుగఁ బ్రకటించుట యాంధ్రలోకమున కత్యంతముదావహము. ఆంధ్రదేశమునఁగల వ్రాత ప్రతులసహాయమునముఖ్యప్రబంధముల నీరీతిని సంస్కరించి ప్రకటించుట

భాషాభిమానులకు ముఖ్యకర్తవ్యము. ఆయాపుటలయందు బాతభేదములు చూపబడినవి. పెక్కువిషయములను, ముఖ్యముగ శ్రీనాథునిపదజాలమును, ఆంధ్రీకరణమును గూర్చియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారిక విపులమగు పీఠికను రచించిరి. అశ్లీలమని తొలగింపబడిన పంచమాశ్వాసాంత్యభాగ మనుబంధముగ నీయబడినది. ఒసగు, అధ్యానపుంబట్టు, కోహళి స్నానము మొదలగుపదములనుగూర్చి పీఠికయందుఁ గొన్నివిశేషములు దెలుపఁ బడినవి. శ్రీనాథుని యపూర్వ పదప్రయోగములను గూర్చి శ్రీ శాస్త్రిలవా రింకను జర్పించిన బాగుండును.

8. Annals of the Sri Venkateswara Oriental Institute, Tirupati. Vol I. Part I.

ర దేవస్థానమువా రిటీవల నొకప్రాచ్యవిద్యా కళాశాల నేర్పఱచియున్నారు. ఆవిద్యాలయమువారిచేఁ బ్రకటింపబడిన పత్రిక ప్రథమసంపుటమున మొదటిసంచిక మాకార్యస్థానమునుజేరినది దీనియందునుబంధముగ నీవిద్యాలయమునుగూర్చి శ్రీ కె. వి. రంగస్వామి అయ్యంగారు, బెల్వల్ల ర్ గారును వ్రాసిన నివేదికలుగలవు. ప్రాచ్యవిద్యా పరిశోధకసంఘములట్టి పత్రికలను నడుపుట ముఖ్యకర్తవ్యము. మనకు పూనా, మదరాసునందుఁ బరిశోధకసంఘములు ప్రకటించుచున్న పత్రికలు విదితములే. అముద్రితములగు ప్రాచీనగ్రంథములిట్టి సంఘములచేఁ బ్రకటింపబడుచున్నవి. ఈసంచికయందుఁ బెక్కు వ్యాసములేకాక, అత్రి సంహితయందుఁ బ్రథమాధ్యాయమును, రెండవయధ్యాయమునఁ గొంత

ప్రకటింపబడినది. ఆంధ్రభాషకుపకరించు 'గ్రంథగ్రంథులు' అను వ్యాసము శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే రచింపబడినది. దీనియందుఁ గతిపయపదములనుగూర్చి సవిమర్శముగఁ జర్పింపబడినది. ఈ పత్రిక చిరస్థాయియై యమూల్యము గ్రంథములను బెక్కింటిని బ్రచురించి విద్వల్లోకమున కుపకరించును గాక.

కావ్యాలంకారచూడామణి.

కొన్ని పాఠభేదములు.

వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ-చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

(అనువృత్తము)

(3)

క. ప్రళయము నా సుఖమఃఖా

దుల నింద్రియమూర్ఛనంబుఁ దొఱఁగుటదానిన్

దెలియుచది భూమిపతన

సలితాకారములచేతఁ గనుఁగొని చతురుల్. ప్ర-ఉ ౪౧-ప.

ఈపద్యమునందలి 'తొఱఁగుట' యనుచోట 'క' 'గ' ప్రతులు నొడిటను 'తొడరుట' యనియేకలను. సుఖమఃఖాదులచే నింద్రియములు మూర్ఛనంబు విడుచుట ప్రళయమని ముద్రితపాఠమున కర్థము చెప్పవలయుచుగదా! "ప్రళయ సుఖమఃఖాద్యైర్గాఢ వింద్రియమూర్ఛనం" అనులక్షణముచే, సుఖమఃఖాదులచే గాఢముగ నింద్రియములు మూర్ఛనందుట ప్రళయమని యాలంకారికసిద్ధాంతము. కావున 'తొడరుట' యనుపాఠమే యుండవలయును.

(4)

క. మనవిజ్ఞానం బాత్మకు

మనసుననే కలుగు నట్టి మనసున కబ్బున్

కనదింద్రియములచేతన్

వినుఁగా వీనులకు నొదవు విషయప్రాప్తిన్. ఉ. ౧-ప ౧౫.

ఇట 'క' 'గ' ప్రతులలో "వినుతేంద్రియములకు నొదవువిషయప్రాప్తిన్" అనుపాఠముగలదు. విజ్ఞానము, ఆత్మకు మనసుచేతను, మనమున కింద్రియములచేతను వీనులకు, విషయప్రాప్తిచేతను గలుగు

నని ముద్రితపాఠమున కర్థము. విషయసంబంధమున శ్రవణేంద్రియము నకే గాక యితరములగు నింద్రియములకుఁగూడ విజ్ఞానము కలుగుచున్న గాన 'వినుతేంద్రియములకు' అనియే యుండవలయును. ఆత్మకు మనసుచే తను, మనమున కింద్రియములచేతను, ఇంద్రియములకు విషయప్రాప్తి చేతను విజ్ఞానము కలుగునను సర్థమే సమంజసము; దానంజేసి యిటు వ్రాతప్రతులందలి పాఠమే యుక్తము.

(5)

చ. సురుదిరత్న కీలి¹తము సూతము బన్నసరంబు చూపు క
 ప్పూరపుఁ గరండముం దెఱచిపుచ్చు వెలుం²గున నంచ విశ్వభూ
 వరుణొక యితిఁ బల్కుటయు వచ్చిన నెచ్చెలు లంతటంతటన్
 సురు³చిర సాలభంజకల చొక్కుపు బో⁴టుల వోలె జూడఁగన్.

ఉ గి ప ౭౨.

ఈపద్యము తాటిమారుప్రతులలో నీ తీరున నున్నది.

సురుదిర రత్నకీలనముసూతము బన్నసరంబుచూపు క
 ప్పూరపుఁగరండముందెఱచి పుచ్చు పలుం²గుల నంచ విశ్వభూ
 వరుణొక యితిఁబల్కుటయు వచ్చిన నెచ్చెలు లంతటంతటన్
 సురిగిరి సాలభంజకల చొక్కుపుఁ బో⁴టుల వోలె జూడఁగన్.

ఇందు మొదటిదగు 'కీలితము' అనుచోట 'కీలనము' అనికలదు. రెండుపాఠములలో నేదియైనను సర్థము సమానమే; కాని వివిధప్రాంతములనుండి సేకరించిన ప్రతుల మూడిటఁ బాఠ మొకేకీతిగ నుండుటం జేసి 'కీలనము' అనునదియే కవిసమ్మతపాఠమగు నేమో యనిపించుచున్నది.

ఇక 'వెలుంగున' యనుచోట 'పలుంగుల' యనియే మూఁడు ప్రతులందును గలదు పై పాదమున 'హారముఁజూపుము; రత్నములకట్ట డపుఁబనిచూత' మనిపట్లే; 'కప్పూరపుఁ గరండముం దెఱచిపుచ్చుము; స్ఫటికములఁజూత' మనునన్యూపదేశముతోఁగూడిన యర్థమిటుఁ గన్పట్టి ప్రేతము గానోపును.

‘సురుచిర’ యనుచోట ‘సురిగిరి’యనుపాఠముగలదు. ఇట నీక్రి
యాపదము లేకున్నచో సర్థమేలేదు. ఏలయన-“ప్రియుఁడొక యింతిని
జూచి యన్యాపదేశముగాఁ దనకార్యప్రాప్తిని గోరుచున్న యెఱిగితియ
లచ్చటచ్చట సుందరమగు నాడుబొమ్మలవోలె” అనుచోఁ గ్రియాకాంక్ష
వెంటనే కలిగి తీరును. దానిని బూరించుటకు వేఱొక క్రియాపదమును
వెదకి తీసికొని రావలసివచ్చును. మఱియు సుందరమగు ననుసర్థముచు
దెలుపు ‘చొక్తపు’ అనుపద ముండఁగ నీ‘సురుచిర’యను పదము వ్యర్థ
మేయగును, కావున నిట నిదియే సరియగు పాఠమని చెప్పవగుచు ఇంతకు
మూఁడుప్రతుల నొకేరితిగఁ బాఠముండుటయునీవిషయమును స్థిరపఱు
చుచున్నది.

‘చొక్తపుజోటలవోలె’ అనుచోట ‘చొక్తపుఁబోటులవోలె’
యనుపాఠమున్నది. రెండిట నేది యయినను సర్థము సరిపడవచ్చును.

(6)

సీ. వేదశాస్త్రరహస్యవిధు లెల్లఁ బఠించి
సవిఁ జతుర్వర్గప్రశస్తి నంది

గీ. అచట నచ్చటనున్న కావ్యగమములఁ

జెలఁగి సత్తవిసౌకర్య సిద్ధికొఱకు

నొక్కచోటనె యొడఁగూర్చ నుత్సహించి

సత్తత్వావరి విశ్వేశచక్రవరి

ఉ ౧. ప ౯.

ఇట ‘గ’ ప్రతిలో ‘సవి’ యనుచోట ‘సరి’ యనుపాఠముగలదు.
సవియను పదమునకు-అని, మిష, యచుసర్థములు నిఘంటువులలోఁ
గలవు. అట్టియర్థమిచటఁ బొసగనేరదు. కావున ‘సమముగఁ జతుర్వర్గము
జూచుండు బ్రాశస్త్యమును బడసి’ అనుసర్థమునుగూర్చు ‘సరి’యనుపాఠ మే
యుండవచ్చును.

మఱియు నిట గీతపద్యమునందలి చతుర్థపాద మీ ప్రతిలో బ్రథ
మపాదముగఁ గానవచ్చెడిని.

(7)

క. ప్రణయమున రాజనారా

యఁడతిశౌర్యముగఁ జేయునాదరణశుభ

క్షణ తృప్తి నఖిల స్మృతములు

ప్రణతిప్రణతులకుఁ జొరరు పరమోత్సుకులై. ఉ. ౧. ప ౧౦౨.

ఇట 'క' 'గ' ప్రతులలో 'అతిశౌర్యముగ' అనుచోట 'అతిశయితముగ' అక్షరములు. ఆదరణము చేయునపుడు శౌర్యమున కావశ్యకతయుండుటచోదు. కావున నీపాఠమే సమంజసము.

(8)

క. శంకింపక సురవనితా

శంకరులగు విశ్వవిభుని సమదభటులకున్

చింకముగ మేను లుబ్ధిఁ

గంకణములు విరిసె శౌర్యగరిమోత్పత్తిన్. ఉ. ౧. ప ౧౦౩.

'క' 'గ' 'చ' ప్రతులు మూడింటిలో 'కంకణములు' అనుచోట 'కంకటములు పద్మములు' అనుపాఠముకలదు. సమదభటులకు శౌర్యాత్రిశయముచే మేనులుబ్ధిఁగంకణములు(కరభూషణములు)విరిసెననుటకంటె గంకటములు (కవచములు) పగిలెననుటలో నుత్సాహ మధికముగఁ గానవచ్చెడిది.

(9)

క. వినువాడికిఁ గనువాడికి

దశరు విభావాను భావ దర్శనచయముల్

ఘనరసపోషకములు నాఁ

జనుఁ గవితా నాట్యములఁ బ్రసన్నాకృతులై. ఉ. ౨ ప. ౬.

ఇట మూఁడుప్రతులలోఁ బై రేఖాంకితస్థలమున 'విభావాది భావదర్శనచయముల్' అనికలదు. 'విభావాది' అనుటచే విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిభావములు గ్రహింపనగును. ఘనరసపోషకములు విభావానుభావములుమాత్రమే గాక సాత్త్విక వ్యభిచారిభావములు గూడ నగునుగాన వ్రాతప్రతులందలిపాఠమే యుక్తముగా నుండెడిది.

(10)

క. తిరమగు నొకయర్థమ తో

సరియగు నర్థాంతరంబు సమకొల్పి తగన్

బరమైన నపరమైనను

ధరిణి నిరూపింపఁగా నిదర్శనమయ్యెన్.

ఉ గీ. ప ౯౧.

ఈలక్షణమునకు మూలమగు కావ్యాదర్శమునందు నిదర్శనా
లంకారలక్షణ మితీరున నున్నది.

అర్థాంతరప్రవృత్తిన కించి తత్సదృశం ఫలం

సదసద్వా నిద శ్చ్యత యది తత్సాత్త్వే నిదర్శనం.

‘సదసద్వా’ అనడానికి వృత్తిగ ‘పరమైన నపరమైన’ యనుట
సరిగాదు. దీనినిబట్టి ‘పరమైన నపరమైనను’ అను ప్రవాతప్రతులపాఠమే
సమంజసముకావచ్చును.

(11)

ఉ. పంకజమున్ దొఱంగి తదుపాస్తచరస్త్వధుపప్రసక్తికిన్

గొంకి ఝషాదిరూపములకున్ జను నాధుని వింతయక్తుపైఁ

గింకిరిగాఁగ లచ్చి తిలకించి యజస్రమునుండుఁగాత ని

శృంకఁజుకృత్య విశ్వమనుజప్రభుపుణ్యకటాక్షదృష్టులన్. ఉ౧.ప-౨.

ఇట ‘గ’ ప్రతిలో ‘కింకకుఁగాక’ యని కలదు. పంకజమునువీడి,
ఆ పంకజసమీపమునఁ జరించు మధుపప్రసారమునకుఁ దలఁకి, మత్స్య
కూర్మాద్యవతారములకు లోనగు నాధుని వక్షస్థలముపై రోతయగున
ట్లుగా లచ్చి పరికించి విశ్వవిభుని పుణ్యకటాక్షదృష్టులం దజస్రమునుండుఁ
గాత ననునది ముద్రితపాఠమున కర్థము. ఇతఁ ప్రవాతప్రతియందలి పాఠ
మున కంతకంటె సర్థసారశృతి ముండునేమో? ఏలయన, కింకకుఁగాక
యనఁగా, కోపమునకుఁ గాక, కోపమునకు వశముగాక యని భావము.
ఇట్టి ప్రయోగము పెద్దనది వేఱొకచోటగూడఁ గలదు. చూడుడు:

క. గజభుజగాదుల దెసఁగల

గుజిబిజికింగాక వీడుకొన్నదిచోలెన్...

ఉ. గి. ప. ౮౩.

గుజిబిజికింగాక = గుజిబిజికి వశముకాక యని యర్థము.

మఱియు, తొఱంగి, కొంకి, యనుక్వార్థకప్రయోగములతోపాటు కింకకుఁగాక యనుచోట 'కాక' యనుక్వార్థకమునే కవి ప్రయోగించి నాడనుట లెస్స.

(12)

క. నవరస విస్ఫుటకరణ

ప్రవణములగు నుచితరుచివిభావములెల్లన్

వివిధస్త్రీపురుషులయం

దవిరళముగఁ బాడముఁ దెలియఁగును గవీంద్రుల్ ఉ. గి. ప. ౨౧

ఇట "ఉచితరుచివిభావములెల్లన్" అనుచోట 'ఉచిత రచితభావములెల్లన్' అని 'క' 'గ' ప్రతులలోఁ బాఠముకలదు. నవరసస్ఫూర్తిని గలుగఁజేయుటయందుఁ బ్రవణములగు, తగినరుచి గలిగిన విభావములన్నియు వివిధ స్త్రీపురుషులయందుఁ దఱచుచుగఁ బాడమునని ముద్రితపాఠమున కర్థము. ఆలంబనోద్దీపనభేదముచే విభావము రెండువిధములు. ఇతరాలంకారికసిద్ధాంతముచొప్పున నాలంబన విభావము నాయినానాయకులే యగుదురుగాన, వారలు స్త్రీపురుషులయం దవిరళముగఁ బాడముట సంభవింపదుగదా. మఱియు స్త్రీపురుషులయందు విభావములే పాడమియితరభావములు పాడమకుండుటెట్లు? ఇక వ్రాప్రతులలోని పాఠమును గ్రహించినచో, తగునట్లుగ రచియింపఁబడినభావములు—అనఁగా విభావానుభావ సాత్త్వికవృద్ధిచారిభావములు—స్త్రీపురుషులయం దవిరళముగఁ బాడమునను కర్థము సిద్ధించును. అప్పుడు వైవిధ్యము లుండఁ జాలవు కావున నిట 'ఉచితరచితభావములెల్లన్' అనుపాఠమే సమంజసము.

ఇక 'తెలియగును గవీంద్రుల్' అనుచోట 'తెలియవగు సుకవీంద్రుల్'

అని కలదు. ఇట నేపాఠమును గ్రహించినను సమానమే.

(13)

క. ఈకోల ధ్వజ సనిపెను

బోకులచే నట్టుఁ గడుపుఁ బాలిసినయెనా

రీకులము నెరయ శోకం

బాకారముదాల్చినట్లు యంగంబులతోన్

ఉం. ౧౨౨

ఈపద్యము (క) (చ) ప్రతులలో నిట్లున్నది.

ఈకోలధ్వజ సనిపెనుఁ

బోకులచే నట్టుఁ గడుపుఁ బాలిసిన నరినా

రీకులము లెరియు శోకం

బాకారము దాల్చినట్టి యంగంబులతోన్.

తమ నడవడులచేఁగంతము కడుపుచెడిన శత్రునారుల సమూహము శోక మాకారముఁ దాల్చినట్లుగ నవయవములతో నిండునట్లుగా నీకోలధ్వజుని బంపె ననునది ముద్రితపాఠమున కర్థము. 'అనిపెను' అనుదానిని గ్రియ గా గ్రహింపక, అనిక=యుద్ధమునందు, పెనుబోకులచే=పెద్దపోకడలచే నను నర్థమును స్వీకరించినచో నప్పుడు క్రియాపదము లోపించును. ఆ పక్షమున పెనుబోకులచే నని యర్థబుద్ధుఁడైతముగ నుండవలెను. అదియునుంగాక కోలధ్వజుడగు విశ్వేశ్వరు ననువుటచే శోకాతిశయము స్ఫురింపనేరదు. ఎట్లయినను నర్థసారశ్యము గనబడదు.

ఇక వ్రాతప్రతులందలి పాఠమునకన్ననో "ఈవిశ్వేశ్వరుని ఖడ్గముయొక్క పెద్దపోకడలచేఁ గంతమును గడుపుచు నెడిపోఁగా శత్రువులయొక్క స్త్రీసమూహములు శోకమాకారముఁ దాల్చినట్లున్నయవయవములతోఁ బరితపించును" అనునర్థముతోఁచును. ఇచట ఎరియున్ అనునది క్రియాపదము. ఈపాఠమున నంతకంటె నర్థసారశ్యము గలదు. కావున నీపాఠమే సమంజసము కానోవును.

ఇట్లుకొక్కపాఠమును సోపపత్తికముగా వివరింపఁదొడఁగినచో గ్రంథవిస్తరమగుచుగాన నికమీద వ్రాతప్రతులందలి పాఠభేద

ములనుమాత్రమే వివరించువాడ. వ్రాతప్రతుల పాఠములలోఁగొన్ని లేఖక ప్రమాదములుండియుండును. అట్టితావుల ముద్రితప్రతులందలి పాఠములే గ్రాహ్యములు. ఏమైన నున్నవాని నున్నట్లుగఁ దెలిపినచో విమర్శకులందలి గుణదోషములఁ బరిశీలించి సరియగు పాఠమును గ్రహింతురుగాక యని నామచవి

ఈ పాఠభేదములను నిరూపించునపుడు తొలుత ముద్రితపాఠములును, బిమ్మట వ్రాతప్రతుల పాఠములు నుండును. 'క' 'గ' 'చ' అనునవి వెనుక నేఁ దెలిపిన సంఖ్యలుగల వ్రాతప్రతులందలి పాఠములకు సంకేతములుగాఁ దెలియుఁది. వెనుకఁ జర్చించిన పద్యములను వదలి మిగిలిన పద్యములందలి పాఠభేదములను గ్రమముగఁ దెప్పులుచున్నాఁడను.

ప్రథమోల్లాసము.

- ౧ విద్యద్విశ్రమ హేతుకం విహరతాం చాభుక్యనిశ్చప్రభౌ
గ. విద్యద్విశ్రమ హేతుకం విహరతాం చాభుక్యనిశ్చప్రభౌ.
౧. అశ్రుతవై రివర్గుఁడు సమాశ్రితభర్గుఁడు
గ. అశ్రుతవై రివర్గుఁడు సమర్చితభర్గుఁడు.
- ౨ స్పందన మొప్పు జెప్పు బహుపక్షబలంబునఁగ్రంథుఁజెంది
గ. స్పందన నొప్పు జెప్పు బహుపక్షఫలంబునఁ గ్రంథుఁజెంది.
రాజహంస నివహంబులఁబట్టి వధించి సన్నతిన్
గ. రాజహంస నివహంబులగిట్టి వధించు సన్నతిన్.
- ౩ ఛండోవిచిత్రిప్రచారము క. ఛండోవిచిత ప్రచారము
- ౪ కనుఁగొనియొడఁగూర్చియుత్తు క. కనికొనియొడఁగూర్చియుత్తు
- ౫ అర్థమనత త్వవిబుద్ధము, భావముగ. అర్థవశత త్వవిబుద్ధము భావము
- ౬ అట్టివిజ్ఞానకలితమై యమరుభావము
- ౭ క. అట్టి విజ్ఞానకలితమై యలరుభావము.
సంజ్ఞలఁదనర్చు, క. గ. సంజ్ఞలఁదనర్చి

రసనిదానంబుగాఁగ, క. రసనిదానంబునాఁగ

గ. రసనిదానంబునాఁగ

౨౪ విశ్వజనపాలుని, క. గ. విశ్వసరపాలుని

౨౬ చతురాహ్వయంబు లుద్దీపనముల్

క. గ. చతురాహ్వయముల నుద్దీపనముల్

౨౭ హరికేయూరమంజీర కంకణకంఠికాదులు

క. హరికేయూర మంజీర కంకణకర్ణికాదులు

విభవములఁ బొందుఁజాళుకృష్ణ విశ్వవిభుఁడు

క. గ. విభవములఁబొందుఁ జాళుకృష్ణవిశ్వనాథుఁడు

౨౮ లేతనిగ్గుతోఁ క. గ. లేతనిగ్గుతోఁ

బొదలెడి తారకల్, క. గ. బెదలెడి తారలున్

చెలికత్తెలకందముసేయు, క. గ. చెలికత్తెల కడ్డముసేయు

చెప్పనొప్పుగన్, క. చెప్పనొప్పుగన్, గ. చెప్పెనొప్పుగన్.

౩౦ స్తంభంబు నాఁగ నెఱుఁగఁగవలయున్

క. గ. స్తంభంబునాఁగ నెరయఁగవలయున్

౩౨ క్రొవ్వటియని, క. గ. క్రొవ్వరియని

పాలుపడున్ బగఱ, క. గ. పాలుపడున్ బగఱి

౩౩ ఇష్టస్పర్శన ప్రకాశన విధులన్

క. గ. ఇష్టస్పర్శన ప్రకాశితమరయన్

౩౪ గాఢాలింగనముల, క. గ. గాఢాలింగనమున

వడువున నొప్పన్, క. గ. వడువుననొప్పెన్

౩౫ సంహతి యశ్రు వండ్రు, క. గ. సంహతి నశ్రు వండ్రు

నఖముఖకృతమార్జనవిధులు, క. గ. నఖముఖకృతసర్జనవిధులు

౩౬ పరస్పరవనితా, గ. పరసుతవనితా

౩౭ భయరోషహర్షణాదుల

క. భయరోష మర్షణాదుల, గ. భయరోషహర్షణాదుల

- ౩౮ రాగమ గణలుకఁ దేర్పఁగ క. గ. రాగమున నలిగి తేర్పఁగ
నాగతుండగు, క. నాగరుండగు
రమణికలంగెన్, క. గ. రమణియలంగెన్
- ౩౯ హర్షాదిరుజలు, క. గ. హర్షాదిజరలు
- ౪౦ మదఁగిమతులు వడవడ క. గ. మది విమతులు వడవడ
- ౪౧ నెమ్మది మూర్ఖిల్లి, క. గ. నెమ్మది మూర్ఖిల్లు
- ౪౨ సారమతి విశ్వసృజతిని, క. సారమతి విశ్వసృప నిను
- ౪౩ చెమరు వాటిల్లు, క. గ. చెమట వాటిల్లు
- ౪౪ విబోధ కౌతుక్యములును, క. గ. విబోధ నౌతుక్యములును
- ౪౯ కారణంబై యొంటన్, క. గ. కారణంబై యొకటన్
- ౫౦ క్లేశముడుప నింతులతరమే, క. క్లేశముడుప నింతులవశమే
- ౫౧ ఇదియును నదియును యట్లయి.గ. ఇదియును నదియును యెట్లు.
- ౫౪ ఈనవశిశిరోపచార మేటికి నలతఁ
- క. ఈనవశిశిరోపచార మేటికి నలతఁ
- గ. ఈనవశిశిరోపచార మేటికి నలితఁ
- ౫౬ కించిత్సంపదవిద్యో, క. గ. కించిత్సంపద్విద్యో
నించునె విశ్వమేదిసీశ్వరుసభలోన్
- క. నెంచరు విశ్వమేదిసీశ్వరుసభలోన్
- గ. నించవు విశ్వమేదిసీశ్వరుసభలోన్
- ౫౭ పరబలమదఁ ద్యా, క. గ. పరబలగుణవిద్యా
తఱుచుగు దోషాచరణము, క. గ. తఱుచుగ దోషాచరణము
- ౫౮ కవిగర్విష్ట లనూయల్, క. గ. కవివర్విష్ట లనూయల్
వేమఱు భావించురు, క. గ. వేమఱుఁగావించురు
- ౫౯ పొందుగ నిజకృత్యంబుల, క. గ. పొందగు నిజకృత్యంబుల
చందం బతిప్రీతి నెఱుంగఁజను, క. గ. చందం బాధృతి నెఱుంగఁజను
- ౬౨ జనులరయంగఁ, క. గ. జనులడరంగఁ

- ౬౩ ఘ ర్తతనువిదళతలక, క. గ. ఘ ర్తతనువిరళతలక
 ౬౪ అలతవోడమ నడలుచు, క. అలతయొడవ, గ. అలతవోడమ.
 పడతుకలు పతులు మనుగడ, క. పడతులకుఁ బతులు మునుకడ
 గ. పడతుకలపతులు మునుకడ

నడరఁగఁ గరవాలభైరవార్చలు సేయక

- క. గ. నడరక కరవాలభైరవార్చలు సేయక

- ౬౬ మనలాసికాతనూల్లాసము, క. మనబాలికాతనూల్లాసము

- ౬౭ చింతనవిధుల మెఱచు, క. గ. చింతనవిధుల నొదవి

- ౬౮ నానతిఁజేసిన, క. నారతిఁజేసిన, గ. నాశతిఁజేసిన

పికంబు గూఱు, క. గ. పికంబు గూసిక

- ౭౦ దూరమునంగని రాగసక్తయై, క.గ. దూరఁగమంగొని రాగసక్తయై
 పయ్యెడఁజక్కఁజేర్చె బొలపంబున మర్చె గఱాక్షచీక్షలన్.

- క. గ. పయ్యెడఁ జక్కఁదీర్చె బొలపంబు నమర్చె గఱాక్షచీక్షలన్.

- ౭౧ తనరు ననిష్ఠాగమనంబున, క. గ. తనరు ననిచ్ఛాభిగమనముననగు

- ౭౨ తదీశుతో వెన ముదంబున, క. గ. తదీశుతోడన ముదంబున

చన్నమనంబుఁ ద్రిప్పఁగా, క. చన్నమనంబుఁదివ్వఁగా

గ. చన్నమనంబు దింపఁగా

- ౭౩ ప్రబ్ధికొను వెఱగుపాటు క. గ. ప్రబ్ధికొను వెకఁగుపాటు

- ౭౬ మత్యచరితవిశ్వేశ్వర, క. మత్యవిదితవిశ్వేశ్వర

గ. మత్యచరితవిశ్వేశ్వర

- ౭౭ రంద్ర వికారవిలోచన, క. కుంద్ర వికారవిలోచన

గ. రుంద్ర వికారవిలోచన

సాంద్రవికారముల, క. గ. సాంద్రవివేకమున

- ౭౮ పాలిత విశ్వంభరుడనుచు, క. గ. పాలితవిశ్వంభరుడగుచు

శశ్వత్పరి బోధసిద్ధిఁ జాటిరి జగతిన్

క. శశ్వత్పరి బోధవృద్ధిఁ జాగిరి జగతిన్

గ. శశ్వత్పరిబోధసిద్ధిఁ జాగిరిజగతిన్.

- ౭౯ తత్పర తవిలంబమున. క. గ. తత్పరి తవిలంబమున
౮౦ వహింపవచ్చు నప్పుడు. క. గ. వహించి వచ్చినప్పుడు
౮౧ అమితవిచిత్రాలోచన. క. గ. అమితవిచిత్రాలోకన
సమయంబుల సంభ్రమించు. క. గ. సమయంబుల సంభవించు
ఆవేగమునాఁబడు. క. ఆవేగ మనాఁబడు
౮౨ సాబగారు విశ్వభూవరు. క. గ. సాబగార విశ్వభూవరు
౮౩ కథన వికటము. గ. కథన వికలము
౮౪ బాణకళాగర్వమున. క. బాణకళావర్గమున
౮౫ ప్రయత్నముదము హర్షంబు. క. గ. ప్రయత్నముగా హర్షంబు
౮౬ కుపితాత్మన కుద్భవించు. క. గ. కుపితాత్మల కుద్భవించు
మత్సరపాప వ్యపదేశంబుల. క. గ. మత్సరపాదవ్యపదేశంబుల
నెఱుంగ నగు జతురులకున్. క. గ. నెఱుంగవలయున్ జతురుల్
౮౭ అగ్నికణము లురులు నీ. క. అగ్నికణము లురుల నీ
ఈవరగండభైరవుని. క. గ. ఈవరగండభైరవుని
౮౮ అలపున నలసత. క. అలపున నలసత
౯౦ బోటులచూపుల కింపొనర్చె. క. గ. బోటులచూపులకింపొనర్చె
చెలఁగెడు తేంట్లనన్ జెలిమి. క. గ. చెలఁగెడు తేటులం జెలిమి
౯౧ బరోపాయ సుదర్శనాంచల విభగ్నుల.
క. పరోపాయసుదర్శనాంచలవిభగ్నుల
పచరింతురెప్పుడున్. క. గ. ప్రసరింతురెప్పుడున్
౯౪ అపస్మారులగతిఁ బొగులుచు. క. గ. అపస్మారులగతిఁ బొరలుచు
౯౫ చిత్తప్రియవనితాహతి. క. గ. చిత్తప్రియవనితాహృతి
౯౬ భ్రాంతులై తఱుచు. క. గ. భ్రాంతులై పఱుచు
తత్తత్ప్రదేశంబులన్. క. గ. తత్త్వాంతదేశంబులన్.
౯౭ చిత్తమున నున్న యునికిని. క. గ. చిత్తముననున్న యునికిన
పుట్టునెఱిగి. క. గ. పుట్టునెఱిగి

౯౮ సాగరగిరిసరిదరణ్య. క. గ. సాదరగిరి సరిదరణ్య

౧౦౦ మచుజపతులకా. క. గ. మచుజపులారా !

అక్కజమగు. క. గ. అక్కజముగ

కమరిపోక. క. గ. కమలిపోక

౧౦౧ జడతయది కడు ముదంబునబడు.

క. గ. జడతయది దడుచు దనమనబడు

ఇష్టానిష్టకర్మభంజనములచో

క. గ. ఇష్టానిష్టకర్మభంజనంబులచే

అడరెడు భయమోదాదాలు

క. గ. అడరెడు భయమోహదులు

౧౦౨ గుణగణవిగుణోత్తరణ క. గ. గుణవిగుణోత్తరణపరి

౧౦౪ ఆవెరగుల కలుగవలయు నలిగిన పిదపక

క. గ. ఆవెరవులు గలుగవలయుఁ గలిగినపిదపక

౧౦౭ నొట్టిడి నట్లంట నోప నొల్లక మదిలో

క. గ. జట్టిడి నట్లంట ముట్ట నొల్లక మదిలో

౧౦౯ తెలియనగుక. క. గ. తెలియఁదగుక.

౧౧౧ విస్ఫురిత వ్యాధియనబడు. క. గ. విస్ఫురితవ్యాధియనం జను

౧౧౨ కేలెరియు నొడలు దడివిన. క. కేలెత్తి యొడలు దడివిన

గోలంబము లూప్పులే శిఖుల మండిపడుక

క. రోలంబము లోర్పు వేళిరుల మ్రందిపడుక

గ. రోలంబము లోర్పు వీళిరుల మ్రందిపడుక

౧౧౪ తూణముఖంబునందు. క. గ. తూణముఖంబులందు

౧౧౬ సతతరసస్థాయిభావ. క. గ. సతతనవస్థాయిభావ

౧౧౮ స్థానజాతచేష్టాంగకమై. క. గ. చ. స్థానజాతచేష్టాత్మికమై

౧౧౯ ప్రతిపాదన మెఱుంగందగు. క. గ. చ. ప్రతిపాదనమెఱుంగం దగు

౧౨౦ ఎఱిగితి మచుడుక. క. గ. చ. ఎఱిగితి మచుచుక

- ౧౨౧ శోకంబునఁగను మదిలో. క. గ. చ. శోకంబునఁజను మదిలో
- ౧౨౨ అంతరంగము నందున్. క. గ. చ. అంతరంగమునఁ దను
నియతంబగుచుండు. క. గ. చ. నియతంబుగనుండు
బ్రాణినికరంబులకున్. క. గ. చ. బ్రాణినివహంబులకున్
- ౧౨౩ శ్రవణావలోకకథనంబులచే. క. గ. చ. ప్రవణావలోకకథనంబులచే
- ౧౩౦ బిరుదార్థము నిలుపలేని బిరుసు నృపులకున్
క. బిరుదార్థము నెఱపలేని బిరుదపు నృపులకున్
గ. చ. .... బీరపునృపులకున్
అరుదుగ క. గ. చ. అరుదగు
- ౧౩౧ విశ్వభూవిభుఁడు. క. గ. చ. విశ్వభూవరుఁడు
- ౧౩౩ సంసారవికారము. క. గ. చ. సంసారవిచారము
- ౧౩౪ మహిలలనాపాలనమున నెసకమెసఁగుచో
క. మహిలలనాధృతి నెసఁగు నింపులు గనుచో
ఓలియతీంద్రులు. క. గ. చ. వాలి యతీంద్రులు.
- ౧౩౫ ఇది నానావిధభావబోధపద మిం దేరాజు రాజత్తఱా
క. గ. చ. ఇది నానావిధ భావసూక్ష్మదలెఱింగెన్ రాజు రాజత్కఱా
భవాపాయుబుఁదూలించు. క. గ. చ. భవాపాయుబుఁదూలించి
సమృద్ధిగ్రాజతేజోనిధి ! క. గ. సమృద్ధిగ్రాజవిద్యావిధిన్.
చ...విద్యావిధి !
- ౧౩౬ ఆత్మవిద్యావరిష్ఠుండు. క. చ. ఆత్మవిద్యాపటిష్ఠుండు
గ. ఆత్మవిద్యావరిష్ఠుండు
అంగనాధీవికాసుండు. క. గ. చ. అంగనాధీవికాసుండు

ద్వితీయోల్లాసము.

- ౧ తేజోఽలంకారుఁడు ధృతిసురశైలుఁడు
క. గ. చ. తేజోఽలంకారుఁడ సీమాశైలుఁడు

౨ అయ్యుపేంద్రుడటలేగెన్ గాన.

క. గ. చ. అయ్యుపేంద్రుఁ డిపు డేతెంచెన్ గాన

నాథత్వమెంతేనొప్పు. క. గ. చ. నాథత్వ మిట్లీనోపున్

౩ భావితశృంగారరసము. ,, భావితశృంగారరసము

౫ స్థాయిభావంబులకు. గ. చ. స్థాయిభావంబునకు

వెన్నకుఁ బాకసంప్రాప్తిజేసి.

క. గ. చ. వెన్నకుఁ బాక సంప్రాప్తి చేత

౧౧ చుంబనమోదనప్రసాదనవిధులన్.

క. గ. చ. చుంబనసముచిత ప్రసాదనవిధులన్

౧౨ లజ్జాహాసభావంబు. క. గ. చ. లజ్జాహాసభాసంబు

నెచ్చెలికేసాంపు. క. గ. చ. నెచ్చెలికిన్ సాంపు

౧౩ పంచవిధభావకలిత. ,, పంచవిధభావకథిత

గలసి. క. గదిసి. గ. చ. గదసి

౧౪ ఇందు శృంగారరసమును. క. ఇంక శృంగారరసమును

వివిధభావాదిక క్రియావింశతియును

క. వివిధభావోదయక్రియావింశతియును

గ. చ. వివిధభావోదయత్రయావింశతియును

ఎఱుంగఁబడు భావకుల. క. నెఱుంగఁదగు భావుకులు

గ. చ. ఎఱుంగఁబడు భావుకుల

కలిత, క. గదిత, గ. చ. కథిత

౧౫ ఇంగితముగఁ దత్ప్రకారము. క. గ. చ. ఇంగితములఁ దత్ప్రకారము

౧౬ సదోదారతయును. క. గ. చ. సదుదారతయును

అయత్నసంభవములగుచు. క. గ. చ. అయత్నసంభవము లనఁగ

౧౭ కిలకించితాభిధంబు. గ. చ. కిలకించితాభిధంబు

౧౮ విదితములిన్నియునుగూడి. గ. చ. విదితములన్నియునుగూడి

౨౦ కడకన్నులయందిడి మున్నువోలె.

క. కడకన్నులయందిడె గ. చ. కడకన్నులయందిద

వైమాళపుటాటకుంజనదు. క.గ.చ. వైమాళపుటాటకుంజరదు

౨౨ శృంగారావిర్భావనవాగము. ,, శృంగారావిర్భావనదానము

౨౩ అరవిరితమ్మిలో. గ. చ. అరవిరితమ్మిలో

చూడ్చులదందడించు. క.గ.చ. చూడ్చులగందళించు

కన్గొనె సిగ్గుముందజన్. క.కన్గొన. క. గ. చ. సిగ్గుముంగటన్

౨౪ చాళుక్యవిశ్వేశ్వరన్, క.గ. చ. చాళుక్యశ్వేశ్వరభున్

౨౬ తలరు నన్యోన్యతుల్యగ్రాతములయందు

క. తనరు నన్యోన్యతుల్యకాయములయందు

గ. చ. తనరు నన్యోన్యతుల్యగ్రాతములయందు

౨౭ చనునింతికి, క. గ. చ. చనుగొంతికి

భూషణనికాయములం దడవంగ

క. గ. చ. భూషణనికాయములం దొడగంగనేల.

౨౮ విద్యాకౌశలులు. గ. చ. విద్యాకౌశలురు

ఎఱుంగఁగాఁ దగు బుద్ధిన్. క.గ.చ. ఎఱుంగఁగాఁ బడుబుద్ధిక్

౨౯ గరువంపు నడం బాలుపారె. క. గరువంపు నతంబాలుపారె

గ. చ. గరువంపు నతం బాలుపారె

౩౦ నిరస్తాలంకాల కరణయగు. క. గ. చ. నిరస్తాలంకార కరణయగు

౩౨ హృద్యమగుటఁ దామాధుర్యం. ,, హృద్యమగుటఁ దారమ్యత్వం
మండన లగనంబున. క. గ. మండలగనగఁక

౩౩ సుశ్రీలఁ దనర్పఁగ్రావ్విరుల. క. గ. చ. సుశ్రీలఁదనర్పుగ్రావ్విరుల

౩౪ ప్రీడోదిత భయమున్ దగ. గ. చ. ప్రీడోదితభయముండఁగ

౩౫ నత్యాశ్రయస్థల దత్యాతతసిద్ధలకవిధికళాచాతుర్యమొప్పుంజుమి

క.గ.చ. నత్యాశ్రయస్థలదత్యాతతసిద్ధలవిభుకళాచాతుర్యమొప్పుంజుమి

౩౬ లలనకుఁ దలమగు తనివేడ్కల

క. చ. లలనకుఁ దలమగు తనివేడ్కల

గ. లలనకుఁ దలమగుడనివేడ్కల

- 32 పురణింప క. గ. చ. పురణించె
సాలమి నెన్ను ,, సాలమి నెన్నె
సోలముందెలుప ,, సోలమిందెలిపె
- 33 మహారోషంబు సైరింప ,, మహారోషంబు సైరింపు
మానమాభరణమై. క. మానమావరణమై
- ౪౦ మనోరంజన ప్రసాదంబగుమక్.
- క.గ.చ. మనోరంజన ప్రసాదనమగుమక్
- ౪౧ శ్రీరమణీసరస్వతుల చేతలు. క.గ.చ. శ్రీరమణీసరస్వతుల చేష్టలు
వారిగనిమ్మచునట్ల యిత్తుర వ్యాధికి.
- క.గ.చ. వావిరి నిమ్మచునట్ల యిత్తురా నారులకుక్
- ౪3 కడచూష్కిలోన క. కవచూష్కిలోన.
- ౪4 మాని నవారుణ శాటకంబునుక్.
- గ. చ. మానిన వారుణచేటకంబులుక్.
- చెలువుగోరి ధరించిన. క. గ. చ. చెలువు వో ధరి యించిన
- ౪2 కజ్జలంబునిడి' ,, కజ్జలం బొసగి
పరిణయాలంకార ,, పరిణయాలంకారు
చూచే విలోచనప్రభలు విభ్రాజల్ల.
- క.గ.చ. చూచు విలోకనప్రభలు విభ్రాజల్లె
- ౪౪ విలోచనాంతముల క. గ. చ. విలోకనాంతముల
చూడుడన్నెలతకు. గ.చ. చూడ నన్నెలతకు
నెక్కినుకూరిమిచంద మెట్టిదో.
- క.గ.చ. నెక్కిను మక్కువచంద మెట్టిదో
- ౫౧ చూపట్టు భూదేవి క. గ. చ. చూపట్టెభూదేవి
తత్తద్విజృంభక్రియల్ ,, తత్తద్విజృంభక్రియల్
- ౫౨ పరిపీడాదుల సుఖంబు ,, పరిపీడాదర సుఖంబు

- ౧౩ చభుక్యనాథుని చభుక్యనాథుడు
ఆ సౌగంధికశ్రేణిచే సత్సౌగంధికశ్రేణిచే
జన నర్పించెను. క. చ. జన నర్పించెను
గ. జన నర్పించెడు
- ౧౪ మొఱిగి పోవుట. క. మొఱిగిపోవుట
- ౧౫ నుతించు నెప్పుడుక. క. గ. చ. నుతింప నెప్పుడుక
- ౧౬ వికసితవర్తనమున క. చ. వికసితవర్తనమున
సేవకవర్తనమునను. క. సేవకవృత్తమునను
- ౧౭ కనుఁగొన నొప్పు కంఠమున. క.గ.చ. కనుఁగొన నొప్పు నంగముల
రంజనముగ నాడె ,, రంజనమున నాడె
చరణక్రమంబులక ,, చరణభ్రమంబులక
- ౧౮ నొప్పునది విహృతి రసికుల ,, నొప్పు విహృతంబు రసికు
- ౧౯ డెందము విన్ననయ్యె డెందము వింతయయ్యె
ఒక డిల్లదనం బొడఁగూడె. క. ఒక డిల్లదనంబునఁ గూడి
ముందఱి లాగు గాదు. క. గ. చ. ముందటిలాగు గాదు
తన్ను సోఁకుటల్ తన్ను జోఁకుటల్
- ౨౦ లలిత శ్రవణాలోకన ,, కలితశ్రవణాలోకన
- ౨౧ అవల జాగర మన ,, ఔల జాగర మన
త్రపాసంత్యక్తమనఁగ ,, ప్రపాసంత్యక్తినాఁగ
ద్వాదశావస్థమై ,, ద్వాదశావస్థలై
ప్రౌఢజనులు ప్రౌఢమతులు
- ౨౨ ఎక్కెక్కించుక ,, ఎక్కెక్కింపక
- ౨౩ ఉల్లముఁజూపు చూపు లన నొల్లని యుగ్గులు
క.గ.చ. ఉల్లముఁ జూపు చూపులును నొయ్యన యుగ్గులు
పెక్కువ మక్కువ చక్కడంబులుక

,, పెక్కువ మక్కువ చక్కదంబులున్

రంజిల్లుఁ జభుక్యవిశ్వనృపశేఖరు

,, రంజిల్లెఁ జభుక్యవిశ్వనృపశేఖరు

౬౧ చూపులం దొరలి మానుగ. క.గ.చ. చూపులం దొరలిమానక
నానగఁ గారుకొన్న. క. మానుగఁ గాఱుకొన్న.

గ. మానుగఁ గోరకున్న చ. మానుగఁ గారఁగొన్న

సొంపలరారెడు

క.గ.చ. సొంపెసలారెడు

౬౬ పొందెడిచో

,, పొందెడుచో

౬౭ దక్కల యిక్కల నున్న

,, దక్కల నిక్కల నున్న

మరునమ్ములు వమ్ములు

,, మరునమ్ముల వమ్ములు

౬౮ సంతసముచేయు నుచితా. క. సంతతముఁ జేయు రుచితా

గ. చ. సంతతముఁ జేయు నుచితా

౬౯ తగులేమ లీధరన్

క.గ.చ. తగులేమ లూదరా

రాజకళాధరత్వమున్

,, కళాధరత్వముల్

౭౦ నల్లలనుడుకుచు నుండెడి

,, నుల్లలనుడుకుచు నుండెడి

జాగరాభిధానం బయ్యెన్

,, జాగరాభిధానముఁబడయున్

౭౧ వేడ్కలీను పగలుం బగలయ్యె. క. వేడ్కలేలు పగలుం బగలయ్యె

అయ్యెనుదాన దీనికిం క.గ.చ. పగలయ్యెనటేని దీనికిం

చంద్రు నింపలరఁగఁ జూచుటం గువలయ ప్రయుఁడంటయు

గ. చ. విశ్వనృపాల చంద్రుఁడే నలవడు రూపు సంగువలయ

౭౨ సంగతి యరుదైన. క. గ. చ. సంగడి యెడరైన

౭౩ అటమటమేల

గ. చ. అటమిటయేల

క. అటమిడియేల

మంగనంగద భంగులయ్యె. క మంగగ యంగద భంగులయ్యె

గ చ. సంగద సంగద

- నీకడ నాడి పాడిరే   క. నీకడ యాడి పాడిరీ
 వింట దూప దనువింట   క.గ.చ. వింట తూప తనువిండ
- ౭౫ పల్కితింపార   ,, పల్కెదింపార
 ౭౬ గజ బిజి గా   ,, గసిబిసిగా
 ౭౭ క్రొన్ననఁగొన్న   ,, క్రన్ననఁగన్న
   తలంపు నలంప కున్న   ,, తలంప నలంపకున్న
   నేవెన్నల నిల్తు   ,, నేవెన్నల కోర్తు
 ౭౮ తాపభర మది నాతికి   ,, తాప భరమన్నాతికి
   సంజ్వరమఁగ   ,, సంజ్వరము నాఁగ
 ౭౯ వేచని విశ్వనాథు గుణవిశ్రుతుఁ దో కొనివత్తు మంచు
 క.గ.చ. వేచని విశ్వనాథు పృథివీవరసుండరుఁ దెత్తుమంచు
   పలుకెల్లగఁ జూచితి క. పలుకెల్లను గ. చ. పలుకెల్లగ
   నోమిదేల   క.గ.చ. నోమితేల
   కీచలిమందు లేమిటికి   ,, నీచెలిమందు లేమిమరు
   నీవల నావలఁ దావలంబులై   ,, లేమికిఁ దావలంబులే
- ౮౦ మోహ సంజ్ఞంబరయన్   ,, మోహసంజ్ఞంబడయున్
 ౮౧ దీపులు మాటు సేయుచో   ,, దీపుల మాటుసేయుచో
   మన యాసలు   క. మనమాసలు
   పలుకెన్నరు   క. గ. చ. పలుకెన్నఁగు
 ౮౨ సొమ్మల పేరు   ,, సొమ్మల జరుగు
   ఇంద్రియగుణవర్తన   గ. చ. ఇంద్రియగుణవర్తన
- ౮౩ తేటి జోటి నడయాడెను   క.గ.చ. తేటి దూటి యదయాడెను
   నింతియ   ,, నింతిని
   వదలక నోమి నోమి యదనం గడఁగానక
   క. వదలక నోమి యేమి యద నంగద గానక
- ౮౪ ద్వాదశ దశయుం గలుగు.   క.గ.చ. ద్వాదశియగు దశ గలుగును
   చెప్పిరారులు   ,, చెప్పరారులు

౮౫ కలువదండలు మాటికిఁ బాటి ,, కలువతండము సాటికిఁ బాటి
తూపుల నవచ్చుట యెచ్చట ,, తూపులునువచ్చుట యెచ్చట
చిక్కఁగ నిక్కడ కేఁగుదెంచితిన్

క.గ.చ. చిక్కుల (లు) నిక్కడి కేఁగుదెంచితిన్

౮౬ పొలఁతుక చూచురా యబలపోకులు తేకులువిచ్చి

క.గ.చ. పొలఁతుక చూతురా దబలుపోకులు రేకులు దెచ్చి

చన్నుఁ గ్రేవలఁ బలుమాఱు గప్పెను

,, చన్నుఁ గ్రేవలు పలుమాఱు గట్టెడి

పాలుచు లలాటరేఖ గని

గ. పాలుచులలాటరేఖగతి

౮౭ కరుణము క.గ.చ. కరుణయు

౯౦ మందముగ క. మందమగు

చేష్టితమగుచున్ క.గ.చ. చేష్టిత మరయన్

౯౧ వట్టి సంకల్పపురాల నవ్వు క. మించి సంకల్పపురాల నవ్వు

శిబికర్ణుల చాగము నేవగించు క. సిబికర్ణుల సాగము గేనగించు

౯౨ హాస్యమున కమరు గ. చ. హాస్యంబు నమరు

ఎఱిఁగింతుఁ దగు నెఱుంగ ,, ఎఱిఁగింతుఁ దగ నెఱుంగ

౯౩ వికాసికపోలము క. గ. వికాస కపోలము

౯౪ విహసితమును బ్రహసితము. ,, విహసితము నుపహసితము

మృదులనినదము బ్రహసితము ,, మృదులనినద ముపహసితము

౯౬ శిరశ్చపలము క. శిరశ్చలనము

౯౭ ఆకులితాలంబభావము క.గ.చ. ఆకులతాలంబభావము

౯౮ ప్రాపించుఁ జక్కని ,, ప్రాపించెఁ జక్కని

చను దీనుండయి హీనుఁడై చను హీనుండయి దీనుఁడై

౯౯ అనుభావములుగాఁగఁ గరుణమునకు

క. అనుభావములు నాఁగఁ గరుణ మమరు

గ. చ. ....నాగఁ గరుణ నమరు

౧౦౦ సాధువిభావాదికముల. క. గ. చ. సాధువిభావాదికముల
విరోధములఁ దెలియఁదగు. క. విరోధములు దెలియఁదగు

౧౦౧ చూపి నటత్వ్యంబకలీల. గ. చ. చూపి నిజత్వంబకలీల
జెక్కుఁ జక్కఁడచుక చ. జక్కఁ జక్కఁడచుక.

బలంబు నెఱపున్ క.గ.చ. చలంబు నెఱపున్
నెంచుఁ బొడమాయించు ,, నొంచుఁ బొడమాయించు

౧౦౨ వికృతనయనరాగాధర ,, భృకుటి నయన రాగాధర
స్వనగద్గదవై వర్ణ్య క. స్వరఘర్షరవై వర్ణ్య
గ. స్వనఘర్షరవై వర్ణ్య

౧౦౩ సులభోత్సాహ స్థేయోభావ

క. చ. సులభోత్సాహస్థేయోభావ

గ. సులభోత్సాహస్థే యాభావ

౧౦౪ దానవీరసంజ్ఞం బడయుక. క. చ. దానవీరస మగునదియుక

౧౦౫ పొడచూచి నంతటనె క.గ.చ. పొడచూచి యంతటనె
అర్థము నసంఖ్యాకంబుగా ,, అర్థ మతిసంఖ్యాకంబుగా

౧౦౬ పసగల్గునుదారసార ,, పసగల్గును దానసార
రసికోత్సవమై ,, రసికోత్సుకమై

౧౦౭ చారుతరతరవారి గ. చ. చారు చరతరవారి
క. చారు చలతరవారి

ప్రజ్వలచ్ఛితిశిఖమంకపీఠమును జెందె నరాతివధూటిపోరిలోక.

క.గ.చ. ప్రజ్వలచ్ఛితి యగు నంకపీఠమునఁ జెందె నరాతివధూటిపోరినె

౧౦౮ విద్వేష ముష్కరుఁ దూలించి. క.గ. విద్వేషి ముష్కరుఁగూలించి

౧౦౯ పటహ నిస్వానంబులు క.గ.చ. పటహ నిధ్వానంబులు

విభావసంజ్ఞ ము లరయుక ,, విభావసంజ్ఞ పడయుక

౧౧౭ క్షీతిదానదయారణసంగతులకు ,, క్షీతిపై దానదయారణగతులకు
 వితతయథోచిత ,, వితతియథోచిత

౧౧౮ వ పద్యము తరువాత “ఇది వీరరస త్రితయము” అని కలదు.

౧౧౯ ప్రవృక్తంబగు భయమ యగు భయానకమహితోద్రిక్త
 క.గ.చ. ప్రవృక్తంబగు భయమ తగు భయానక మహితోద్వృత్త

౧౨౦ వితత భయానకంబయిన క.గ.చ. వితత భయాకరంబయిన
 గని యెల్ల వైరులక మతి దెరలించు

క.గ.చ. గని యట్ల వైరులక మతివెరపించు
 నంచు వెతమాయ లొనర్తురు భీరు లద్రులక

,, నంచు వెద (డ) మాయ లొనర్తురు భీతు లద్రులక

౧౨౧ జను నెఱుంగంగక క. గ. చ. జనుఁ దెలియంగక

౧౨౨ జరపక విశ్వనాథునకు క. జరపగు విశ్వనాథునకు
 మేని పుండ్లనుం బురువగు క. మేనిపుండ్లచే బురదగు
 గ.చ. మేనిపుండులం బురవగు

దొరచెడి పుర్వులం క. గ. దొఱిఁగెడు పుర్వులం
 చ. దొఱిఁగెడు పుర్వులం

౧౨౩ ఎప్పుడుఁ గాఱు చొంగలకు నెత్తిన చిప్పయుఁబోని మోవిపై

క. ఇప్పుడు గాఱు చొంగలుగు నెత్తిన చిప్పయుఁ బోని మోవిపై
 కడుపుచీలిన కప్పయుఁ బోని యచ్చటుక

క.గ.చ. కడుపు చీరిన కప్పయుఁ బోని యెచ్చటుక

దప్పక సొమ్ముగాఁ. క. దప్పని సొమ్ముగా. గ.చ దప్పనికొమ్ముగా
 దనరఁ దప్పలు మాటల. క.గ.చ. దనరు తన్వల మానుట

శాత్రవుల నొల్లఁడు ,, వాదముల నొల్లఁడు

విశ్వ నరేంద్రుఁ డాకొనక ,, విశ్వనృపాలుఁ డాకొనక

౧౨౪ మదికి లాగు గాని

,, మనసు లాగుగాని

- ౧౨౮ చళుక్యభూవిభు యశోవృద్ధి   ,,   చళుక్యభూవరు యశో
౧౩౦ పులకస్వేద ప్రమదము   ,,   పులకస్వేద ప్రముఖము
సంచారులు గాఙను   ,,   సంచారులు నాఙను
౧౩౧ సమకొను నాలంబన మన   సమమగు నాలంబనమన
నతులము శాశ్వతము   నమలము శాశ్వతము
౧౩౨ బ్రహ్మప్రబోధస్థిత   బ్రహ్మప్రబోధక్రియ
విశ్వత్సావరుఁడెప్పుడు   విశ్వత్సావిభుం డెప్పుడు
౧౩౩ విష్ణుఁడు గర్త   విష్ణుఁడు భర్త
కరుణ కాషాయంబు. చ. కరుణాకషాయంబు
౧౩౪ బీభత్స మది యజుఃప్రసూతము
క.గ.చ. బీభత్స మట యజుఃప్రసూతము
౧౩౫ ఆది శృంగార జాతంబు. క. మహిని శృంగారజాతంబు
బీభత్సమునను భయానకంబు.
క.గ.చ. బీభత్సకమున భయానకంబు
౧౩౬ దరలు తమలోన. క. వరలు తమలోన
౧౩౭ అంగిరసప్రవృద్ధికి. గ. చ. అంగిరసప్రవృద్ధికి
౧౩౮ రసవత్ప్రబుధలంపటుఁ బతిభూమఘవ్రండని మతియొసర్తురు
క.గ.చ. రసవత్ప్రబుధలంపటు లతి భూమఘవ్రండని వినుతిసేతురు
౧౩౯ కంటకారసికహర్త. గ. చ. కంటకార సికహర్త
౧౪౦ వారీవినిపతిత. క. గ. చ. వారినిపతిత
౧౪౧ సకరుణశృఙ్ఖలచిత్తు. క. సకరుణహితచిత్తు
సత్త్వ సంజాతవృత్తు. గ. సర్వసంజాత వృత్తు
కుకవిజన విదూరు. క. గ. చ. కుకవిరచన దూరు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీమహారాజా రావు వేంకటమహారాజహీపతి నూర్యారావుబహద్దరువారు పితాపురము
మహారాజావారు, పరిషద్వాక్కువాక్కులు.

శ్రీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

శ్రీ. శే. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తార్కనిర్వాహకసభావర్గము.

కార్యనిర్వాహకసభాధ్యక్షులు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కె. శాంతి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

కె. జయారెడ్డి వేంకటపంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

డి. వాన్ బహద్దర్ కొమ్మరెడ్డి నూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడుగారు (కోశాధ్యక్షులు)
వెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహమూగారు.

సాహిత్యవికారద కాశీభట్ట ముప్పయ్యశాస్త్రిగారు.

కో. కా. శివనాథశాస్త్రిగారు, బి. ఏ.

నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు, బి. ఏ.

అశోక్కి, వేంకట్రామయ్యగారు

కోశవరపు కామరాజుగారు.

పిళ్ళారిశెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయుడుగారు.

ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి.

వాడకు ముదివేములవాడయను వ్యవహార మెప్పుడునులేదు. చళుక్యశాసనములలో నుదాహృతమయిన యీ ముడివేము కడపజిల్లాలోని ముడియము గ్రామమై యుండునని చరిత్రజ్ఞులభిప్రాయపడుచున్నారు. అంతియేగాని వేములవాడతో నెవరు సంబంధమును ముడివెట్టుటలేదు. ముడివేము తియ్యగాఁబండి ద్రాక్షయగుట ప్రకృతివిరుద్ధము; లోకానుభవశాలి వేమనయోగింద్రుఁడు “తినఁగఁదినఁగవేము తియ్యనై యుండును” అనుచెప్పెను. ముడివేముగాని లేతవేముగాని నేలవేముగాని తియ్యగాఁబండి ద్రాక్షగాని ద్రాక్షారామముగాని యపుట లోకమందసంభవము. రెడ్డిగారిచేతులలోఁ గవులుకానివారు కవులవుచున్నారు. కావున “ముడివేము” ద్రాక్షారామ మగుటకూడ వారివ్రాతలయందే సంభవమగుచుగాని యన్యత్రకానేరదు. ఇక దక్షారామముమాట యేమనఁగా దక్షవాటియగు దక్షారామమే లోకవ్యవహారములో రానురాను దాక్షారామమయి తరువాత దాక్షారామమయినది. అంతియేగాని దాక్షారామము క్రమక్రమముగా దక్షారామము కాలేదు. రెడ్డిగారు భీమేశ్వరపురాణమును బాగుగాఁ జదివికొని లోకజ్ఞతగ్రహించి యథార్థమును దెలిసికొందురుగాక. దాక్షారామమని పేరేగాని యిప్పుడప్రాంతమందు ద్రాక్షతోట లేమియులేవు. పూర్వముగూడ నుండినట్లు లెట్టి నిదర్శనములులేవు. విధవాకుమారుడైన చళుక్య విష్ణువర్ధనుని జన్మప్రకార కథనమే తద్వంశజుడగు (ముది) వేములవాడ భీమకంటఁగట్టబడినదని రెడ్డిగారు వ్రాయుట మఱియు నాశ్చర్యము. విష్ణువర్ధనుని జన్మచుత్తాంతనకును వాడుకకథలోని వేములవాడభీమకవి జననకథకును సామ్యమేలేదు. విష్ణువర్ధనునితండ్రి నెలలాదిత్యుఁడు చనిపోవునపుటి కాలనిభార్య గర్భవతిగానుండి నెలలునిండినపిదపఁ గ మారునిఁ బ్రసవించినది. అట్టి విష్ణువర్ధనునకు విధవాకుమార బిరుదమును రెడ్డిగారు ప్రసాదించుట న్యాయమేనా? భీమకవిలెల్లి కేవలము విశంతువేగాని యామెకు దక్షారామ భీమేశ్వరుని వరమువలననే భీమకవి యుదయించెనని వాడుకకథ.

వయిఁగా నీ లోకవ్యవహారమునుబట్టి భీమకవి బ్రాహ్మణుడేగాని క్షత్రియుఁడు కాఁడని వెనుకనే వాసియుంటిని.

వేములవాడభీమకవి శాసానుగ్రహసామర్థ్యమును బ్రకటించు చాటుపద్యములు కొన్ని యాంధ్రవాఙ్మయమున నిప్పటికిని నిల్చియుండుట పాఠకులకు సువిదితమే అందులో రాజకళింగగంగును గూర్చిన క్రందిపద్యములు రెండును సుప్రసిద్ధములు.

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమెచూచి కళింగగంగు తా

సామముమాని కోపమున సందడి దీక్షింప రమ్మ పొమ్మనె
మోమునుజూడ దోస మిఁక ముప్పదిరెండుదినంబు లావలె
జామున కర్థమం దతని సంపద శత్రులఁజేరుఁగావుతఁ.

ఉ. వేము గజంబులుండఁ బదివేలు తురంగము లుండ నాజలో

రామలగెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముఁ గట్టుకో వడికొ
రామకళింగగంగు కవిరాజు భయంకరమూర్తి చూడఁ దాఁ
బోయిన మీనమాసమునఁ బుష్పమహోయిన వష్టినాటికిక.

వీనినిగూర్చిన వాడుకకథలు యథార్థములేయైనచో నిం దుదాహృతుఁడయిన కళింగగంగు క్రీ. శ. 1077 సంవత్సరములోఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయి డెబ్బదిసంవత్సరములవఱకుఁ గళింగదేశమును బరిపాలించిన అనంతవర్మచోడగంగు కానగుననియు, ఉత్కలదేశమందలి జాజినగరమే సజ్జనగరము కానోపుననియుఁ జిత్రశ్రేణులు తలంచుచున్నారు. ఈయనంతవర్మచోడగంగునకు దక్షిణమున వేంగీచాళుక్యులతోను, ఉత్తరమున నుత్కలాధీశులతోను బడమరఁ జేదిదేశం బేలు కాలచుర్యులతోను యుద్ధములు ఘట్టిల్లి, తాత్కాలికముగ గెలుపులు నోటములుగూడఁగలుగుచురి డెడివి. మఱియు నీతనితండ్రియు నన్నయభట్టున కాశ్రయఁడగు రాజరాజనరేంద్రుఁడును దోడియల్లుఁడు వేములవాడ భీమకవి చిరకాలజీవియని వాడుక. నన్నయతో నాతనికి సమకాలికత్వముఁగూర్చునై తిహ్యములతో సమన్వయముచేసినను భీమకవి యనంతవర్మచోడగంగు

కాలమున నుండుటలో నసంభవ మేమియులేదు. ఇట్టి యెడ మనరెడ్డిగారి పద్యముల కర్తృత్వముకూడ వేములవాడ భీమనకేమని, తాము తలంచు చాళుక్యభీమునకే యారోపించుచుఁ దత్సమర్థనమున కయి యవలంబించిన వింతమార్గముల విలోకింపుఁడు. చాళుక్యభీముని శాసనములు కొన్ని లోకమునకు దొరకినవి. అందులో క్రీ. శ. 892 నాటి అత్తిలిశాసనమును కీర్తిశేషులు శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారు వివరణముతో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక (సం॥సం०) లోఁ బ్రకటించియున్నారు. అందులోఁ జాళుక్యభీముని పెదతండ్రియగు గుణగవిజయాదిత్యుని వర్ణనలో

“అధచకాలింగ గంగరూప్యది, కోశ (స) వేశద్విపాదిచ,

పాండ్యపల్లవ హేమాది హరత్యా ఇభమాహరత్”

అనియున్నది. దీనికి గళింగదేశాధీశులగు గంగరాజుల రజతాది కములను, కోసలదేశాధీశుల గజాదికములును, పాండ్యపల్లవరాజుల సువర్ణాదికములనుదాహరించి గుణగవిజయాదిత్యుఁడు విజయయాత్ర లొనర్చెనని సహజమగు సమంజసార్థములను శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు తెలుఁగున వివరించియున్నారు. కాని మనరెడ్డిగారు పయి శాసనపంక్తులను బరిషత్పత్రికనుండియే గైకొనియుఁగూడ శ్రీ లక్ష్మణరావుగారి వివరణ మేమియుఁ బాఠింపక “కాలింగగంగ” శబ్దమొక్కటిదొరకినది గదా కృతార్థులమయితిమని తలపోసి, తమ వితపరీతధోరణితో జమీకరైతు డొకాడకానుకలోని మొదటివ్యాసములో నిట్లువ్రాసియున్నారు.

“వేములవాడ భీమకవి కళింగగంగని సంపదశత్రులఁ జేసుఁగావు తన్” అని శపించిన చాటుపద్యముకలదు. దీనికనుగుణముగా క్రీ. శ. 892 సంవత్సరమందలి చాళుక్యభీముని అత్తిలిశాసనములో “తనపెదతండ్రి గుణగవిజయాదిత్యుఁడు క్రీ. శ. 892 సంవత్సరములో కాలింగగంగుని రజతాదులను (రూప్యాదులను) గ్రహించినట్లు కలదు. ఇందువల్ల కళింగగంగును శపించిన వేములవాడ భీమకవికూడ క్రీ. శ. 892 చాళుక్య

భీమునితండ్రి కాలమునాటివాడు. కాన చాళుక్యభీమకవికి సమకాలికుడని నిర్ణయింపవచ్చును. ఇక నీయిద్దరికపులకు భేదమున్నదా? ఒకవేళ వేములవాడ భీమకవి- చాళుక్యభీమకవికాకపోయినప్పటికి క్రీ. శ. 1058, సంవత్సర ప్రాంతమందలి నన్నయభట్టుకంటె క్రీ. శ. 892 సంవత్సర ప్రాంతమందలి (కళింగగంగు సమకాలికుడైన) వేములవాడభీమకవి ఆదిమకవియని నిర్ణయించుట సత్యదూరముకాదు. కనుకనే “వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి....” అని కాశీఖండములో రెడ్డివేమనిభుడు శ్రీనాథునిఁ బ్రశంసింపఁ గలిగినాడు. ఈఆంధ్రకవి ప్రశంసాకాలమును వేములవాడ భీమకవికి సమకాలికుడైన కాలింగ (కళింగ) గంగు ప్రస్తావనకల క్రీ. శ. 892 సంవత్సరమందలి అత్తిలిశాసనము బలపఱచుచున్నది. “వేములవాడ భీమకవి, వేగమెచూచి....” అనేచాటుపద్యార్థము క్రీ. శ. 892 గుణగవిజయాదిత్యుని లేక ఇతని తమ్ముడైన యువరాజ విక్రమాదిత్యుని యుద్ధసన్నాహమును శాసమిషతో చెప్పచున్నది. సంధికాబోలు. “వేయిగజంబులుండ....” అనే చాటువు మరల సజ్జనగరప్రాప్తిని శాపపరిహారమిషతోఁ జెప్పచుండలేదా? యిదినిజమైనచో దీనివలన కాలింగగంగు క్రీ. శ. 892 సంవత్సరప్రాంతయుద్ధములో చాళుక్యభీముని పెదతండ్రి విజయాదిత్య రామలనో లేక, ఇతనితండ్రి యువరాజ విక్రమాదిత్య రామలనో గెల్చి సజ్జనగరమునఁబట్టముకట్టుకొన్నాడనికూడ చెప్పవచ్చును. ఇంతకును వేములవాడవంశజుడ దక్షారామ భీమేశనందనుడఁక....” నానాకావ్యధుర్యుండ భీమన నాపేరు....” అనే చాటుపద్యమువల్ల వేములవాడ భీమకవి, దాక్షారామ చాళుక్య భీమేశనందనుడని యూహింప నవకాశమున్నది” అత్తిలిశాసనములోని “కాలింగగంగ” శబ్దము కళింగదేశాధీశ సూచకమగు సాముదాయక పదముగాని ప్రత్యేకవ్యక్తి సూచకము కాదని బుద్ధిమంతులకుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఇష్టార్థసిద్ధికై యిచ్చువచ్చిన యర్థమును విచ్చలవిడిగఁ జేయువారికిఁ జెప్పదగినదిలేదు. చెప్పినప్రయోజనములేదు. రెడ్డిగారు

చాటుపద్యములందలి కళింగగంగు అనంతవర్మచోడగంగు కాండగుననుచరిత్రజ్ఞుల యభిప్రాయముల నొప్పరికించి వానినిగూర్చి యించుకయుఁదమవ్యాసములలోఁ జగ్గింపకుండుట శోచనీయము. పయినిఁ బేర్కొనిన రెడ్డిగారి వాక్యములఁబట్టి మొదటివ్యాసమును వ్రాయునాటికి వారు చాళుక్యభీముఁడు వేములవాడ భీమకవి వేర్వేలుపురుషులే కాండగుననెడి యనుమానముతోఁ గొంతవఱకుఁ ద్రొక్కులాడి, తుదకు వేములవాడ భీమకవి చాళుక్యభీముని నందఁఁడు కావచ్చుననెడి యభిప్రాయమును నిలుపుకొన్నట్లు కాననగును; గాని కథాతిపత్రికలోని రెండవవ్యాసమును వ్రాయునపుటికా యిరువురకు సంపూర్ణైక్యమునే సమ్మోదించినట్లు లావ్యాసమందలి “వేములవాడ భీమకవికి వేములవాడ చళుక్యభీమకవి” దాక్షారామ చళుక్యభీమకవి, “చాళుక్యవంశ రాజధానియగు చాళుక్యభీమవర” చళుక్యభీమకవి, అదికవి భీమన అను పర్యాయనాముములున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.” అను వాక్యములఁబట్టి తెల్లమగుచున్నది. చాళుక్యభీమవరము చాళుక్యవంశ రాజధానిగా నున్నట్లు లెట్టియాధారములులేవు. చళుక్యభీమునిచే నిర్మింపఁబడుట లేక పునర్నిర్మాణము గావించఁబడుట మూలముననే యాగ్రామమున కానామము గలిగెననుచరిత్రజ్ఞుల వ్రాతలను రెడ్డిగారు గుర్తింపకుండుట యాశ్చర్యము. వేగి, విజయవాడ, రాజమహేంద్రవరము కొంతకొంతవఱకు వేంగీదేశమునకుఁ జాళుక్యుల రాజధానులుగా నున్నట్లు కాన్పించును. చళుక్యభీముని కాలములో నాతఁ డీరాజ్యమును విశాఖపట్టణమందలి యెఱుమంవిలిలోనుండి పాలించినట్లు లిదివఱకే చెప్పియుంటిని. మొదటివ్యాసము చివరను శ్రీ రెడ్డిగారు “కాని శ్రీనాథకవి సార్వభౌమాండంతటి చాళుక్యభీమకవి కావ్యము లాంధ్రసారస్వత దురదృష్టమువల్ల కాలగర్భమున దాఁగియున్నవనుటకంటె మిగిలిన సాక్ష్యములేదు” అనువాక్యమును లిఖించినారు. తగిన సాక్ష్యము లేదని తలంచియు రెడ్డిగారు కారణాభాసములతో నిట్టి యపూర్వ సిద్ధాంతమును బ్రకటించుట సాహసమని నాయభిప్రాయము.

ఎ తకమహాశయలారా? చాళుక్యభీమస్మపాలుండ కవియు నందు
 నను దేశిక వితపుట్టించిన ప్రథమాంధ్రకవియు నగుట వాస్తవమే యైనచో
 నింతటి యత్కృష్టవిషయము నాతడు తన శాసనములలోఁ జెప్పికొనియే
 యుండును. ఆతనిసంతతివారైనను దమశాసనములలో దాని నుగ్గడించి
 యే యుండురు. అట్టిదేదియుఁగానరాదు. వేయేల ! రాజరాజనరేంద్రుని
 ముత్తాతకుఁ దాతయగు నీతనికిట్టి ప్రశస్తియే యున్నచో నన్నయభట్టా
 రకుఁడే తమభారతమున దానిని బేర్కొనియుండును. రాజరాజనరేంద్రుని
 ముత్తములు తమశాసనములలో నాతని భారతకృతిపతిత్వమును “ఆంధ్రీ
 చకార” అను విశేషణముతో నుగ్గడించిరికదా! పూర్వకపు లొక్కరయినఁ
 జాళుక్యభీముడు ప్రథమాంధ్రకవియైనచో నాతనిని బేర్కొనకుండురా!
 ఇది కేవలము నేడు శ్రీ వేంకట కృష్ణారెడ్డిగారి మేదోరంగమునుండి
 యుద్భవించిన యద్భుతాపూర్వవృత్తాంతమేగాని యందులో సత్యము
 కిందితయైన లేదనియే నానిశ్చితాభిప్రాయము. విజ్ఞులు విశేషవిమర్శన
 మొనరించి యథార్థమును నిర్ణయింతురుగాక! “పృథ్వీ సృపతులు నూతన
 ప్రియులుగారె” క్రొత్త యొకవంత ప్రాత యొకరోత”యను నానుడులను
 విపరీతముగ గ్రహించి, శ్రీమంతులు ధీమంతులునగు శ్రీ వేంకట కృష్ణా
 రెడ్డిగా రిట్టి యాకాశహర్మ్యనిర్మాణములకయి తమ ధీసంపత్తులను విని
 యోగింపక సక్రమము సత్యసమ్మతమునగు సాహిత్యవిమర్శనమునకయి
 వానిని వినియోగించి చరితార్థు లయ్యెదరుగావుతమని సుహృద్భావము
 తో మనవి చేయుచున్నాను.

శ్రీమహిశూరమహారాజకృష్ణరాజేంద్ర

సార్వభౌమస్త్రుతిః

కా వ్య క లా ని ధి చి ద మ్భ ర కా స్త్రి,

మైనూరుసంస్థాన శతావధానీ.

శ్లో. దాతా రసజ్ఞః కవికల్పశాఖి కర్ణాటకక్షాతలసార్వభౌమః ।
కృష్ణక్రభు ర్య ద్వివమభ్యుగా త్త త్సుధీజనానాం దురదృష్టమేవ.

శ్లో. ఇక్ష్వాకు సు ధరాపతిః కృతయుగాలజ్ఞా రభూతో గతో
రామో దాశరథి ర్గతస్స భగవాం స్త్రీతాయుగాలజ్ఞుతిః ।
రాజా ధర్మతనూభవోపి చ గతస్స ద్వాపరాలజ్ఞుతిః
శ్రీమా౯ కృష్ణమహీపతిః కలియుగాలజ్ఞా రభూతో గతః.

శ్లో. నన్తి షీతీంద్రా) బహవో ధరిత్ర్యాం
తేహం కథా౨ నేకవిధా తథా౨౨స్తామ్ ।
కృష్ణప్రభో ద్విశ్వజనీనగాధా
స్సచేతనశ్చేద్యువి విస్మరేత్కః.

శ్లో. సత్కవితం కృష్ణవిభోస్మృతం చేన్న విస్మయం కస్య తనోతి జన్తోః ।
తత్రాదృశః క్షాతలసార్వభౌమో గతో దివం హ స్త విధే ర్భలేన.

శ్లో. ధర్మాణాం పరిరక్షణేపి తదనుష్ఠానేపి బద్ధాదరః
ప్రాయస్సమృతి దృశ్యతే జనపతిః కృష్ణప్రభోర్మేతరః ।
తస్మిన్ రాజకులోత్తమే గతవతి స్వర్గం విధేరాజ్ఞయా
ధర్మా నిశ్చరణాః కథం పర మితస్థాస్యంతి హ స్త షీతౌ.

శ్లో. స్వభావసిద్ధం నిధనం న శక్తో విలంఘ్యతం కోపి కుతో విషాదః ।
కృష్ణప్రభో శ్వాశ్వతక్షీరికాయః ప్రమోదహేతు ర్భవతాజ్ఞనానామ్.

సంస్కృతకవయిత్రులు-మఱికొందఱు.

(ఈయూణ్ణి వేంకట వీరరాఘవాచార్యులు, యం. ఏ.)

ఆంధ్రగీర్వాణభాషాపరివ్యాసకులు, పితాపురరాజకళాశాల, కాకినాడ.

లవతరణిక--

‘జనవాణి జన్మదినసంచిక’ (ఆగష్టు 1937) లో ‘వికటనితంబ’ యను కవయిత్రినిగూర్చి నాటికి లభించినపరికరములతో నొకవ్యాసమును బ్రకటించితిని. తరువాత ‘సచిత్రాంధ్రవారపత్రిక’ (సంపు. 30. సంచిక ౧౧. డిసెంబరు 1937) లో నామెనుగూర్చిన విశేషాంశములను, ఫల్గువాస్త్రాని, ప్రభుదేవి, సుభద్ర, జఘనచపల, ఇందులేఖ యను కవయిత్రీపంచకమునుగూర్చి మఱియొక ‘సందర్భము’ను బ్రచురించితిని. పిమ్మట ‘జనవాణి’ (‘ద్వితీయజన్మదినసంచిక’—ఆగష్టు 1938) లో ‘మారుల, మోరిక, చిన్నమ్మ, నాగమ్మ’ యను నలువురు సంస్కృత స్త్రీకవులంగూర్చిన యుపన్యాసమును బ్రచురించితిని. కుతూహలము గలపాఠకు లాయాసంచికలను బరిశీలించెదరుగాక ! ఇటనాఱుగురు కవయిత్రులనుగూర్చి వివరింపఁబడును.

11. లక్ష్మీదేవీతాకురాణి: (క్రీ. 15 వ శతాబ్దము)

ఈమె మిథిలాధినాథుడై, క్రీ. 15 వ శతకమున రాజ్యపాలన మొనరించిన శివసింహప్రభువుయొక్క పట్టమహిషి. చక్కనికవయిత్రి. ఈమె షడ్యములు రెండమాత్రము లభించినవి. అందు మొదటిశ్లోకమును ద్వంద్వశరాసులనామముల నిమిడ్చి యెట్లు మనోజ్ఞముగా రచించెనో గమనింపఁదగును.

౧. శ్లో. 'అక్రాస్తా దశమధ్వజస్యగతివా, సమ్మూర్భితా నిర్జలే
తుగ్యద్వాదశమద్, ద్వితీయమతిమ, శ్నై కాదకాభస్తనీ
సా వస్త్రీ కటిపద్మమీ చ, నవమభ్రూ, స్సప్తమీకర్ణితా
ప్రాప్నోతి త్యప్తమవేదనాం, త్వ మధునా తూర్ణం తృతీయా భవ'.
వివాహోచితవయస్క యయ్య నవివాహితయై మదఃశరవిధ్ధ
యగు నొకానొక స్త్రీయవస్థ యిట వర్ణింపబడెను.

కాంచీపురసమీపమునందలి అగరంగ్రామవాసియగు ఏ. యం.
శ్రీనివాసాచార్యపండితుఁడుకూడ నిట్టిచమత్కారముం జూపుచురచించిన
యీక్రిందిపద్యము నవలోకింపఁదగును.

౧. శ్లో. 'మేషారోహనిభం నరీశ్య నృపభం మత్వాత్వయా ద్వంద్వ భా
వాప్త్యై కర్మటకత్ ప్రతిపగమనా సింహావ లగ్నాశ్చితా
కన్యా సా వతులాపి వృశ్చికసమైర్బాణై ర్ధనువ్యర్పితై
రాముక్తా మకరధ్వజేన కలితా, తుమ్మస్తనీ మినదృక్.'

౨. శ్లో. 'చపలం తురగం పరివర్తయతః
పథి పారజనాన్ పరివర్తయతః
నహి తే భుజభాగ్యధవో విభవో
భగవీభగ భాగ్యధవో విభవః—('లక్ష్మీతామరాణ్యాః')

† ఈపద్యమునకుఁ బాశ్చాత్యసంస్కృతవిద్వద్వృత్తులందుండగు గ్రైర్ సన్ (Dr. G. A. Grierson) ప్రాచీనభారతీయజ్ఞానవిచారకమగు 'ఇండియన్ అంటిక్వరీ' (Indian Antiquary, Vol. XV. p. 318) అను మాసపత్రికలోఁ జిర కాలముక్రిందటనే యొసఁగిన యాంగ్లభాషానువాదము మాత్ర మిట నుల్లేఖింపఁబడెను. సన్పదయు లూహించుకొందురుగాక.

'Attacked with the severe onslaught of the God of Love is she; distraught like a craft or a fish in a dry place is she; Oh! thou bull-minded one, the damsel, round of arms as a water jar, with arched eye-brows (the destined wife of thou who art like a shop-keeper's wife who plies the scales (who has no equal). She feels pain like that of a scorpion bite. Surely, let the result of married life relieve her'.

పై శ్లోకము 'సూక్తిసాగర'మను నముద్రిత సుభాషితకోశమున మనకవయిత్ర కృతముగాఁ గనబడుచున్నది. కాని యాంధ్రదేశమున నొక యితిహాస మీశ్లోకమునుగూర్చి వినవచ్చుచున్నది; యెంతవఱ కిది సత్యమో చెప్పఁజాలము.

ధారానగరాధినేతయగు భోజుని రాణి లీలావతీదేవి. ఈమెకు సైరంద్రుని కుమరవతి. ఈమె కూతురు కాంచనమాల. ఈమెను రాజస్యాలకుఁడగు లీలావతిసోదరుఁడు వలచి యొకనాఁ డతిదార్జన్యమున నామెను దనగుఱ్ఱముపై నెక్కించుకొని పోవుచుండెను. వేశ్యయైనను గాంచనమాల కాతనిపొడ గిట్టదు. కాళిదాసుఁడను కవిపై నామెకుఁ బ్రేమ మెండు. దైవయోగమునఁ గాళిదాసకవి వారికెరుపడి పైశ్లోక ముచే రాజస్యాలకుని నిపుణముగా నుపాలంభించి, యామెను వాని చెఱ నుండి విడిపించెనట.†

(దారికడ్డువచ్చిన పురజనులకు గొట్టుచు నిపుణముగా గుఱ్ఱపు స్వారిచేయు నీవై భవము నీసోదరియందు మక్కువకలిగియుండు నామె భర్తయొక్క దాక్షిణ్యవిశేషమునఁ గలిగెను గాని నీభుజబలమువలనఁ గలిగినది కాదని భావము.)

12. త్రివేణి: (క్రీ. 1817-1883)

దాక్షిణాత్యవిదుషీరత్నము, కవయిత్ర, బహుగ్రంథకర్త. ఉదయేంద్రపురవాసి, 'యాదవరాఘవపాండవీయ' మనుత్ర్యర్థకసంస్కృత కావ్యరచయితయనగు అనంతాచార్యుల పుత్రిక. శ్రీపెరుంబూదూరు

† ఈపద్యమును గథను క్రీ చిలకపాటి రామానుజశర్మగారు 'కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము'న (119-122 పు.) నుదాహరించియున్నారు. ఇందుఁజేర్చినట్లుగా 'కాళిదాసకవి సుప్రసిద్ధరఘువంశాధిపతికర్త కాడనియు, దన్నామసావ్యముగల వేటొక కవి కావచ్చుననియు, బ్రఖ్యాతుఁడగు కాళిదాసువహావికంటె. భోజుఁడు కొన్నివందల సంవత్సరము లర్వాచీనుఁడనియు నెఱుంగఁ జనును. శర్మగారి నాటకమునఁ బై పద్యమున కిండుక పాఠభేదము గలదు: 'చపలం'—'చతురం', 'భుజభాగ్య' 'భుజవీర్య' ('కాళిదాస చరిత్రప్రకరణము—కపాలిముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి, 1908.)

పట్టణవాసియుగు ప్రతి వాదిభయంకర వేంకటాచార్యు లీమె భర్త. ఈమెకుఁ ద్రివేణీయును నామము నిడుటకు హేతు వేమన—కావ్యమును నదితోఁ బోల్పుట ప్రాచీనకవిసంప్రదాయము.

కవిరాజసూరి 'రాఘవపాండవీయుము'న

‘శ్రీమద్రామాయణం గజ్ఞా, భారతం సాగరో మహాన్

తత్సంయోజనకార్యజ్ఞః కవిరాజభగీరథః

మనోజ్ఞరామాయణభారతాఖ్య

భాగీరథీసాగరసంనిపాతే

ససః ప్రభుర్వస్త్యవగావలీలా

మస్మిన్నుభుచ్చేదినీ కావ్యతీర్థే’—1 సు. ౪౧, ౪౪ ప.

అని రామాయణమును గంగానదితోఁ బోల్చియున్నాఁడు. ఇట్లే యనంతాచార్యకవి భారతభాగవతరామాయణములను మూఁడుకావ్య నదులను (గంగాయుమునాసరస్వతులు ప్రయాగలో సంగమము నండ్చి నట్లు) ‘యాదవరాఘవపాండవీయ’మును తనకావ్యమున సమ్మేళనము చేసెను. త్రివేణీసంగమమువలెఁ బవిత్రమగు తనకావ్యరచన పూర్తియగుటతోడనే యీతనికిఁ బుత్రికాలాభము కలిగెనట. అందువలన నీక న్యామణికిఁ ద్రివేణీయును పేరొసఁగఁబడెనట. వివాహమునకుఁ బూర్వమే యీమెకవితాప్రజ్ఞ ప్రస్ఫుట మగుచుండెనట ! జగద్విఖ్యాతకీర్తి నందిన సరోజినీదేవి కడుబాల్యముననే 8000 పాదములుగల యాంగ్ల కావ్యమును రచించెనని తెలిపినచో బాలకవయిత్రయగు త్రివేణీప్రజ్ఞ మనకంత విఘ్నారముగాఁ గన్పట్టవ. వివాహానంతరము భర్తచరణారవిం దముల సన్నిధి నీమె దర్శనములఁ బఠించెను. ఏకైకపుత్రుఁడు తనకన్ను లయెఁగట చనిపోవుటచేతను, భర్త యకాలమృతినందుటచేతను నీమె వైరాగ్యముచెంది సన్న్యాసినిగా జీవితశేషమును వెళ్లఁబుచ్చెను.

ఈమె రచించిన ‘హరితిపంచకము’ను విని యానందించి యచ్చునీ ‘జల్లాకలెక్టరు’ ఆప్రాంతముల దొరకిన కొన్నివిగ్రహముల నీమెకొసఁ గెను. ఈవిగ్రహములఁ బ్రతిష్ఠించుటకై యీమె యొకయాలయమును

నిర్మింపఁదలఁచి తిరువాన్మూరుసంస్థానమున కరిగెను. అక్కడ నీమె విశేషముగా సత్కరింపఁబడెను. మైసూరుసంస్థానప్రధానామాత్యులగు దివాన్ రంగాచార్యులువారికి నీమెయెడ విశేషగౌరవ ముండెడిది. వారి సమాదరణమువలననే యీమె యాలయనిర్మాణమును గొనసాగింపఁ గలిగెనట. ఈకవయిత్రి రచించిన గ్రంథము లనేకములు గలవు. ఎట్టి క్లిష్టసమస్యలనైన నాశువుగాఁ బూరించుటయందీమె కసదృశప్రజ్ఞ కలదు. సంస్కృతస్త్రీకవులలో నీమెరచించినన్ని కావ్యముల మత్తెవ్వరును రచించియుండలేదు. ఏకావ్యప్రసూనములచే నీమె సంస్కృతశారదారాధన మొనరించె నన—

అ. స్తోత్రాల్పకములగు కావ్యములు—

౧. లక్ష్మీసహస్రము.

౨. రంగనాథసహస్రము.

ఈరెండును వేదాంతదేశికుల 'పాదుకాసహస్రము'ను, వేంకటాద్వరి 'లక్ష్మీసహస్రము' నాదర్శముగాఁ గొని రచింపఁబడియుండును.

ఆ. రసగర్భములగు లఘుకావ్యములు, ((Lyrical poems.)

౩. శుకసందేశము. †

౪. భృంగసందేశము. †

ఇ. మహాకావ్యములు—

గి. రంగాభ్యుదయము.

ఁ. సంపత్కుమారవిజయము.

ఈ. నాటకములు—

౨. రంగరాట్నముదయము. ౮. తత్త్వముద్రాభద్రోదయము.

ఇం దీకడపటిగ్రంథము కృష్ణమిత్రుని 'ప్రబోధచంద్రోదయము' వలెను, వేదాంతదేశికుల 'సంకల్పపూర్వోదయము'వలెను నాధ్యాత్మిక విషయవిచారకమగు (Allegorical) రూపకము.

13. లక్ష్మీరాజ్ఞి—(క్రీ. 19 వ శతాబ్ది.)

ఈమె కడతనాడు, ఇళవలం, కొవిలోగం ('Kadathanadu, lkavalam, Kovilogam') అను మలబారుదేశమునందలి పట్టణ

† ఈనామములతో నికరకవులు రచించిన సంస్కృత కావ్యములను గూర్చి మఱియ 'సంస్కృతదూత కావ్యచరిత్రము' (1937) ను జూచుఁడి.

ములకు రాణి. క్రీ. 1890 ప్రాంతముల జీవించియుండెను. ఈమె 'సంతానగోపాలకావ్య' మను మూడు సర్గములకావ్యమును నిర్మించెను. భాగవతమునందలి దశమస్కంధమునను, హరివంశమునను గానవచ్చు సీకథ యిందలి యితివృత్తము—

ఒకానొక బ్రాహ్మణుని కొడుకులు పదిమందియు నొకరివెనుక నొకరు చనిపోవుట. అర్జునుడు కడపటిశిశువును రక్షించెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసి, విఘ్నేశ్వర యగ్నిప్రవేశము చేయనెంచుట. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు డాతనిని వారించి, చనిపోయిన పదిమందిశిశువులను వైకుంఠమునుండి తీసికొనివచ్చి, బ్రాహ్మణుల ననుగ్రహించి, అర్జునుని రక్షించుట.

ఈకావ్యమునఁ దృతీయసర్గము యమకప్రచురముగా నుండును.

14. జ్ఞానసుందరి: (క్రీ. 19-20 శతాబ్దములు.)

ఈమె వేశ్య, కుంభకోణివాసిని. 1910 వ సంవత్సరప్రాంతములఁ గాలధర్మమునందెను. శ్రీవత్సగోత్రజలగు కుష్మన్వామిశాస్త్రీ వర్యుల శిష్యురాలు. ప్రసిద్ధకవయిత్రి. ఈమెవక్తృత్వనైపుణిని, బద్ధ పఠనకౌశలమును, గానకళాప్రావీణ్యమును జెవులార విని, యామె నాట్యమును గన్నులారఁ గాంచి యమందానందము నందిన వృద్ధులనేకులు నేటికిని దాక్షిణాత్యమండలముల యందున్నట్లు తెలియుచున్నది. మధురానగరవాసియగు ఆర్. ఫిషర్ (R. Fisher) అను నుత్తమన్యాయవాది (బారిష్టర్) యీమెకుఁ బ్రధానాశ్రయుఁడఁట. ఈమె తనకవితాప్రావీణ్యమును మైసూరుసంస్థానమునఁ బ్రదర్శించి, యా మహారాజుచే 'కవిరత్న' బిరుదముచే సన్మానింపఁ బడెను. తా ననేకగ్రంథములను రచించినట్లీమెయే చెప్పుకొనెను. కాని వీనిలో 'హాలాస్యచంపువు' మాత్రము లభించినది. ఇం దాఱు స్తంభకములు గలవు. మధురయందలి మినాక్షీసుందరేశుల వివాహాదికవృత్తాంత

ము లిందు వర్ణింపబడెను. ఈమెకవిత ప్రాయికముగా ననుప్రాసప్రచురముగా నుండును. మచ్చునకు రెండు పద్యములు:

౧. శ్లో. 'మధురీకృతగరళత్వాత్ మధురాభిఖ్యా తదాది సా నగరీ

నిజసీమస్థణిత్యాత్ విభాతి హలాస్యనామత శ్చేహ.'

వై పద్యమున మధురకు హలాస్యపురమనియు, మధురాపురమనియు, నామములు గల్గుటకు హేతువు నిరూపింపబడెను.

౨. శ్లో. 'తస్యా లలాటలీనస్సాహపతిరివ కాస్తసంతాపః

తజే కుక్కుమతిలకవ్యాజా న్నూనం బుధా హి కాలవిదః.'

ఈమెశయ్య యంతసరళముగా నుండను గాని, యీమెకుఁగల గీర్వాణభాషాప్రాధి తత్కావ్యమునఁ బ్రస్ఫుటమగుచుండును.

15. శ్రీ దేవీబాలరాజ్ఞి—

పేరునుబట్టి యీమె రాణియని యూహింపఁజనును. ఈమె దేశ కాలములు ప్రకృతము తెలియవచ్చుట లేదు. ఈకవయత్రి శ్రీమద్భాగవతమునందలి కథలను గైకొని 'చంపూభాగవత'మను కృతిని రచించెను. భాగవతమును సంస్కృతమునఁ జంపువుగ రచించిన కవిండు లనేకులు గలరు. వారి నామముల నిటఁబేర్కొందును. ౧. అనంతనారాయణ పుత్తుడగు చిదంబరకవి. ౨. కుమారడిండిమునితనూజుడగు మూడవ రాజనాథుడు. ౩. వెల్లాలకులోత్పన్నుడు నాంధ్రదేశీయుడు నగు అభి నవకాళిదాసకవి. ౪. అభినవకాళిదాస-గోపాలశాస్త్రి. ౫. కొల్లూరి రాజశేఖరకవి, ఆంధ్రదేశస్థుడు. ౬. భారతచంపువును రచించిన అనంత భట్టు. ౭. రామభద్రకవి.

16. రాధాప్రియ—

ఉత్కలదేశమున (ఒరిస్సా) నొక మహారాజును, రఘునాథదేవ వర్మతనూజుడనగు విశ్వనాథదేవవర్మకుఁ బట్టపురాణి కవయత్రి రాధాప్రియ. భార్యాభర్త లిరువురును గలిసి 'రాధాగోవిందశరదాస'† మను

† 11 వ ప్రచురణము, ఉత్కలసాహిత్యముద్రాలయము, అథర్గుర్ (Athgurn, Orissa) 1917.

* 'రాధాప్రియ' వ్యాఖ్యతో ముద్రితము, ఉత్కలముద్రణాలయము, కలకత్తా, 1915.

పద్యకావ్యమును రచించిరి. ఇందు రాధాకృష్ణుల శరణాలరాసక్రీడలు వర్ణింపఁబడెను. రాజకవి యగు విశ్వనాథదేవవర్మ రుక్మిణీకృష్ణులవృత్తాంతమును 'రుక్మిణీపరిణయము'* (చరితము) అను నామముతో 11 సర్గముల మహాకావ్యమును రచించెను. పట్టమహిషి, విద్యవృక్షవయ్యత్రీ మతల్లియునగు రాధాప్రియ భర్త రచించిన మహాకావ్యమునకు 'రాధాప్రియ'యను నొక ప్రాథవ్యాఖ్యను రచించెను. సంస్కృతభాషావాఙ్మయములలోఁ గఠోరవ్యవసాయ మొనరించిన నారీమణులే బహు విరళము. అందును గృతినర్మాణదక్షులగు విదుషీమణు లింకను విరళము. అట్టియెడ భార్యాభర్త లిరువురును సంస్కృతమునఁ జక్కనిపాండితిని బడసి కవితాపాండితీస్ఫూరకములగు గ్రంథముల రచించుట యద్భుతానందజనకముగా నున్నది. క్రీ. 17 వ శతాబ్దిలో వంగదేశమున మహాపండితుఁడగు కృష్ణనాథుఁడును, విదుషీమణియగు నాతని ధర్మపత్నియుఁ గలిసి 'ఆనందలలిక'యను చంపువును సంస్కృతమున రచించిరి. 18 వ శతాబ్దమున దక్షిణదేశమున విలసిల్లిన ఘనశ్యామవిద్యవృక్షవియు నాతని ధర్మపత్నులు విదుషీమణులునగు సుందరి, కమలయుఁ గలిసి రాజశేఖరుని 'విద్ధసాలభంజక'కు వ్యాఖ్య రచించినట్లు ఘనశ్యాముని వాక్యమును బట్టి తెలియుచున్నది.

ఉపసంహృతి—

కాలాంతరమునఁ దక్కిన గీర్వాణకవయిత్రులంగూర్చిన వ్యాసములు ప్రచురింపఁబడును. సంస్కృత కవయిత్రులంగూర్చి డాక్టర్ మాడభూషి కృష్ణమాచార్యులుగారు (యం. ఏ., యం ఎల్., పి హెచ్ డి) డాక్టర్. వి. రాఘవన్, డాక్టర్. యతీంద్రవిమలచౌధురి, (యం. ఏ., పి. హెచ్ డి.) మొదలగు విజ్ఞులు వ్రాసిన గ్రంథములు నాకెంతయు నుపయోగించినవి.

ఉ పా ద్ధ త ము.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రకటించిన ఛందోలక్షణగ్రంథము లలో లక్షణసారసంగ్రహమును మిక్కిలి విలువగలగ్రంథమని చెప్పన గును. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నింతకు మున్నేలాక్షిణికులుగాని యాలం కారికులుగాని తమగ్రంథములలోఁ జెప్పని నాటకలక్షణముల నీకవి తెలిపియున్నాఁడు. మఱియు నేటిదనుక నాంధ్రకవిపండితలోకమునఁ బ్రచురప్రచారముననున్న యప్పకవీయమునకు నీగ్రంథము కొంతవఱకు మూలమనిచెప్పినచో నీగ్రంథప్రాశస్త్యము తేటపడకమానదు. కావునఁ బరిషత్తువారీగ్రంథముఁ బ్రకటించి యాంధ్రకవిపండితులకే కాక, ఛం ధోలక్షణపరిణామము నెఱుంగఁగోరు విమర్శకులకుఁగూడ దీనిని నుపాదే యముగ నొనరించినారు.

పరిషత్తున కీగ్రంథమునకు మాతృకయొక్కటియే చిక్కినది. ఇప్పటికి రమారమి పదునెనిమిదేండ్లక్రిందట, కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణ రావుపంతులవా రీలక్షణసారసంగ్రహమును హరిభట్టురచితమగు నుత్త రనారసింహపురాణమును బరిషత్తునకై మైసూరు దొరతనమువారియొద్దఁ గొనియూడిరి. వీనిలో నుత్తరనారసింహపురాణ మీవఱకే పరిషత్తువా రిచ్చేఁ బ్రకటింపఁబడినది. ప్రస్తుతము ప్రకటితమైన లక్షణసారసంగ్రహము పరిషత్తు స్తకభాండాగారమున 441 వ సంఖ్యగలది. ఇం దిరువదియాఱు తాళపత్రములు గలవు. పత్రమునకుఁ దొమ్మిదిపంక్తులు. వ్రాత చక్కగ నున్నది. గ్రంథాంతమున “శ్రీమత్తాదిరీశాయనమః శ్రీసూర్యనారాయ ణాయనమః శ్రీశారదాంబాయైవనమః శుభమస్తు శ్రీమత్తాదిరీశుసింహ స్వామి సత్త్వపను చిత్రకవి బుచ్చయ్యాయ్యలతంముడు రామచార్యులు వ్రాసిన లక్షణసారసంగ్రహమునకు శుభమస్తు. దుర్బుధుసంవత్సర పుష్య శుకల్ప” అనికలదు. లక్షణసారసంగ్రహమునేకాక యుత్తరనారసింహ

పురాణమును గూడ వ్రాసిన దీ రామాచార్యులే యని యాగ్రంథతాళ పత్రమాత్యక చివరఁగల యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

“క. ధర శుభకీలకసంవ

త్సరమున శ్రావణమునందుఁ దగఁ జిత్రకవీ

శ్వరు బుచ్చయార్యు తమ్ముఁడు

వరమతి నరసింహు కథయు వ్రాసెను వేడ్డన్.”

ఈగ్రంథముల వ్రాసినయాతఁడు కేవలవ్రాయసకాఁడు మాత్ర మే కాక, కవియై యున్నాఁడు. ఈతఁ డనంతపురమండలములోని ఖదిర నివాసుడైనట్లు పై వ్రాతవలన మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈతఁడు రఘుఁందనవిలాసము లేక భోజభూపాలీయ మనుచేర చంపూరామా యణమును దెలిఁగించియున్నాఁడు. పరిషత్తుస్తక భాండాగారముననాగ్రం థము కలదు ఇందుల గద్యమున సీతనియింటిపేరు ‘విక్రీతాల’ అని కలదు. చిత్రకవి యాతని బిరుదనామము కావచ్చును; కావున లక్షణసారసంగ్ర హకర్తయగు చిత్రకవి పెద్దనయు సీతఁడును నొక్కవంశమువారని యూ హింపఁజనదు చిత్రకవి పెద్దన యాజ్ఞవల్క్యుఁడు. చిత్రకవి రామాచా ర్యులు వైష్ణవుఁడు.

ఈ లక్షణసారసంగ్రహము తాళపత్రములు మిక్కిలి ప్రాతవియగు టచే నందు సూచింపఁబడిన దుర్బుధసంవత్సరము మొన్నటిదిగాక యా పైదాని పై దుర్బుధ యగును. కావున నిది యిప్పటికి నూటయేబది సంవత్సరములపూర్వమే వ్రాయఁబడినదని చెప్పనొప్పును.

గ్రంథకర్త చిత్రకవిపెద్దన శుక్లయజుశాఖీయుఁడు.* కాత్యాయన సూత్రుఁడు. భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈతనియింటిపేరు తొలుత పార్థం చాలవారు. పెద్దననాటినుండి వీరు చిత్రకవి వారై నారు. ఈవంశమునఁ బెద్దనతరువాతఁ బండితులు కవులును గూడ విలసిల్లిరి. వీరివంశవృక్షమిది.

* ఈతఁ డాశ్వలనియోగిబ్రాహ్మణుడని వీరేశలింగకవికృత విజీవితములలో వ్రా యఁబడియున్నది. అది ప్రామాణికము. మా. ద్వితీయభాగము. పుట. 293.

మంచికాజు-(మాచిరాజు) పార్శ్వంచాలవారు.

కాచన్న.

చెన్నన్న.

సర్వన్న-లక్ష్మన్న.

పెద్దన-(చిత్రకవివారు)

అనంతకవి-ఓబలాంబ.

వేంకటరమణకవి.

చిత్రకవిపెద్దన నల్లగట్ట యైలన్నచాహిత్రుడు. కందాళయన్న గారి శిష్యుడు. శ్రీహనుమద్వరస్థిరసత్తవిత్వదత్తుడు. చిత్రకావ్యధనుడు. ఈతనికొడు కనంతకవి హరిశ్చంద్రసభోపాఖ్యానమునకుఁ డీకవ్రవాసి, గండి కోటదుర్గాధ్యక్షుడగు పెమ్మసాని చినతిమ్మానాయునిచే గారవింపబడిన వాడు. ఈతఁడు హరిహరశేఖరదాహరణము, సకలజీవసంజీవని, వంశావళి, ఇందుమతీపరిణయము మున్నగుగ్రంథములఁ బెక్కిరిని రచించియున్నాడు. మనుమడు వేంకటరమణకవి సాంబవిలాసమును విద్వత్తవి కర్ణరసాయన సకలవర్ణనాపూర్ణరామాయణము కుమారగురువిలాసమును రచించియున్నాడు. అప్పకవి, సాంబవిలాసమునండి నాలుగు పద్యముల నుదాహరించుటచేతనే నీతనిగ్రంథప్రాశస్త్యముఁ దెలిసికొనవచ్చును.

చిత్రకవిపెద్దన హనుమద్భక్తుడు. ఈతఁడు హనుమంతుని కంకితముగ నొకశతకము రచించినాడని యీగ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది. గాని, యది యిప్పుడు కానరాకున్నది.

పెద్దన నివాసస్థలమేదియో తెలియరాలేదు; కాని లక్షణసార సంగ్రహమున" నుత వెలలూరిపురి హనుమంతునకున్ (1-17) వెల్లలూరి హనుమత్తురీ (3-1) అని వెలలూరు పేర్కొనుటచే నిదియే యాతని నివాసమని యూహించుట సమంజసము. వెలలూరు కడపజిల్లాలో గండి కోటతాలూకాలోఁ గలదు.¹ తొలుత వీరియింటిపేరు, వీరు పార్శ్వంచాల లో నుండివలన నేర్పడియుండును. పార్శ్వంచాల కర్నూలుజిల్లాలో నందికొట్లకూరునకు నెనిమిదిమైళ్లదూరములో నున్నది. కావున వీరు మొదట పార్శ్వంచాలలోనుండి యావెనుక పెద్దననాటికి వెలలూరు చేరుకొనియుండురు. పెద్దనకొడు కనంతకవి కడపమండలమునఁగల గండి కోటదుర్గాధ్యక్షునిచే గౌరవింపఁబడియుండుటచే వీరు కడపమండలము లోని గండికోటసీమలోఁగల వెలలూరిలో నెలకొనియుండిరని చెప్పటకు వీలగుచున్నది.

పెద్దన క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతములనున్న లాక్షిణికుఁడని యీక్రిందిపద్యముచేత నిరూపింపవచ్చును.

ఉ. త్ర్యక్షవరప్రసాదకవితాధ్యుని వేములవాడభీము, న
య్యక్షతభక్తివిస్ఫురదనంతు, ననంతు, కవిత్వలక్షణా
ధ్యక్షులఁ గాచిరాజు బసవార్యుని, భైరవు నూత్నదండి వా
గ్వీక్షణకర్ణ నేతయగు వెల్లఁకి తాతబుధేంద్రు నెన్నెదన్. 1-3

పైనిఁ బేర్కొనినవారలలో 'నూత్నదండి' కేతన యాంధ్ర భాషాభూషణమను వ్యాకరణము మాత్రమే రచించియున్నను ఛంధోలక్షణ కారులతోపాటాతని పేర్కొనుట యాతనియందుఁగల ప్రత్యేకశారవము చేసని తెలియవలెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1250 ప్రాంతమువాఁడు. పై వారిలోఁ గాలక్రమమున వెల్లంకి తాతంభట్టు కడపటివాఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతమువాఁడు. పెద్దనను క్రీ. శ. 1570 ప్రాంతము వాఁడగు లింగమకుంట తిమ్మన తనసులక్షణసారమున నిట్లు పేర్కొనినాఁడు.

చ. అనుచు నదేమొకో మును రయంబున లక్షణసారసంగ్రహం

బెనయ వచించె జిత్రకవి పెద్దన లెప్పువు వోధు వోధు

బనయతః గానరో వినరొత్థనులెంతయు ధన్యులయ్యు మే

ల్లన భ్రమః గాంతు రాత్తల నొకానొకచోటః బరాకుః గ్రమ్మగన్.¹

కావునఁ జిత్రకవి పెద్దన క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతమువాఁడనుటకు సాధనము లనేకములు గలవు. పెద్దన కందాళయన్నగారి శిష్యుఁడు. ఈ కందాళయన్నగారు కందాళ యప్పగారి తండ్రి. కందాళయప్పగారి కాలమున మహాప్రసిద్ధిఁజెందిన వైష్ణవాచార్యులు. పాండురంగమాహా త్యక్తకృతిపతి విరూపేంద్రాద్రికిని, చిత్రభారతకృతిపతి యెఱుములపల్లి పెద్దనామాత్యునకును వై జయంతీవిలాసకృతికర్త సారంగు తమ్మయకవికిని గురువులై విలసిల్లినవారు. ఈకృతికర్తలు కృతిభర్తలును, క్రీ. శ. 1550, 1560 ప్రాంతములలోనుండి యొకజడముడిలోనివారని చారిత్ర కముగ నిరూపింపవచ్చును. మఱియు కందాళ యన్నగారిని బేర్కొనిన శాసనము క్రీ. శ. 1522 నాటిది తిరుపతిదేవస్థానమునఁ గలదు². ఆతని శిష్యుఁడగు పెద్దన క్రీ. శ. 1550 ప్రాంతమునాడని నిశ్చయముగఁ జెప్ప వచ్చును.

ఈగ్రంథమున లక్షణములేగాని లక్ష్యములు లేవు. కాని లక్ష్య లక్షణములుగల గ్రంథ మీ పెద్దనకవిది యీపేరతో నున్నదేమోయని యీక్రింది వ్రాతలవలన నూహింపనై యున్నది.

క్రీ.శ. 1909 వ సంవత్సరమున నన్నెచోడుని కుమారసంభవముచు బ్రకటించి దాని పీఠికలో శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగా రిట్లు వ్రాసి యున్నారు.

“ఈకవి ప్రఖ్యాతుఁడు కాకపోవుటకుఁ గారణము. “బహుళో సా మాన్యమతిత్యేన తేషాం పరిగ్రహే లోకే, కామంగతా ప్రసిద్ధిం సామా

1 ఈసందర్భమున చూడుడు లక్షణసారసంగ్రహము ద్వితీయాశ్వాసము, 8 పద్యము.

2 T. T. Devastanam. Archelological Report Page 217.

కృత్యవయః అతఃవ" అని యూహింపవలయును. అయినను గుమార సంభవము లోని పద్యము 'అధర్వణచ్చందము పెద్దనలక్షణసారసంగ్రహము, కవిసంజీవని, రత్నాకరము, లక్షణశిరోమణి వీగ్ లో నుదాహరింపఁబడినవి. (పుట ౩.)

పెద్దన లక్షణసారసంగ్రహములో ౬ వ అశ్వాసమునండియు రత్నాకరకర్త ౮ వ యాశ్వాసమునండియుఁ బద్యము యుదాహరించి యున్నారు. ఇందఱుఁచూచిన కృతి నేటి కెట్లు క్రొత్తదగును?" (పుట ౪)

లక్షణసారసంగ్రహము పెద్దనదియని స్పష్టముగఁ గవిగారు తెలుపుచుండుటచేతను, వేటొక పెద్దనరచియించినది మనకు నేటివఱకు లభ్యము కాకుండుటచేతను ఈ గుమారసంభవపీఠికయం దుదాహృతమైనది పుడు పరిపక్వప్రకటించిన గ్రంథమేయని యూహించుట సమంజసముగదా! అట్లయిన నందు లక్షణములేగాని లక్ష్యములులేవు. కవిగా రుదాహరించినది వేటొకలక్షణసారసంగ్రహమగునా యని సందేహించుచుండ నాసంవత్సరముననే తాము ప్రకటించిన క్రీడాభిరామపీఠికయం దీసందేహమును వారే తీర్చివైచిరి. "అప్పుకవి శ్రీ నాథుని వీధినాటకములోనివని యుదాహరించిన రెండుపద్యములను జిత్రకవిపెద్దన వల్లభరాయని వీధినాటకములోనివనియే యుదాహరించెను." పుట (ii) "చిత్రకవిపెద్దన, ముద్దరాజు రామన, శ్రీధరుఁడు, గణపవరపు వేంకటకవి, జగన్నాథుఁడు వీరందఱురు వల్లభరాయని వీధినాటకములోనివనియే యుదాహరించి యున్నారు." పుట (v) సీతారామాచార్యులువారు శబ్దరత్నాకరమున ననేకదోషములు గూర్చిరి. అది యట్లుండ నప్పకవీయప్రతులలోఁ దక్కఁ దగ్గిన లాక్షణికులు-అనఁగాఁ జిత్రకవిపెద్దన, రామన గణపవరపు వేంకటకవి కూచిమంచి తిమ్మకవి, కిళాంబి వేంకటాచార్యుఁడు లింగమగుంట తిమ్మకవి, కస్తూరి రంగకవి లక్షణదీపికాలక్షణసారగ్రంథకర్తలు "కుసుమంబెట్టిన" యనియే యుదాహరించిరి. చిత్రకవిపెద్దన "పస నెవ్వఁడు" అను

టకు “అప్పనమెవ్వోడు” అని వ్రాసి యప్పనమనుటకు నాశ్చర్యమర్థమని యిది దేశ్యపదమని వ్రాసియున్నాడు (viii)

ఇంత కంతోక్తిగ నొకచో లక్షణసారసంగ్రహగ్రంథమును వేటొకచోఁ జిత్రకవిపెద్దనను బెక్కుతడవ లుదాహరించుటయేగాక చిత్రకవిపెద్దనగ్రంథమునఁగల సాతభేదమునుఁగూడ శ్రీ కవిగా రిచ్చియుండుటచే లక్ష్యములు గలిగియున్న చిత్రకవిపెద్దన లక్షణసారసంగ్రహము వారు చూచినట్లు నివ్వవాదముగా నేర్పడుచున్నది. అట్టిగ్రంథ మున్నచో దానిని యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుచారి కొనఁగి శ్రీ కవిగారు వాఙ్మయజిజ్ఞాసువులగు మాబోంట్లకు నుత్సాహము గలిగింతురుగాక !

లక్షణసారసంగ్రహమునకును అప్పకవీయమునకుఁగల సంబంధముఁగూర్చి వివరించినచో నప్పకవీయమునకు లక్షణసారసంగ్రహమెంతవఱకు మూలమైనదో తెలిసికొనవచ్చును.

1. కాలక్రమము ననుసరించి చూచినయెడల నప్పకవికంటె చిత్రకవి పెద్దన పూర్వఁడుకావున నాతనిగ్రంథము నప్పకవి తొలుత గ్రంథావతారికయందుఁ బేర్కొనినాడు. పుట 12.

2. ద్వితీయాశ్వాసమున రేఫాక్షరసీసమాలికయందు “తాళ్లపాకాన్వయోదధిపూర్ణధవళదీధితి వేదతిరుమలదేశికుండు, మొదలైనవారు మునుపు రచించినయవి యెల్లజాలవా యనఁగవలను.”

పైనిఁజెప్పిన ‘మొదలైనవానిలోఁజిత్రకవిపెద్దన యొకఁడు. లక్షణసారసంగ్రహము తృతీయాశ్వాసమున రేఫఱకారనిర్ణయము గలదు. అందలి సీసగీతములలోనున్న పదములపట్టిక నే యప్పకవి కొలఁదిమార్పులతోఁ దనగ్రంథమున గ్రహించియున్నాడు. ల. సా. సం. పుట 83-93 అప్పకవీయము. 69-83.

3. తృతీయాశ్వాసమున యతులను గూర్చి వివరించుసందర్భమున. కం. భీమన పదిచెప్పె ననం

తామాత్యుడు చేసి వెనుక యతు లిరువదినా

ల్లామోదఁ గొందఱు కవి

గ్రామణు లిరువదియునేడు గావించి రొగిన్.

‘లక్షణసారసంగ్రహమున,

“యతులు గీతితారావళిగఁ జేతుఁ గృతుల లాక్షిణికులు మెచ్చ”
నని యిరువదియేడు గీతములలో నిరువదియేడు యతులనిచ్చియుండుటచే
నప్పకవి సూచించిన లాక్షిణికుఁ డీతఁడే యగునుగదా ! మఱియు రెండు
పద్యములఁగూడ నుదాహరించియున్నాఁడు. చూ. దేశీయవిరతి- 19.
ఎక్కటివడి. 26.

4. ఉదాహరణకావ్యలక్షణమునకు లక్ష్యముగా నప్పకవి శ్రీకృష్ణోదా
హరణమును రచియించియున్నాఁడు. చిత్రకవిపెద్దన హనుమద్భక్తుఁ
డుగాన హనుమోదాహరణము రచియించియున్నాఁడు. అందీక్రింది
పద్యము లక్షణసారసంగ్రహములోనిది కొలఁదిమార్పులతో నప్ప
కవీయమున నున్నది.

చూడుఁడు. అప్పకవి:—

1. చ. మానవులార ! రోగములు మానును లేములు లేవు సంఘదలో
జానగు దుఃఖముల్తోలఁగు జాటునఘంబులు మందబుద్ధులై
దీనత నొందనేటికి నతిస్థిరభక్తినిఁ గొల్పుఁడి పరా
ధీనులుగాక మీరువసుదేవకుమారకు*ము క్షికోస్మై. అ. 4-314

పెద్దన:..

చ. మానును రోగము ల్వైతలుమానును లేములు మారు మీకు నో
మానవులార ! యూరక భ్రమంగొన నేటికి నన్యదేవతా
ధీనులుగాక యెప్పుడు నతిస్థిరభక్తి దలిర్పఁ గొల్పుఁ డీ
మానినుతప్రసిద్ధమతిమంతుని మాహనుమంతుని న్మదిన్.

అ. సా. సం. పుట. 68.

*‘కుమారు’ యని యుండఁదగును లేనిచో ద్వితీయార్థక్తి ప్రత్యక్షములేదు.
పద్యము ద్వితీయావిభక్తిలోనిది.

అప్పకవి:—

2. పులసినేల మానవులపుట్టును పావనమాను నెప్పుడున్
గళవళమేల రోగము లకాలగతిం గడవట్టు నీతిబా
ధలును దరిద్రతావ్యధలు దవులకే చను వాంఛితార్థముల్
గలుగు నమేయుచేతఁ గమలాధవుచే వటపత్రశాయిచేన్.

ఆ.-4-317.

పెద్దన:—

చ. భవహరమాను పుట్టువును పావన మాను దరిద్రతావ్యధా
నివహము లన్నియుం దొలఁగు నెమ్మది నెవ్వనిపుణ్యసత్కథల్
చెవులను విన్నవారలకు శీఘ్రమే చేకులు నట్టి యాజినం
భవహతదాసుచేత హనుమత్స్వభుచేత సభీషితార్థముల్.

అప్పకవి:—

చ. గృహోక్తస ద్విధిఁ బెండ్లాడిన కృష్ణునందు నిలిచెన్ దీర్ఘప్రతా

పెద్దన:— పోన్నతుల్.

బృందారాహితపాదు నందు నిలిచెన్ శ్రీమత్ప్రతాపోన్నతుల్.

ఇట్లే యక్షగానలక్షణము మొదలగువానియందుఁ బదములు
మార్పులేక కానవచ్చుచున్నయవి. షట్ప్రత్యయవిధానము నప్పకవి విపులీ
కరించుటకుఁ బూర్వమే పెద్దన దీనిని సూక్ష్మముగఁ దన గ్రంథమునఁ
జెప్పినాఁడు. చిత్రకవిత్వమునఁ గల్పితకల్పవల్లికాబంధమున కసమాన
చాతుర్యమును జూపి పెద్దన 'చిత్రకవి' యని పేర్వడసినాఁడు. అప్పకవి
రచించిన కల్పితకల్పవల్లి పెద్దన వ్రాసినదానికి ప్రతిబింబ మనఁదగి
యున్నది. పై విషయములు సావధానముగఁ బరిశీలించినచో నప్పకవి
పెద్దన గ్రంథమును జాలవఱకు మూలముగ నుపయోగించినవాఁడని
తెలియఁదగియున్నది.

లక్షణసారసంగ్రహ మప్పకవికాలమునాటికే మిక్కిలి ప్రసిద్ధిఁ జెందినట్లువంశపారంపర్యముగ ననంతకవియు, వేంకటరమణకవియు నిట్లు తమ గ్రంథములలోఁ జెప్పియున్నారు.

“లక్షణసారసంగ్రహం బానరించి యుద్యత్కీర్తిఁ బ్రఖ్యాతుడగు
పెద్దనార్యసుతుడ

కుమారుడు అనంతకవి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యావ్యాఖ్యాది

“సర్వలక్షణసారసంగ్రహం బానరించి తనరె మీతాత పెద్దనకవీం

ద్రుడు

మనుమడు వేంకటరమణకవి సాంబవిలాసకృత్యాది.

మఱియు గద్యయందు ‘లక్షణసారసంగ్రహరచనావిశారద చిత్ర కవిపెద్దనార్యపౌత్ర’ అని వ్రాసికొనినాడు.

ఇట్లు వంశీయులేగాక, కౌలూరి యాంజనేయకవి తన సుకవికర్ణామృతమునను, పొత్తపి వేంకటరమణకవి తన లక్షణశిరోమణియందును సీగ్రంథము నుదాహరించియున్నారు* వీ రప్పకవికి సమకాలికులుకావున యప్పకవినాటికే లక్షణసారసంగ్రహమును జాల ప్రఖ్యాతమై నుండెననియు, నప్పకవిగ్రంథమునకు మూలమైయుండుననియు నూహించుట సమంజసమైయున్నది.

పెద్దన లక్షణసారసంగ్రహమున నాటకలక్షణముచు దశరూపకము ననుసరించినట్లు వ్రాసినను నుపరూపకముల వివరణముపట్టున సాహిత్య దర్పణము ననుసరించినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఇందలివిషయములను విపులముగా వ్రాయవలెననిన సీక్రిందిరీతిని నూచించునట్లు దశరూపక భేదంబులవలె నుపరూపకములకుఁ జేయవలయును. అప్పుడు విద్యార్థు లకుఁగూడ సీవిషయము కరతలామలకముగాఁ గలదు.

*మా. పరిషత్తు ప్రక. భాండాగారము. పుటలు 4-11. ఆ. సా. పరిషత్తుత్తరః ప్రమాణి మాన్దకిర- పాల్కున) సం. పు. 28. సంచిక 5, 6.

రూపకభేదము.

ఇతివృత్తము.

రసము.

1. నాటకము పఖ్యాతము
2. ప్రకరణము కిత్యాద్యము
3. భాణము ధూర్జతివాయకుడు
4. ప్రహసనము పావండుడు
5. డిమరు ధీరోద్ధతుడు దేవగంధర్వ రాక్షసపిశాచులు (16)
6. వ్యాగము ధీరోద్ధతుడు
7. సమవాకారము దేవాసురనాటకము (12)
8. వీధి " ధీరోద్ధతనాయకుడు
9. అంజము ప్రఖ్యాతము ప్రాకృతజననాయకుడు
10. ఈహమ్మగము మిశ్రము ధీరోద్ధతుడు

శృంగారపీఠరసములు
శృంగారము
శృంగారపీఠములనూచన
మాత్రము
హస్యరసము
కౌడము

పీఠము

"

శృంగారరసము

కరుణరసము

శృంగారరసము

నాటకలక్షణములలో నాటకలక్షణము ర. చి

ద్రభాషామయమున కుపకృతిగావింపినగౌరవము పెద్దనదేయని చెప్పవచ్చును.

పెద్దన హనుమద్భక్తుడుగావున హనుమంతునిఁగూర్చి యాతఁడు వ్రాసిన యుదాహరణమున నాతనికవిత యెంతయు హృద్యమైయున్నది. సర్వలక్షణసారసంగ్రహమగు నీగ్రంథము నాంధ్రమహాజను లాదరింతురుగాత !

నిడుదవోలు వేంకటరావు బి. ఏ.

నరసభూపాలీయకర్త మూర్తికవి యీశనిసమ కాలికుఁడు. పెద్దన తనగ్రంథమున నాటకలక్షణముల నిచ్చియుండుటచే నరసభూపాలీయమున నాటకలక్షణము చేర్పబడి యుండలేదేమోయను నూనా పొడముచున్నది. ఈవిషయ మింకను బరిశోధింపఁదగి యున్నది.

శ్రీరస్తు.

లక్షణసంగ్రహము.

విషయసూచిక.

విషయము.

పీఠిక	...	...	పుట. i, viii
ఉపోద్ఘాతము	...	...	౧-౧౨

ప్రథమాశ్వాసము.

అవతారిక	...	...	1-3
షష్ఠ్యంతములు	...	...	3
నక్షత్రక్రమము	...	...	5
భూతబీజాక్షరములు	...	...	5-6
కులములు	...	...	6
అధిదేవతలు	...	...	„
స్త్రీలింగ పుంలింగ నపుంసక లింగములు	...	...	„
వన్నెలు	...	...	7
అక్షరఫలవర్ణనియమము	...	...	7-8
గ్రహములు	...	...	8
అమృతవిషాక్షరములు	...	...	„
అల్పప్రాణమహాప్రాణములు	...	...	„
స్నిగ్ధరూక్షలు	...	...	„
దేవమరుష్యతిర్యక్తౌరవగతులు	...	...	9
మాతృకార్చనక్రమము	...	...	9-10

విషయము.	పుట.
మిత్రాఙ్గోధనకు పోడశచక్రము ...	10-11
గురులఘుసంజ్ఞ గణసంజ్ఞలు ...	11-15
ప్రాసములు ...	15-18
యతులు ...	18-22
వృత్తక్రమము ...	22-23
ఉక్తాదిచ్ఛందములు	23-41
ఉక్త	23
అత్యుక్త	"
మధ్య	"
ప్రతిష్ఠ	"
సుప్రతిష్ఠ	"
గాయత్రి	24
ఉష్ణిక్	"
అనుష్టుప్	25
బృహతి	"
పంక్తి	26
త్రిష్టుప్	"
జగతి	28
అతిజగతి	30
శక్వరి	31
అతిశక్వరి	32
అష్టి	33
అత్యష్టి	34
ధృతి	35
అతిధృతి	36

విషయము.	పుట.
కృతి	36
ప్రకృతి	37
అకృతి	38
వికృతి	„
సంకృతి	39
అభికృతి	40
ఉత్కృతి	„
పాదగోపనము	41
జగణచతుష్కందము	„

ద్వితీయాశ్వాసము.

స్వస్థానార్థసమవృత్తములు	43-44
పరస్థానార్థసమవృత్తములు	44-46
స్వస్థానవిషమవృత్తములు	46-47
పరస్థానవిషమవృత్తములు	48
సర్వపరస్థానవిషమవృత్తములు	48-49
ప్రత్యయవివరణము	50
దండకాదివృత్తములు	51
దండకవిధములు	51-53
ఆర్యలజేల్లు	53-54
ఆర్యలలక్షణములు	54-55
కందపద్యలక్షణము	56-57
పంచవిధగీతిలక్షణము	57-58
అక్కరలు	59
వైతాళీయాదివృత్తములు	60-63

విషయము.	పుట.
రగడలు	63-65
యక్షగానలక్షణము	66
ఉదాహరణలక్షణము	66-67
ఉదాహరణోదాహరణము	67-73
సీసలక్షణము	73-79
సీసమాలికాలక్షణము	„
తరువోజుదులు	79-80

తృతీయాశ్వాసము.

శేషకారనిర్ణయము	...	81-93
నాటకలక్షణము	...	94-105
దశరూపనాటకోపలక్షణములు	...	105-107
చిత్రకావ్యలక్షణము	...	„
కల్పితకల్పవల్లిబంధలక్షణము	...	107-109
లక్ష్యము	...	109-110
పంచవిధసీసము	...	„
చతుష్కందము	...	110-111
పద్యభ్రమకలక్షణము	...	„
పాదభ్రమకలక్షణము	...	112
లయగ్రాహి	...	112-113
తలకట్టుమున్నగునవి	...	113-117
షట్ప్రత్యయలక్షణము	...	117-122

క. ఏగణముఁ గదిసె నగణం

బాగణము సమస్తమంగళావాప్తంబై

రాగిల్లు వినుము పరుసరు

తోఁ గదిసిన పసిఁడివన్నె దూఁకొనుమాశ్చిక్.

ఆంధ్రకవిగజాంకుశే:-

ఆ. వె. పరుసవేదితోడఁ గ(?)దిసిన లోహంబు

జాతరూపమైన చందమునను

సారమైన నగణసంగతిఁ దనకీడు

...మానిద ...గణముమందిదగును.

ఇట్లు తాఁ జెప్పఁబూనిన విషయమునంతను సంస్కృతభాషయందే చెప్పినాఁడు. ఉపపత్తినిఁ బెలుపు నాంధ్రచ్ఛందోగ్రంథములుకూడఁ బేర్కొనినాఁడు. ఇం దీతఁడు పేర్కొనిన లక్షణగ్రంథములు - 1 అలంకారసంగ్రహము. 2 సాహిత్యచూడామణి. 3 సాహిత్యరత్నాకరము. 4 సాహిత్యచంద్రోదయము. 5 కవికంఠపాశము. 6 చమత్కారచంద్రిక. 7 కవిరాజగజాంకుశము. 8. శ్రీధరచ్ఛందము. 9 గోకర్ణచ్ఛందము. 10 అధర్వణచ్ఛందము మున్నగునవి.

గ్రంథారంభము:-

ప్రణమ్య విద్యజ్ఞపాఠిజాతమ్

కపింద్రవిప్రార్చితపాదపంకజమ్

విభుఁ ప్రభుం విశ్వస్థజా మహేశమ్

సంవత్సరే లక్షణదీపికే రుమ్.

అస్య గద్యప్రబుధానామ్ ఛందోలక్షణ నిరూపక స్యాదౌ తావత్ప్రకారః పఠ్యతే.

గ్రంథాంతభాగము:-

ఏషా లక్షణదీపికా విజయతే విద్యజ్ఞనానందినీ

'ఛందోలంకరణాద్యనేకవిధగ్రంథప్రయోగాన్వితా

గర్వాఖర్వకుతర్కకర్కశకవిగ్రీవాస్పదా సంశ్రిత

వ్యాళీ సత్కవిరాజకల్పలతీకా కల్పాంతరస్థాయినీ.

ఇతి వితరణవిజితవినుతపారిజాత పోతనామాత్యసహజాత చాతుర్యగుణా
భిరామశ్రీమదయ్యలుమంత్రితేఖరగర్భరత్నాకరరాకాసుధాకర గౌరనా
ర్యవిరచితాయాం లక్షణదీపికాయాం మాతృకాపూజావిధానం నామ
పంచమః పరిచ్ఛేదః.

ఇం దుదాహరించిన విషయములనే వివరించుచు నింతకంటె నధికముగఁజూట్టుప్రబంధలక్షణములఁ దెలుపునట్టి “గౌరన-లక్షణదీపిక”యను పేర వెలయు వేఱొకసంస్కృతలక్షణగ్రంథము 2585 సంఖ్యగలది కలదు. ఈలక్షణదీపికల రెండింటిని రచించిన గౌరన లొక్కరేనా? లేక భిన్నులా? ‘సవనాథచరిత్రము’ మున్నగు ద్విపదకావ్యములను రచించిన గౌరనకు నీలక్షణగ్రంథమును రచించిన గౌరనకు సంబంధ మేమేని గలదా? అను నీవిషయము సంశయగ్రస్తముగ నున్నది. విమర్శకు లీయు భయఃపదగ్రంథములఁ బరిశోధించి నిర్ణయించెదరుగాక!

10. లక్షణగ్రంథము—గ్రం॥ సం॥ 3488.

ఇందు 48 పత్రములు కలవు. అద్యంతభాగములు లేవు. గ్రంథమును రచించినకవిపేరు కానరాదు. వ్రాత బాగుగనే యున్నది. గ్రంథపాతము లేదు. సంధిలక్షణముతోఁ బ్రారంభమై విభక్తులు యతి ప్రాసములు మున్నగు కొన్ని విషయము లిందుఁ జర్చింపఁబడినవి. కొన్ని తావుల లక్షణములు వానివివరణములు సంస్కృతభాషలో రచింపఁబడినవి. లక్ష్యములు ప్రాచీనప్రబంధములనుండి విపులముగఁ గైకొనఁబడినవి.

గ్రంథారంభము:—

అథసంధిః:—

ఉత్తోచి పరయాపం—ఉత్తః=ఉకారమునకు అచ్చుపరముగాఁగా బరయాపము వచ్చును. తాను+అన్న, ఇతి స్థితే నకారాత్పరమైన

ఉకారమునకుఁ బరమం దకారము వచ్చును. తానన్నమాట—తాను + ఇచ్చె తానిచ్చె. తాను + ఈదె = తానీదె.

గ్రంథాంతభాగము:—వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

క. సమవృత్తప్రస్తార

క్రమ మిదియును యుక్తి మొదలుగా నెన్నవ ఛం

దము వలయు నన్ని గురువులు

కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పిదపక.

పిమ్మటఁ బ్రస్తారపటమును నిండు నిరూపింపఁబడినది.

11 కావ్యచింతామణి—గ్రం. సం. 4532.

ఈప్రతి 45 పత్రములు కలది. వ్రాత యున్నంతదనుక బాగుగ నే యున్నది. తొలుతఁ బందొమ్మిది పత్రములలో నెల్లంకి తాతమభట్ట ప్రణీతంబైన కావ్యచింతామణి కలదు. ఇదియు నసంపూర్ణమే. 391 సం ఖ్యగల ప్రతిలో నీగ్రంథమే ‘కవిచింతామణి’ యను “కావ్యానుశాసన ము” అనుపేర వ్యవహరింపఁబడినది. రెండిట లక్ష్యలక్షణస్వరూప మొక్కటియే. అచ్చటచ్చటఁ గొలఁదిగ మార్పులుగలవు.

గ్రంథారంభము:—

శా. శ్రీభూతేశ సుతాగ్రజ్ఞ గణపతికసీతాంశుమాలిక, సమ

స్తాభీష్టప్రదు, నిర్వికల్పు, జగదాధారుక్ ... ..

... .. ఘోషద్భర్తృయక్

సాభిప్రాయము చేకుటక గొలిచెదక సుర్యక్తపూజాపరక.

సీ. శుచి యజ్ఞమార్గర్థశుకి ముకామఃశి

యబ్బధీమణిపూనుఁ డనఘబుద్ధి

పావన వశితశాలావతగోత్రుఁడ

హః... శురామార్ద్రతమ్ముఁ

డష్టభాషాప్రక్రియాలబ్ధవర్ణండు
 సన్నతసాహిత్య చక్రవర్తి
 అనవద్య సర్వవిద్యాపారదృశ్యుడు
 విద్యజ్ఞన వ్రాతవిశ్రుతుండు

గీ. సకల హరిదంతరాశిశ్రాంత విశద
 కార్తికీక చంద్రికాయతకాంతికిరీ
 హరిహరయాస్యండు వాణీవిహరవసతి
 తామసోల్లంఘి వెల్లంకి తాతసుకవి.

క. చేకొని పదరూపంబులు

ప్రాకృతలంకేశ్వరాది బహుశాస్త్రగతిక
 లోకమునఁ దెలియఁ జెప్పఁగఁ
 జేకులు నాచేతఁ దగు నశేషమునైనన్

తరువాతి పదునేడు పత్రములలోఁ గేతనవిరచితమగు నాంధ్రభాషాభూషణమును, చిమ్మటి తొమ్మిది పత్రములలో నర్థములతోఁగూడిన చాటువులును గలవు.

12 లక్షణగ్రంథము-గ్రం||సం|| 391.

ఇదియొక సంకలితలక్షణగ్రంథము. ఇందు 130 పత్రములు గలవు. వ్రాత బాగుగ నేయున్నది. 60 పత్రముల వఱకు శైధిల్యత లేదుగాని, తరువాతి పత్రములు మధ్యభాగమునఁ గ్రిమిదష్టములైనవి. ఇందలి గ్రంథముల వివరము:-

తొలుత నిరువదిమూఁడు పత్రములు-ఆంధ్రనామసంగ్రహము-పిమ్మటఁ బదునేను పత్రములు-ఆంధ్రభాషాభూషణము-తరువాత నిరువదిరెండు పత్రములు-అనంతనిధందస్సు-ఆవెరుకఁ బదునొకండు పత్రములు దేశితెనుఁగు మఱుఁగులూ- అనంతరము తొమ్మిది పత్రములు నానార్థనిఘంటువు- పదపడి మూఁడున్నర పత్రములు పెద్దపూడి భద్రన రేఫఱ

కారనిర్ణయము-తుదిని వెల్లంకి తాతంభట్ట విరచితంబైన “కవించితామణి”
యను కావ్యానుశాసనము నిరువదియేడు పత్రములలో నిమిడియున్నది.
ఇందలి తొలిపత్రము కానరాదు.

గ్రంథారంభము:—

క. క్తవతు క్వగ్రేయనులకు (?)

నవిరత మేకాక్ష రాద్యయములకు మఱియున్

వివరింప తిజ్జన్తములకు

భువిలో ముఖ్యప్రయోగములు లేవు హాసీ!

ఇందలి ప్రకరణముల ‘సాధికారములు’ గలబేర్కొనినాడు. ఆయాసాధికారముల తుదిని వ్రాసిన గద్యములను బట్టి యీకవికిఁ గల ప్రతిభా విశేషమును, ఇందు నిరూపించిన లక్ష్యలక్షణస్వరూపమును దెలియఁజచ్చుచున్నవి.

(1) ఇది వినుత విద్యావిశారద వెల్లంకి తాతంభట్ట ప్రణీతంబైన కావ్య చింతామణి కావ్యానుశాసనంబున దోషాధికారము—

(2) ఇది అష్టభాషావత్సర వెల్లంకి తాతంభట్ట ప్రణీతంబైన కవించితామణియను కావ్యానుశాసనంబునందు భాషాలక్షణాధికారము—

(3) ఇది సారసాహిత్యచతుర... ..ప్రాసాధికారము—

(3) ఇది ... ..వర్ణనీయాధికారము.

ఇందు, పావులూరి మల్లన గణితము భాస్కరరామాయణము, అనంతనిఘండము, మున్నగు గ్రంథములనుండి లక్ష్యలక్షణములు కైకొనఁ

క. వద దండి కామనాథిక

విదితాలంకారశాస్త్రవిశదములగు న

ర్వది దోషంబులలో కిం

చిదకంబులు (?) మాని కొన్ని చెప్పితిఁ దెలియన్.

ఇది వినుతవిద్యావిశారద వెల్లంకి తాతంభట్ట ప్రణీతంబైన కవిచింతా
మణికావ్యానుశాసనంబున దోషాధికారము.

13. లక్షణగ్రంథము గ్రం. సం. 580

ఇది యొక సంకలితలక్షణగ్రంథము. ఇందు 37 ముప్పదియేడు
పత్రములుగలవు. ఉన్నంతదనుక గ్రంథపాతము లేదు. వ్రాత తిన్ననిది.
తప్పులు మెండు. తొలుత నిరువదిరెండు పత్రములవఱకు ఆంధ్రనామ
సంగ్రహము గలదు. తరువాతి పదిపత్రములో 'లక్షణము' అను పేర్క
వృత్తములుయతులును లక్ష్యలక్షణములతో గూర్పబడినవి. కవిపేరు తెలి
యరాదు. లక్షణములు కవిజనాశ్రయము మున్నగునానిలోనివి. ఇందుఁ
జేర్చొనినయతులు.

1. స్వరయతి, 2. వర్గయతి, 3. ఆఖండయతి. 4. ప్రాదియతి,
5. చింతయతి, 6. పుత్రయతి, 7. ప్రయుక్తాక్షరయతి, 8. యక్ష్మి యతి,
9. ఖిలికయతి, 10. సరసయతి.

గ్రంథారంభము:—

సర్వగురు ర్మగణం ఆదిగురు ర్భగణం మధ్యగురు ర్జగణం

గ్రంథాంతము:—

సగణలయ క్రియాంక సమచక్రమునం దొకటాదిగాఁగ త
ద్విగుణము లడ్డనిడి (?) నడలింపుచు కామగృహంకసంఖ్యలో
ణగితరువాతి యిట్లు ప్రెతు లొడ్డితి(?)ధోంకమునం సమాధికం
జగప్రతిమానుచుం కడమ బొల్పు ప్రతుల్ దొరలింపచల్వగున్.

“ఈఛందస్సు సంజ్ఞాలక్షణము వృత్తలక్షణము మాతృకలోనున్న ప్రకారం గాను సంపూర్ణముగా దుర్భవెద్దిభొట్లు వ్రాసెను” అని కలదు.

తుది మూఁడుపత్రములలో కవిజనాశ్రయము కొలదిగఁ గలదు.

14 కవిసర్పగారుడము. 4950

ఇందు 39 పత్రములు గలవు. వ్రాతఁ చక్కనిది. తప్పులు లేవు. ఇదికాచన బసవసచ్చేరచింపఁబడినది. అసంపూర్ణము వ్రాయసగాని పేరు లేదు. లక్షణముల స్వయముగఁ గూర్చి, లక్ష్యముల ననేకప్రబంధముల నుండి సేకరించినాఁడు.

గ్రంథారంభము:—

శా. శ్రీదేవేంద్రుని శాంతు దంతురవిభారింఛోళి పాణింధమా

ప్రాశాలిప్తమణి నిలింపమకుట ప్రాసాదభేలత్పదం

బేశాకల్పని మల్లికార్జునిని సంప్రీతిం గృతిం జేసి వి

ద్యాశక్తిం గవిసర్పగారుడము సందర్శింతుఁ బూర్వస్థితః.

కావున జగదుపకారంబుగా శారదాదీలాసంబును, లక్షణసారంబును, లక్షణదీపికయును, సాహిత్యచూడామణియును, కవికంఠపాశంబును, కవి గజాంకుశంబును, ఉక్తాదిఛందంబుల సంధించి, బంధవిచిత్రసంధాన బంధన గ్రంథం బనవద్యంబుగా సకలలక్షణంబు లీక్షించి, అక్షయాక్షుద్రవై లక్షణ్యంబులగు యక్షరంబులకు వివక్షించెద.

గ్రంథాంతభాగము:—అందు లయవిభాతి యచు వృత్తము.

నసనసనంబులును నసనసగంబులును

నెసఁగఁ గృతిపాదముల రసికముగఁ జెప్పఁ

కుసుమశరవత్సుభగ యసదృశగుణానుయత

వెస లయవిభాతి యని రసమసుకవీంద్రుల్.

15. కవిసర్పగారుడము. 3575

ఇది 28 కొండపల్లి పీఠకాగితపుట్రములతోఁ గూడినది. వ్రాత కన్నడమోడిలో నున్నది. తప్పు లంతగ లేవు. పత్రము లచ్చుట

చ్చటఁ గ్రమిదష్టములై నను గ్రంథపాతము మాత్రము లేదు. 4950 ప్రతి లోని విషయము, నిందలివిషయము నొక్కటియే. అచ్చటచ్చటఁ గొలఁది మార్పులు గలవు. గ్రంథారంభమునందలి తొలిపద్యము లిందు లేవు. గ్రంథారంభము:—

కావున జగదుపకారంబుగా శారదాతిలకంబును. వాతూలంబును అక్షయాక్షుద్రవైలక్షణ్యం బమరవీక్షించి, గణంబులకు నుత్పత్తియు, ఫలంబులును, యోనులును, సక్షత్రంబులును, వర్ణంబులును, గ్రహంబులును, కులంబులును, రసంబులును, గణంబులును, అధిదేవతలును, గ్రంథాంతరంబుల ప్రయోగవిధంబు, సహజప్రయోగలక్షణంబు, తత్తద్వాన్వీఖ్యానంబులు, ఫలంబులు, కులంబులు, గ్రహంబులు వర్ణంబులును, సధిదేవతలు, భూతబీజ ప్రకారంబులు, రాసులు సక్షత్రంబులు యోనులు, తత్తద్వాన్వీఖ్యానంబులు, గ్రంథాంతర సమ్మతులు, ప్రయోగలక్షణంబులు, మిత్రతాశోధనక్రమంబులు, వేధావేధలక్షణంబులు, ప్రయోగవేళలు, స్వరంబులు, గతులు, దిక్కులు, గంధపుష్పభూషణోపహారంబులు, పూజాక్రమంబులు, ప్రస్తారముఖపట్టత్యయంబులు, నుదాహరణభేదంబులు, శృంగారాది రసభావంబులు, మదనసాధనంబు లెఱింగించెద.

కాచన బసవన యీగ్రంథమును రచియించినాడని తెలుపు నాశ్వాసాంతగద్యము.

ఇతి శ్రీమన్నందవరకులకలశ పారావా రాత్రేయసగోత్ర పవిత్ర సుజనవిధేయ కుకవికార్ద్రప్రేయవైనతేయ కాచన బసవన నామధేయ ప్రోక్త శ్రీ గిరిమల్లికార్జుననామధేయాంకితంబైన కవిసర్పగారుడంబున గణాక్షరఫలంబునది ప్రథమాశ్వాసము.

యతుల యుదాహరణములతో నీప్రతి ముగిసిపోయినది. ప్రతి తుదిని సముద్రాల కృష్ణమయ్య వ్రాసినదిగాఁ దెలియుచున్నది.

డింగితజ్ఞుఁడు రాముఁ డంగజాతహరాంధ్రుఁ

సంగమానసుని బతంగతేజు

మంగళాచారు విహంగమరాజతు

రంగసన్నిభుఁ శాశికుం గనుఁగొని

గీ. గంగసత్కథ నీవు చెప్పంగ వింటి

కొంగున ముడుచు బంగారుభంగి నొప్పు

తుంగసుకృతంబు కాంక్ష దీరంగఁ గలిగె

సంగతానంద ! నిన్ను మెచ్చంగ వశమె ?

గీ.౬౭

చ. అన విని సంతసించుచుఁ గుశాన్వయుఁ డజ్ఞఁపాలనందనుం

గనుఁగొని పల్కె బాహుబలఖండితదానవవీర రాఘవా!

వనజహితుండు గ్రుంకె గనవచ్చె దమిస్రము దిక్కులందు నిం

క ననుజుఁ డీప్రచుక్ సుఖముగా శయనింపుఁడునాదుసన్నిధిక్.గీ.౬౮

క. అని పల్కె రామలక్ష్మణు

లనురాగముతోడ మునిజనాధ్యుసమీపం

బునఁ దృణవిరచితశయ్యల

ననువుగ నిద్రింపఁగా నిశాంతం బగుచుక్

గీ.౬౯

గీ. అపుడు పొలోమి తనపట్టి యాడుకొనఁగఁ

దలఁచి తత్తల్పమున కూర్చొనలమునందు

ప్రేలఁగట్టిన బలుమగతాలబంతి

విధము దోఁపంగ దివి దోఁచె వేఁగుజుక్క.

గీ.౭౦

గీ. జక్కవలవిందు పొడము ప్రాగ్దిక్కునందు

ప్రమొక్కుడని తెల్పుచుండె నాఁ గుక్కుటములు

తెక్కు లల్లార్చి కంతముల్ నిక్కజేసి

కుక్కురో కో యటంచును గూయ సాఁగె.

గీ.౭౧

చ. ఆసమయంబున రామలక్ష్మణులు మేల్కొంచి సూర్యోదయావసరం

బునం బ్రాతరాహ్నికకృత్యంబుల నిర్వర్తించి సకలమునిజనంబులకు

నమస్కరించి, కాళికసమేతులై యచ్చోటు నిర్గమించి, పరిపూరిత
భక్తమనోరథయగు భాగీరథి నుత్తరించి, యవ్వలితీరంబునఁ బ్రవే
శించి, యాసమీపంబునందు కరితురగాందోళికాదివిరాజితంబును,
ధనధాన్యసంపన్నంబును, నిరంతరజనసంకులంబును, మణిగణఖచిత
గోపురంబును, నగు విశాలాపురంబుం గాంచి, తద్విలాసంబునకు
హరించి, విశ్వామిత్రుంజూచి, యిన్నగరం బెవ్వరి దెఱింగింపుం
డనిన, రామచంద్రునకుఁ గౌశికం డిట్లనియె.

గీ ౨౨

సీ. విను రామ ! తొల్లింటి వృత్తాంత మంతయు

వినిపింతు నెమ్మది వేడు కలర

బలవంతులగు నిర్జరులు దితి నందనుల్

దమలోన నమృతంబు ద్రావఁ గోరి

వరమందరాద్రీఁ గవ్వంబుఁ గావించియు

నురగేంద్రుఁ ద్రాడుగా గిరికిఁ బన్ని

క్షీరసాగరము దుర్వారులై దరువంగ

నభిఘోషములు బ్రహ్మాండ మెల్ల

గీ. నిండె; నంతట దుగ్ధవార్షిధిని దివ్య

తనుఁడు దివ్యకమండలుధారి యగుచుఁ

బుట్టె ధన్వంతరి యనంగఁ బురుషవరుఁడు

దిశలఁ దనమేనికాంతులు దీటుకొనఁగ.

గీ ౨౩

వ. మఱియును.

గీ ౨౪

క. అచ్చుగ నమరులు దనుజులు

మచ్చిక లొదవంగ కడలి మథియింపంగా

నచ్చర లఱువదికోటులు

చెచ్చెర జనియించి రందు సితకమలాక్షా !

గీ ౨౫

వ. మఱియు నప్పాలవెల్లియందు 'వారుణి' యను సురయును, 'ఉచ్చై

శ్శ్రీవం' బను హయంబును, 'ఐరావతం' బను గజంబును, కమలాదేవి

యు, కౌస్తుభరత్నంబును, కల్పవృక్షంబు నాదిగా ననేకంబు లుద్భవింపినవెనుక నమృతం బొదవిన నయ్యమృతంబునకై దేవదానవులు కలహించుచుండ నాసమయంబున విష్ణుండు జగన్మోహినియై, తరమాయాప్రభావంబున దైత్యసమూహంబు మోహితంబు గావించి, యమృతం బపహరించె; ఏది కారణంబుగా సురాసురుల కధికసంగ్రామంబు వర్తించె. నందు నసురుల వధించి విజయంబుచేకొని, సురసహితుండై యింద్రుండు సురలోకంబున కరిగి లోకత్రయం బేలుచు సుఖంబుండె; ననంతరంబ.

గీ ౭౬

క. అమృతనిమిత్తంబున న

య్యమరులకును రక్కసులకు నధికము గాఁగన్

సమరం బగుటయు దానన్

విమతులచే సుతులు దెగుట విని దితి మదిలోన్.

గీ ౭౭

సీ. తద్దయు శోకించి తనవిభుఁ గశ్యప

మునివరుఁ గనుఁగొని వినఁజేసి

యశఘాత్య ! సురలు మదాత్మజాతుల నెల్లఁ

దునుమాడి రాజిలో దోర్బలమున

నసుతనై యాత్మలో నలమట నందుచు

నుంటిఁ గావున నాకు నురుబలుండు

పురుహూతహరుఁడగు పుత్రుండు గలుగంగఁ

గరుణింపవలయు శీఘ్రమున దేవ !

గీ. యచుడుఁ దనసతి దితిఁ గాంచి మునివరుండు

భూరికారుణ్యపీయూషపూరితాత్మఁ

డగుచుఁ గోమలి నీవు నన్నడిగి నట్ల

సేమ మొనఁగితి నెమ్మదిఁ జింత విడువు.

గీ ౭౮

క. తరుణీ వేవత్సరములు

నిరుపమశౌర్యమునఁ దపము నీ వొనఁగింపన్

సీతారామచరిత్రము.

గురుతరబలుఁడు పురందర

హరుఁడగు తనయుండు నీకు నరుదుగఁ బుట్టుకొ.

గీ ౭౯

క. అని యంగమార్జనముఁ గై

కొనఁజేసి ముసింద్రుఁ డేఁగె గురుతరతప మే

పునఁ జేయఁగఁ గశ్యపుఁ డిటు

చన దితి కడునిష్ఠఁ దపము సలుపఁగఁ దొడఁగెకొ.

గీ ౮౦

గీ. దితి తపము సేయుచుండుటఁ దెలిసి యాత్మ

నడలి సురలోకనాయకుం డరుగుచెంచి

ఫలజలాదు లొసంగుచుఁ బరమభక్తి

సవతితల్లికి శుశ్రూష సలుపుచుండె.

గీ ౮౧

వ. ఇట్లు సంక్రందనుండు సవిత్రికి సవినయంబుగా సపర్య లాచరించు

చుండఁ బదివత్సరంబులు గొఱంతగా సహస్రవర్షంబులు నిండుటయు,

నొక్కనాఁ డపరాష్ట్రసమయంబున శిరోభాగంబు చరణప్రదేశంబుగా

విప్రస్తకేశపాశయై దితి నిద్రించుచుండిన,

గీ ౮౨

గీ. అశుచియైయుండె దితి యిది యవసరంబ

టంచు దితి బాజ్జలోఁ బ్రవేశించి యాత్మ

కరకలితవజ్రధారఁ దద్గర్భ మేడు

ఖండములు గాఁగఁ గోసె నాఖండలుండు.

గీ ౮౩

గీ. కోయునెడ బాధ కోర్వక కుక్షి నున్న

శిశువు రోదించఁగా సునాశీరుఁ డుల్ల

మలర'మారుద' 'మారుద'యంచుఁ గోయ

మిట్టిపడి లేచి యా సాధ్వీ యిట్టు లనియె.

గీ ౮౪

క. తెగటార్పకు చెగటార్పకు

తగ వెడలు మటన్న దేవతానాయకుఁ డొ

ప్పుగ వెడలి వినయమొప్పుగ

నగపడి కేల్కొగించి యిట్టు లనియెకొ భక్తికొ.

గీ ౮౫

శా. తల్లీ! నీ వశుచిత్వ మొప్పు గడు నిద్రం జెందియుండంగ నే
 నుల్లంబం దిది వేళయంచు దళనోద్యోగంబు గావించితిక,
 తల్లొక్కం బొనరింపకున్న సుతు డుద్యల్లీల నీకబ్బువాఁ
 డుల్లాసంబున నన్నుఁ ద్రుంచు ననిలో నుగ్రక్రియారంభుడై .గీ౮౬

క. నీ వెఱుంగవె యా చందము

చేవీ నీసుతుఁడు నన్నుఁ దెగటార్పంగా

భావుకమె నీకు మదిలో

భావింపుము నేను నీదుపట్టిని గానే.

గీ౮౭

ఆ. వె. కాన నీవు నన్ను గరుణఁ బ్రోవు మటంచు

వేల్పుఁజేడు తన్ను వేడుచుండ

నమరవరుఁ డసాధ్యుఁడని దితి శపియించ

లేక మిగుల నుమ్మలించి పలికె.

గీ౮౮

క. తనయుండ వినుము నాచే

సిన దుష్కృత మిట్టి కీడుచేసెను నీ వే

మొనరించెదు నీపైఁ గిని

యను నినుఁ బ్రార్థింతు నాస్పృహను గూర్పు మిఁకక.

గీ౮౯

సీ. సుత ! భవత్కులిశఖండితగర్భనప్తఖం

డంబులు సతమారుతంబు లగుచు

గగనవాతస్కంధగాములు గానిమ్ము

మఱియును విను మాద్యమారుతంబు

నలువలోకమున రెండవమారుతము సురా

ధీశలోకమునఁ దృతీయమారు

తము గగనంబునం దక్కిన నలుమారు

తమాలు నల్లిక్కుల నమరమూర్తు

లగుచు నీయాజ్ఞ మెలఁగని మృనఘ సీవు

కినక 'మారుద' 'మారుద' యనుట మారు

తాహ్వయంబులఁ దనరని మృనిన వినుచు

నిండ్రుఁ డాదైత్యమాతతో నిట్లు లనియె.

గీ०

వ. దేవీ సీమనోరథంబు సిద్ధించు, సీకొమరులు సప్తమారుతంబులై దేవ
మూర్తులై సకలలోకంబులయందు సుఖంబునం బ్రవర్తించుచుదురు
సంతోషింపు మని పలికి, యస్వాకళాసచుండు నాకంబున కరిగె,
నిట్లు పుత్రతాశంజేసి తపోనియతయైన దితికి శతమఘండు పరిచర్య
నొనర్చుచుండిన దేశం బిదియని చెప్పి కొళికుం డిట్లనియె. గీ०

క. జనవల్లభ ! యిత్వాకుని

తనయుండు విశాలుఁ డనఁగఁదగు రా జేలుక

ఘనమగు సీపట్టణ మా

తనిపేర విశాల యనఁగఁ దగు నిప్పరియక.

గీ० ౨

గీ. ఆవిశాలు విశాలాస్వయంబునందు

‘సుమతి’యను రాజు జన్మించి సాంపు మిగుల

సీవిశాలాపురం బిప్పు డేలుచుండె

జనపతులు సంతతముఁ దన్ను సన్నుతంప.

గీ० 3

ఉ. చాపకళాధురీణ నవసారసలోచన రామ ! యీవిశా

లాపురి నేటిరాత్రి మది లాలస మానఁగఁ బవ్వళించుచున్

తేపు విదేహకుం జని విరించినమున్ జనకక్షితీశ్వరున్

బాపవిహీనుఁ జూత మని పల్కుచుఁ గౌళికుఁ డున్న యత్తతీన్.

ఆ. వె. మునివరేణ్యరాక వినుచు నాసుమతియు

కరము భక్తి నెదురుగాఁగ నేఁగి

మ్రొక్కి యర్ఘ్యపాద్యము లొసంగి మన్నించి

కుశల మడిగి కరుణఁ గోరి మ్రోల.

గీ० ౪

వ. ఉన్న సమయంబున నమ్మునివరుం డజ్జనవరున కిట్లనియె.

గీ० ౫

క. సుమతిగలవాడ వగుటను

సుమతి యనెడు పేరు సీకు శోభిలుచుండెన్

సుమతిజనవినుతకీర్తి వ

సుమతిన్ నినుఁబోలు నట్టి సుగుణులు గలరే.

గీ॥ 2

చ. అని వినయంబునం బలికి, యాతనితమ్ముని రాజు వేడ్క దీ
వనలిడి రామలక్ష్మణుల వార్తలు దెల్పఁగ నన్న రేంద్రుఁడున్
మనమునఁ బొంగి రాఘవుల మన్ననఁజేయఁగ సత్వరంబుగాఁ
జని, తగ విశ్రమించి రట సాయమియున్ సరనాథసూనులున్ గీ॥ ౩

క. ఆరాతిరి చన మఱునాఁ

డా రాఘవు లమ్మునీంద్రుఁ డాత్మల ముద మే

పారఁగఁ బ్రభాతకృత్యము

లాహాఢి నొనర్చి మిథిల కరిగిరి సరగన్.

గీ॥ ౪

చ. అప్పు డప్పరోపకంఠంబున నొప్పుచున్న యొక్కయారామంబుఁ గని
యారామచంద్రుండు గౌళిక్ష్మమునీంద్రుం గాంచి, మునివరా ! జనర
హితంబయ్యు నతిరమణీయంబగు నీయాశ్రమం బెవ్వరి దెఱింగింపవే
యని యడిగిన విశ్వామిత్రుం డిట్లనియె.

౬౦౦

ఉ. భూతలనాథ ! రామ ! విను పుణ్యచరిత్రుఁడు భూరితేజః డా
గౌతముఁడన్ తపోధనుఁడు కాంత యహల్యయుఁ దానుఁ గూడి, ము
న్నాతతనిష్ఠ సన్మునిజనాథులు మెచ్చ ననేకవర్షముల్
ప్రీతిఁ దపంబు సేయుచును బెంపువహించుచు నుండ నొక్కడన్.

గీ. అదను వేచి సురేంద్రుఁ డహల్యఁ గవచు

నాత్మఁ దలఁచుచు మదనశరాళిదళిత

హృదయుఁ డగుచును గౌతమాకృతి వహించి

పల్ల శాలఁ బ్రవేశించి పడతిఁ జూచి.

౬౦౧

క. కలకల నవ్వుచు నీతోఁ

గలియఁగ నేతెంచినాడఁ గామిని యనినన్

కలవాణి యతనిఁ గనుఁగొని

బలభేదనుఁ డని యెఱింగి పలికె బ్రేమన్.

౬౦౩

సీతారామచరిత్రము.

- ఆ. వె. అమరవిభుడ వాడు వసఘాత్మ నిక్కంబు
దెలుపు నా కటంచుఁ జెలువ పలుక
నమరవిభుడఁ గానె యతివ నీ కిప్పుడు
దాఁప నేల యని యతండుఁ బలికె. ౬౦౪
- వ. అని పరస్పరంబును మనోరథంబులు తేటపడం జెప్పుకొనుచున్న
యెడ నమరవల్లభుం డహల్య కిట్లనియె. ౬౦౫
- క. శాత్రోదరి ! నీకొఱకై
గౌతమవేషంబు పూని కదిసితి నాకున్
జేత్రోమోదం బొదవఁగ
నీకటి రతికేలిఁ దేల్పు మిండునిభాస్యా ! ౬౦౬
- సి. గద్దరి మదనుం డిటు మన
కిద్దఱకుం ఘటనచేసె నిక నీమదిలో
తద్దయుఁ గూరిమి పెనఁగొన
ముద్దియ్యవె నాకుఁ దబిసి ముద్దియ వేగన్. ౬౦౭
- సీ. కంజాక్షి ! నీచమ్ముఁగవ నంటఁ జాలని
కరముల కేమి సౌఖ్యంబు గల్గు
చంద్రాస్య ! నీమేనిసౌరు గాంచనియట్టి
కన్నుల కేమి సౌఖ్యంబు గల్గు
పల్లవపాణి ! నీ పల్కులు వినని క
ర్ణంబుల కేమి సౌఖ్యంబు గల్గు
కలకంఠి ! నీతోడఁ గలిసి యుండనిశరీ
రంబున కేమి సౌఖ్యంబు గల్గు
- గీ. నాతి ! నీకూర్చి నాకు నీనాటి కబ్బెఁ
బడఁతి ! నేఁడు త్రిలోకాధిపత్య మబ్బు
నాటికంటెను మిగుల నానంద మయ్యె
నెలఁత ! నాభాగ్యగరిమ వర్ణింపఁ దరమె.

ప్రథమాశ్వాసము.

గీ. తరుణి నామాట లెల్ల చిత్తమునఁ బూని
 నమ్మెదో నమ్మవో సంశయమ్ము గాని
 నిన్ను శచికంటె నధికగా నెన్నుచుందుఁ
 దెలుపనేటికి నామది దేవుఁ డెఱుంగు.

౬౦౯

క. ఎవ్వరు గనకుండఁగ నిటు
 పువ్వురుంబోడి మనకుఁ బొందు ఘటిల్లెన్
 పువ్వులకోరివజీరుని
 చివ్వచు నీమెచ్చుఁ గొందు శీతాంశుముఖి !

౬౧౦

గీ. సకలశాస్త్రార్థవిజ్ఞానచతురుఁ డనుచు
 వట్టినూటలు జగతిలోఁ బుట్టెఁ గాని
 స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠాన సరణి యట్ల
 కామశాస్త్రార్థ మెఱుంగునే గౌతముండు.
 గౌతమునకును నీకు సామటన మగుట
 వనిత ! నీప్రాయ మిన్నాళ్లు వ్యర్థమయ్యె;
 నడవిఁ గాచిన చంద్రికయట్ల ధరణిఁ
 బాడు గృహమున నున్న దీపంబువోలె.

౬౧౧

౬౧౨

గీ. జగతిలోపల నెంత యసాధ్యమైన
 తపముచేతను సాధింపఁ దగుచు; గాన
 భామ ! నీ వొనరించు తపంబువలన
 నింద్ర భోగంబు సమకూరె నింత నిజము.

౬౧౩

క. చిలుకల కొలికీ ! మరువిరి
 ములుకులగతి నీ కటాక్షములు నామెదపైఁ
 బలుమఱు నాటిన తాళం
 గలనా ? నను నేలు సురతకలనాసక్తిన్.

౬౧౪

మ. లలనా ! నీపయిఁ గూర్చిపెంపున మహోల్లాసంబు దీపింపమున్
 గలనైన న్నినుఁ గూడి చొక్క మదిలోఁ గాక్షింతు నట్లైన ను

త్పలపత్రాక్షి ! మదంబకంబులను రెప్పల్ మూయ వేనాడు; మా
యలదైవంబు గృహవిహీనుడయి నన్నస్వప్నుని జేయుటన్. ౬౦౮
వ. అనుచు నేకాంతంబుగా శచీకాంతుండు కంతుశరకంపితస్వాంతుండై,
తనయభిప్రాయంబంతయు నెఱింగించి వేడిన, మునికాంతయగు నహ-
ల్య నిరంతరసంతోష భ్రతాంతఃకరణయై, యావంతై న వింత నొం-
దక మంతనంబున నతని కిట్లనియె. ౬౦౯

గీ. అమరవల్లభ ! విను త్రిలోకాధిపతివి
సీకృపావీక్షణమునకు నేడు తగిన
దాననై తిని; నేజేయు తపము పండె;
నామకోరిక కొనసాగె నాకనిలయ ! ౬౧౦

క. వనితలు ననుఁ గనుచు మహా
మునిమగువా ! యనుచుఁ బిల్వ మోదము గైకొం-
దును; శ్రీమంతుని కలికీ !
యరుఁట్టులు దోచు నప్పదార్థమువలనన్. ౬౧౧

క. ఆ యర్థము నిక్కముగా
నాయెడ వర్తించె నిపు ఁ నాకేశ ! త్రిలో-
కాయతమానితరాజ్య
శ్రీయుక్తుడవై న సీకుఁ జెల్లినై యుంటన్. ౬౧౨

క. నారూపము నాజన్మన
మూరయ మునిపత్నినగుట యర్హమె చెప్పుమా
నీరజగర్భుని ప్రవాళలు
భార్యుణిలో నేరికైనఁ దప్పనె యకటా !

గీ. పదము లొత్తుచుఁ దనయొద్దఁ బవ్వళింపఁ
బర్వ మిది, నేడు వ్రతమని పలుకుఁ గాని
మౌనివరుఁ డొక్క రేయైనఁ గాని మదన
కదనచుఖ మందనేరఁడు గదిసి నన్ను. ౬౧౩

- క. సతి కెనయగు పతిచే నగు
రతి దలఁపఁగ మిగుల సుఖకరం బగుచుండున్
జతగాని వానిచే నగు
రతి దుఃఖకరంబగు న్సురప్రజనాథా ! ౬౨౨
- క. గౌతమముని రూపముచే
నాతో సరియగునె దేవనాయక ! విను మ
చ్చాతుర్యవచనరచనల
కౌతలసంతోష మంద న్స్వఁడె చెపుమా. ౬౨౩
- శా. ఆనందంబున నావిభుం గనను పాకారీ ! కృపాకారి నిక
గాన న్నేడు దురంతచింత లుడిగెక గారాము నాకబ్బె నీ
చాన న్నన్న వఱించు కోర్కలలరన్ సంభోగసంధాయివై
నానాబంధ విచిత్రవై ఖరుల నానందాబ్ధిలోఁ దేల్చుచున్. ౬౨౪
- క. శతమన్యుఁడు పతి యని సం
తతభేదముఁ జెందుచుండ దైవము నాకున్
శతమన్యుని నినుఁ గూరిచి
యతియోద మొనర్చె నిప్పుఁ డతిచిత్రముగక. ౬౨౫
- గీ. ఇంద్రుఁడ నటంట కైతవం బింతె' కాని
దర్పకుఁడ వంచుఁ దోచు సౌందర్య మరయ
శంబరారివి సుమనః కదంబకృతివి
హరిహయుఁడ వౌట సందియం బగునె నాకు. ౬౨౬
- చ మనమున నిన్నుఁ గోరి, కడు మక్కువతోడుత నున్న నాపయిక
ఘనకృప నీవు వచ్చితివి గావున నీకిక విన్నవించెదక
జనవున జాగుసేయక, వెనక మదనాశుగపీడ వీడఁగా
నను రతికేళిఁ దేల్చు సురనాయక ! మాటలు వేయు నేటికిక. ౬౨౭
- క. అని పల్కు నహల్యం గని
వినయంబునఁ బలికె దేశ విభుఁ డోవనితా !

విను నీ వాడిన మాటలు

పనివశి నావీనులకును బండువఁజేసెన్.

౬౨౮

క. తరుణీమణి ! సరసత గల

సరసీరుహనేత్రచెల్మి సంగత మైనన్

బురుషునకు నింతకంటెను

బరమామోదకరమైన భాగ్యము గలదే.

౬౨౯

వ. అను సమయంబున,

౬౩౦

క. ఇరువురకు నింత సేపిటు

గురువృత్తు లొప్పునె యటంచు గొబ్బునఁ గోపా

ద్ధరుఁడై మదనుఁ డహల్యా

సురపతులన్ దూలనేసె సుమశరములచేన్.

౬౩౧

వ. అంత నయ్యహల్యాకాంతా శచీకాంతులు పరస్పరసంజనిత ప్రేమా
తిరేక సంభ్రాంతస్వాంతులై గాఢాలింగనంబు లొనర్చుచు, మధురా
ధరసుధాపానంబు లాచరించుచు, నఖదంతక్షతంబులు సేయుచు, లపన
కపోలచుంబనంబులు గావించుచు సంభోగసమయోచిత మృదుమధు
రవచనంబు లాడికొనుచు, రతిరహస్యాది మదనశాస్త్రోక్తప్రకారాం
గీకృత బహువిధవిచిత్ర బంధబంధుగ సురతసంజాతానంద విస్మృతశ
రీరు లగుచుంకి, కొంతసేపునకుఁ దెలివికొంది, మందహాసభాసుర
వదనావంశులై, కందర్పప్రభావంబునకు విస్మితు లగుచున్నయెడ,
రదప్రభావిజితకుందయు, కచనిచయవిజితమిళిందయు, మందగమన
వహిహసితగజబృందయు, పురందర సమాగమకృతానందయు నగు
మునిసుందరి సంక్రందనున కిట్లనియె.

౬౩౨

చ. అనిశముఁ బెంపుమీఱుచు మదాత్మనఁ గీల్కొను పంచబాణవే

దన సడలించితీపు కడుధన్యత నొందితి; నింకఁ బాకశా

సన ! నినుఁ బాసి యొక్కనిమిషంబయినన్ నిలు పోవఁజాల నై

నను మదిసాధ్వసం బొకటి నాటుకొ యున్నది; యేమి సేయుదున్.

వ. అది యెట్టిదంటేని? యెఱింగించెద నాకర్జింపుము. ౬౩౪

ఉ. చూతశరాకృతీ ! బలనిఘాదన ! నీవు నేను గూడి యి
ట్లాతలలీల ముచ్చటల నాడుచునుండిన నింతలోపలన్
గౌతమమహాని వచ్చిన నకారణశాపము లిచ్చు నీకు నా
కీతటి నట్లుగాన దివి కేఁగుము చెచ్చెర నీవు నావుడున్. ౬౩౫

ఉ. కామిని ! నాకు నీపయినఁ గల్గిన కూరిమి నిన్ను వీడఁగా
నామదిఁ దోఁపదైన నొకనాటికిఁ దీటునె నాదుమోహ; మో
కోమలి ! నీవు దెల్పునటు గొబ్బున నేఁగెద నింటి కాముని
గ్రామణి రాకమున్న ననుఁగన్న సహించునె మాని శాంతుఁడై ౬౩౬

ఆ. వె. అతివ ! యినుము నంటు నగ్నికి సమ్మిట
పెట్లు దగులునట్ల పేర్చితోడ
నన్నుఁ గదిసియున్న నిన్ను శిక్షించుఁ బో
గౌతముండు కోపకలితుఁ డగుచు ౬౩౭

ఆ. వె. కాన సత్వరంబుగా నింటి కేఁగెద
మగువ నన్ను నెప్పుడు మఱువకుండు
ముచితమైన వేళ నొగి వత్తు నిటకుమ
త్పాణితుల్య ! ఘనకృపా ! యహల్య ! ౬౩౮

వ. అని పల్కి, పునఃపునరానింగనంబు గావించుచు, ప్రణయమధుర
వచనంబు లాడుచుఁ గొంత తడ వుండి, యతిసాహసంబునఁ దదను
రాగరజ్జువుం దెంపుకొని, నిలింపపతి యహల్యాకాంతను వీడ్కొని
యుటజంబు వెలువడి వచ్చునెడ, నతనిముందట గౌతమముసీంక్రు
డెదురేఁగుటయు, మహనీయతేజోవిరాజితుండును, సురనదీకృతా
వగాహనుండును, కరకలితగంగోదక కనత్కమండలుండును, పింగ
జటాభారసంగతుండును, పరమతపోధనుండును నగు నమ్మని
సింహునిం గాంచి, సురకుంజరుండు భయకంపితాత్ముండై యున్నస
మయంబున, ౬౩౯

క. కన్నుల నిప్పులు రాలఁగఁ

గ్రన్నన సురపతిని జూచి, గౌతముఁ డనియె

మన్నింపఁగ నర్హుండవె

మున్నువలెన్ నీవు నేయు మూర్ఖత దలఁపన్.

౬౪౦

గీ. తప్పుఁ జేసినాఁడ విప్పుడు గావున

లోక మెఱుంగ శిక్ష నీకుఁ జేతు

ముష్కరుండ వగుట ముష్కహీనుండవై

గర్వ ముడిగి యుండు పర్వతారీ !

౬౪౧

గీ. అని శపింప, నిద్రదు నండముల్ ధరణిపైఁ

దానిసి రాలె; నంత మునివరుండు

బాయఁదఱిగియున్న జాయను గన్గొని,

యధికకోపుఁ డగుచు ననియె నిట్లు

౬౪౨

ఉ. కోరికదీఱ నిపు సురకుంజరుఁ గూడి తవాచ్యమా దురా

చార మొనర్చి తీవు మునిజాయలలోపల నిన్నుఁబోలు వా

రేరి ? వచింపుమీ ? సుగుణహీనవు నిన్నననేమి గల్గు; నో

నీరజనేత్ర సూరిజననిందితవై తివి; ధాత్రి నయ్యయో !

౬౪౩

ఉ. తోయజగంధి ! నీ వొసఁగు తోయము లంటఁగరాదు; గూడి నీ

తో యజనాదికృత్యములు తొల్లిటిభంగి నొనర్పరాదు ; ని

న్నేయెడఁ దల్పరాదు; మదికింపుగ నిగ్గని పల్కరాదు; ని

బాయఁగరాదు దుష్కృతము; భామిని మాటలు వేయు నేటికిన్.

క. సుగుణంబులగని మగనికి

దగుమగువ యటంచు మున్ను దగువారలలోఁ

బొగడొందుచుండి, యిట్టలు

దగనిపనుల్ సేయనీకుఁ దగునే తరుణీ !

౬౪౪

గీ. హరికటాక్షంబు గలవారి కవనిలోన

భూరిసంసారబంధముల్ పోవునట్లు

హరి కటాక్షంబు నేడు నీ కబ్బె గాన

బహులసంసారబంధంబుఁ బాయు నబల !

౬౪౬

క. సబలారాతివటంచున్

బ్రబలతపశ్శక్తిగంటి పటుమతిచే ని

న్నబలారాతినిగాఁ జే

సి, బహుస్థితి గాంతు నే నశేషజ్ఞులచేన్.

౬౪౭

వ. అని పలికి కోపోద్రేకంబున.

౬౪౮

క. భాషింపరాని దుస్థర

దోషముఁ జేసితివి; విగుల మర్మతి వగుటన్

యోషా ! నీ విచోటన్

పాషాణమ నగుచుండు బహువత్సరముల్.

౬౪౯

చ. అనిశపియించి, క్రమ్మట నహల్యను గాంచి మునీంద్రుఁ డాత్మలోఁ

గనికరమూని, రామ ! విను, కంజహితాన్వయవార్ధిపోముఁ డ

త్యనఘుఁడు రామచంద్రుఁడు దయాత్ముఁడు నిన్న నేఁగుదెంచు ని

వ్వని కెపు డప్పు శాపము నివారితమా తదనుగ్రహంబునన్.

౬౫౦

క. నీలోపల బెడకు మర

నీలోపలమై యహల్య నేలంబడెఁ ద

త్కాలమున గౌతముఁడు హిమ

త్తైలాంగ్రంబునకుఁ దపము సలుపఁగఁ జనియెన్.

౬౫౧

వ. అంత.

౬౫౨

చ. అమరులపాలి కేఁగి, దివిజాధిపుఁ డిట్లకు; వేల్పులార ! గౌ

తముఁడు మహోగ్రహ తపముఁ దానొనరింపఁగఁ దత్తపంబునే

నమరహితంబుగాఁ జెఱుప నాత్మఁ దలంచుచు నేఁగి, తన్మనః

కమలము నొంప, నన్విఫలుగా శపియించె మునీంద్రుఁ డల్కచేన్.

గీ. అటుశపించిన నాదర్ప మడఁగె మీరు

విఫలుఁడగు నన్ను సఫలుఁ గావింపుఁ డన్న

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీశ్రీ మహారాజా రావు వేంకటకుమారమహిపతి నూర్యారావుబహద్దరవారు పితృశ్రమ
మహారాజావారు. పరిషద్వాగ్దేవధ్యక్షులు.

కే. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

కే. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరవారు. ఉయ్యూర జమీందారువారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుకార్యనిర్వాహకసభావర్గము.

కార్యనిర్వాహకసభాధ్యక్షులు.

కళాప్రపూర్ణ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వేంకటపంతులుగారు, ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు

దివాన్ బహద్దర్ కొమ్మిరెడ్డి నూర్యారామయ్యమూర్తి నాయుడుగారు కోకాధ్యక్ష
పెద్దా రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.

చి.కమ రి'లక్ష్మీరెనింహను గారు.

సాహిత్యనికారద కాళీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు,

నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు, బి. ఏ.

అ వేంకట్రామయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

విశ్వనాథశాస్త్రిరంగప్రసాదరావునాయుడుగారు.

ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు - ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీశ్రీ మహారాజా రావు వేంకటకుమారమహిపతి నూర్యారావుబహద్దరవారు పితృశ్రమ
మహారాజావారు. పరిషద్వాగ్దేవధ్యక్షులు.

కే. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

కే. శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరవారు. ఉయ్యూర జమీందారువారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుకార్యనిర్వాహకసభావర్గము.

కార్యనిర్వాహకసభాధ్యక్షులు.

కళాప్రపూర్ణ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు, ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు

దివాన్ బహద్దర్ కొమ్మిరెడ్డి నూర్యారామయ్యమూర్తి నాయుడుగారు కోకాధ్యక్ష
పెద్దా రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహులుగారు.

సాహిత్యనికారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

కోకా శివనాథశాస్త్రిగారు,

నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు, బి. ఏ.

అ వెంకట్రామయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

విశ్వనాథశాస్త్రి రంగరావుగారు.

ప్రతివాదిభయంకరం పార్థసారథిగారు, బి. ఏ., ఎల్. ఎల్.